

**Методичні засади
діагностики естетичної обдарованості
дітей та молоді
монографія**

Рецензенти:

В. М. Мадзігон, дійсний член (академік) НАПН України, доктор пед. наук, професор, радник директора Інституту обдарованої дитини НАПН України

М. В. Набок, канд. пед. наук, доцент, учений секретар Відділення вищої освіти НАПН України

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту обдарованої дитини НАПН України
(протокол № 3 від 25.02.2015 року)*

У монографії актуалізовано теоретичні основи психологічної і педагогічної діагностики естетичної обдарованості дітей дошкільного віку й учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Уточнено сутність поняття «естетична обдарованість» з урахуванням вікових особливостей визрівання цього феномену. Виокремлено взаємозв'язок естетичної, інтелектуальної і творчої обдарованості учнів основної і старшої школи. Обґрунтовано новітні підходи до діагностики естетичної обдарованості особистості та запропоновано нестандартні методи її виявлення і педагогічної підтримки.

Теоретичні положення монографії використано для розроблення підручників і програм з дизайну і технологій, які впроваджено авторами у загальноосвітніх навчальних закладах.

Монографія адресується практичним психологам, вчителям, батькам, студентам вищих педагогічних навчальних закладів, а також науковцям, які досліджують проблеми обдарованості.

Методичні засади діагностики естетичної обдарованості дітей та молоді : монографія / В. Тименко, Н. Аніщенко, Н. Бельська, В. Кузьменко, Е. Помиткін. – К., 2015. – 8,0 др. арк.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Теоретичні аспекти проблеми краси та естетична обдарованість	5
1.1.Трактування поняття «краса» в філософських і наукових теоріях: сутність, критерії	5
1.2. Біологічні, комунікативно-прагматичні й еволюційні аспекти естетичного	10
1.3. Видоспецифічні особливості естетичного сприйняття та їх прояви в мистецтві	14
1.4. Структура естетичної обдарованості	18
1.5. Здатність до оцінки як інтегральний параметр в структурі загальної та естетичної обдарованості особистості. Оцінка й оцінний стиль	21
Розділ II. Особливості виявлення та розвитку естетичної обдарованості дітей дошкільного віку	33
2.1. Теоретико-методологічні засади виявлення особливостей розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку	33
2.2.Сутність основних понять та концепція дослідження особливостей розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку	42
2.3.Організація та методика діагностики особливостей розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку	47
2.4.Вікові особливості розвитку естетичної обдарованості дітей дошкільного віку	51
Розділ III. Експериментальне дослідження взаємозв'язку оцінного стилю та естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх шкіл (результати констатуючого експерименту)	61
3.1. Гіпотеза, інструментарій та методи дослідження	61
3.2. Основні результати наукового експерименту	66
Розділ IV. Новітні підходи до діагностики естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів	75
4.1. Теоретичні основи психологічної і педагогічної діагностики	75
4.2. Гра-кокологія як метод психологічної діагностики естетичної обдарованості особистості	96
4.3. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості	100
4.4. Психологічна діагностика рівнів розвитку свідомості та ціннісної орієнтації естетично обдарованої особистості	105
4.5. Методи педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів	116
4.6. Проектування експериментальних ситуацій на заняттях з дизайну і технологій як метод педагогічної діагностики естетично обдарованих учнів	189
4.7. Вибрані результати діагностики естетичної обдарованості учнів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів	204

Вступ

Глобалізм інформаційного світу змінює усталені підходи до мети освітніх систем. З трансформацією постіндустріального суспільства в інформаційне категорія «інформація» стає ключовою і є найвагомим чинником розвитку інформаційних, соціотехнічних, соціопедагогічних систем. Аналіз літератури з різних галузей знань дозволяє зробити висновок про те, що інформація – це загальнонаукове, багатоаспектне і всеохоплююче поняття, яке характеризує матеріальні об'єкти та їх взаємодію на всіх рівнях організації матерії.

Естетично обдарована особистість на основі вербального, сенсорного, структурного інформаційних аналогів спроможна виробляти нову естетично привабливу інформацію, внутрішнє інформаційно-особистісне середовище «опредмечувати» у зовнішньому інформаційно-педагогічному середовищі на засадах гармонійного поєднання краси і доцільності.

Освіта ХХІ століття покликана орієнтувати навчальний процес не лише на пізнання й перетворення світу, але й на проектування нової реальності, у якій би краса із доцільністю утворювали синтез нової якості, синтез освітньо культурний, синтез із елементів мистецької, технологічної і академічної освіти. Такий синтез є властивий естетично обдарованій особистості, якщо вона має змогу проектувати власне єство і особистісно значуще середовище життєдіяльності.

В умовах становлення інформаційних суспільств у Європі набувають актуальності середовищна педагогіка і середовищна психологія, дидактичний напрям педагогічного дизайну, дизайн-діагностики обдарованості осіб різного віку. З урахуванням інвайронментального (середовищного) підходу, якому надається увага в сучасних зарубіжних освітніх системах, стає можливою педагогічна і психологічна діагностика естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Естетична обдарованість виявляється оптимально у мистецькій освіті.

Об'єкт дослідження – естетична обдарованість.

Предмет дослідження – науково-методичні засади діагностики естетичної обдарованості дошкільників та учнів загальноосвітньої школи.

Метою дослідження було визначення теоретичних засад та розробка теоретичної моделі виявлення естетичної обдарованості дітей дошкільного та шкільного віку.

Згідно з предметом і метою були поставлені такі **завдання** експериментального дослідження:

- науково обґрунтувати і розробити концепцію діагностики

естетичної обдарованості дошкільників і учнів загальноосвітньої школи;

- розробити методичні засади візуальної, вербально-тестової, комп'ютерної діагностики та діагностики засобами мистецтва естетичної обдарованості дітей та молоді;

- теоретично обґрунтувати і розробити метод моделювання експериментальних ситуацій для виявлення і розвитку естетичної обдарованості особистості.

В процесі науково-дослідної роботи використовувалися наступні **методи:**

Теоретичні методи: теоретичний аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, моделювання

Емпіричні методи: психологічні (анкетування, інтерв'ювання, тестування, аналіз документації, метод експертної оцінки та ін.) у бланковій та комп'ютерній формі.

Метод педагогічної діагностики обдарованості: моделювання педагогічних ситуацій;

Методи психологічної обдарованості: проєктивні, вербально-тестові, комп'ютерні, сюжетної самодіагностики.

Відповідно до мети і завдань дослідження було з'ясовано і сформульовано **методичні засади** діагностики естетичної обдарованості дошкільників і учнів загальноосвітніх навчальних закладів. З урахуванням сформульованих у монографії науково-методичних засад розроблено, апробовано і впроваджено у практику загальноосвітніх навчальних закладів програми і підручники з дизайну і технологій для 1–4, 5–9, 10–11 класів, у яких передбачено не тільки навчальну, розвивальну і виховну функцію, але й діагностичну.

Розділ I

Теоретичні аспекти проблеми краси та естетичної обдарованості

1.1. Тлумачення поняття «краса» в філософських і наукових теоріях: сутність, критерії

Перші естетичні погляди та теорії своїм корінням сягають у глиб століть. Перші естетичні теорії розробляли греки і римляни ще до нашої ери, а на Сході цим займались китайські, індійські та японські мислителі.

Досить систематизовано і послідовно погляди на красу було викладено в роботах Аристотеля, Платона, Плотіна, І. Канта, Г. Лейбніца, Г. Гегеля, Г. Маркузе, Ф. Ніцше, Т. Адорно.

У XVIII ст. в науковий обіг увійшло поняття «естетика», яке ввів німецький філософ часів просвітництва О. Г. Баумгартен. Термін «естетика» було створено на основі грецького слова *aisthetikos* (той, хто відчуває; те, що стосується чуттєвого сприйняття). Відтоді естетика виступає самостійною філософською дисципліною.

Естетика – це наука про чуттєве пізнання, що осягає (розуміє), створює прекрасне та відображається в образах мистецтва.

Існує безліч поглядів і трактувань цього поняття, однак більшості мислителів притаманне схоже уявлення краси.

Красу розуміють як «щось розмірне, як певну органічну або квазі-органічну цілісність, що є не просто сумою окремих складових частин, а єдиним цілісним образом (Gestalt), а відповідно і єдиним джерелом особливої чуттєвої насолоди» [12; 14]. Таке розуміння зумовило формування філософської естетики, основний постулат якої наголошує на існуванні загальноприйнятних уявлень про красу, а також відповідних критеріїв.

Платон вважав, що справжня краса не залежить від часу, місця або ж власних думок, а має внутрішню, самостійну цінність. Прекрасним речам властиві такі особливості, як розмірна форма, упорядкованість, «справжня

витонченість» і «витонченість складання», а також точність пропорцій і гнучкість форм.

Аристотель підкреслював образно-цілісну природу прекрасного. Він стверджував, що трагедія є прекрасною, якщо вона виступає чимось цілісним (схожим на живу істоту), тобто складена так, що жодну її частину не можна було змінити або викинути, не змінивши і всієї трагедії.

Теоретики більш пізньої епохи звертали увагу на «образно-цілісні властивості прекрасного». Г. Лейбніц розглядав красу як певну цілісність, складові якої не піддаються чіткому розмежуванню. «Прекрасне відрізняється від простого конгломерату – наприклад, купи каміння – тим, що це каміння не утворює жодної чіткої цілісності» [12; 15].

І. Кант вважав, що «прекрасними є лише ті твори мистецтва, які ніби створені природою». Ф. Ніцше вбачає у красі певну органічну цілісність, а Г. Гегель знаходить приховані у творах мистецтва «явища природи» [12].

Е. Берк був прибічником емпіричного підходу до проблем естетики. Він виступав проти змішування естетики з проблемами практики, моралі, а тим паче математики. Такі думки йшли в розріз з поглядами більшості філософів і авторитетом Платона. Е. Берк ввів такі критерії краси, як «плавність» і «поступовість переходів». Його приклади краси, а саме посилення на світ живої природи (тварин і рослин) доводять, що прекрасні об'єкти філософ розумів як цілісні образи. На його думку, ані корисність, ані досконалість, ані математична точність пропорцій не є загальними атрибутами прекрасного [12].

Ця точка зору отримала підтримку І. Канта та інших теоретиків естетики.

Противником традиційного підходу до розуміння естетики вважають Т. Адорно. Однак мислитель погоджувався з тим, що традиційне уявлення про красу є абсолютно незамінним, а твори мистецтва мають бути «цілісні і співрозмірні». Цю думку підтримував Г. Маркузе.

Варто зазначити, що незважаючи на певні розбіжності, чимало філософів поділяють погляди щодо природи насолоди, яка породжується через споглядання прекрасного. Йдеться про те, що такого роду насолода не має нічого спільного з еротичним (сексуальним) задоволенням і насолодою.

На основі цієї розбіжності Г. Лейбніц говорив про «безкорисливу любов», а Е. Берк – про любов, що «відрізняється від бажання». І. Кант використовував поняття «безкорислива насолода», тобто насолода, яка «не пов'язана навіть з таким бажанням, як прагнення володіти прекрасним предметом» [12]. Тема краси як «цілісного образу, що викликає насолоду у будь-кого, хто його споглядає» розкривається у роботах художників, поетів, письменників і теоретиків естетики Сходу XIII–XVII століть.

Г. Пауль, посилаючись на Сен Ді, Сяо Тен, Мурасакі Сікібу, Сосекі, Сеамі, стверджує, що з точки зору цих діячів мистецтва і літератури, прекрасні картини і літературні твори мають складати єдине і відповідне ціле, а «прекрасним творам літератури неодмінно властива природна побудова» [12]. Також на доказ своєї думки Г. Пауль наводить красномовну притчу.

«Китайський філософ Чжуан-Ци (IV ст. до н. е.) повідав про різьбяра по дереву, який створив творіння небесної краси, що викликало загальне захоплення. Коли різьбяра почали розпитувати про секрети його майстерності, то він пояснив, що розпочав роботу лише після того, як відшукав потрібне дерево – таке, в природному вигляді якого вже містився зародок форми майбутньої скульптури» [12].

На думку філософа, у цій притчі можна виділити такі принципи створення естетичного продукту, як «гармонійне тлумачення природної заготовки» або «ідея природної преформації» [29; 16].

Таким чином, більша частина діячів мистецтва і фахівців з філософської естетики схильні вважати, що стосовно краси цілком можливо використовувати «загальноприйнятні естетичні судження», що виражають «оцінку, з якою власне кажучи мали б погодитися усі» [12; 17]. Варто зазначити, що такі судження обов'язково містять той чи інший гедоністичний знак: задоволення, незадоволення, байдужість. Вислів «цей предмет прекрасний» вказує на те, що суб'єкт судження переживає певну приємну емоцію. Разом із тим, сприйняття та трактування окремих конкретних аспектів краси (а отже, естетичні судження) можуть значно відрізнятися. Найчастіше це пов'язано з різними підходами до вирішення онтологічних, антропологічних та епістемологічних

питань. Ці відмінності і розмежували різні школи філософської естетики. Так, у межах теорії пізнання прекрасного виникли: трансценденталізм (І. Кант), раціоналізм (Платон) і емпіризм (Е. Берк). І. Кант і його послідовники, погоджуючись з тим, що досвід задає межі індивідуального і вселюдського знання, звертають особливу увагу на те, що знання також «залежить від нашої свідомості та організовується за допомогою неї». Представники школи Платона наполягали, що «людина може досягти пізнання за допомогою чистої думки або розуму». Нарешті, представники емпіризму основним ресурсом пізнання розглядали відчуття і почуття, саме тому знання може і має спиратися на досвід [12].

У філософії новітнього часу вже практично немає послідовників «чистого емпіризму». Ця теорія була дискредитована у результаті багаторічних дискусій фахівців в галузі філософії природознавства і епістемології. Ортодоксальні емпірики трактували поняття «свідомість» як *tabula rasa*, що за своїм механізмом дії подібна до фотоапарата або певного механізму, функцією якого є відображення і/чи відтворення навколишнього світу. Представниками такого підходу було сформовано твердження щодо «апостеріорної» природи естетичних суджень. Воно передбачало, що люди принципово різних культур повинні по-різному оцінювати твори мистецтва, що створені в цих різних культурах, але, як відомо, це не так.

У школі класичного раціоналізму передбачається можливість істинних до-дослідних естетичних суджень, тоді як самому досвіду раціоналісти надають меншого значення. Таке судження є помилковим, на що звертав увагу І. Кант: «те, що можливо з точки зору логіки, часто невірно ототожнюється з тим, що можливо насправді». Варто зазначити, що різні школи раціоналізму виділяють різні властивості та функції свідомості. Так, Платон приписує свідомості «завдання» лише пасивного впізнавання ідей. Г. Лейбніц і його послідовники схильні бачити в людській свідомості не лише активність, а й початок творчості. Однак представниками раціоналізму завжди визнавався факт більшої схожості (ніж відмінності) естетичних суджень. Пояснити це досить просто: і природі предметів, що сприймаються, і природі людської свідомості

притаманні певні «загальні атрибути». Це і дозволяє представникам теорії пізнання прекрасного, яка прийнята в раціоналістичній школі, говорити про загальнозначущість естетичних суджень.

Трансценденталізм, що асоціюється з ім'ям І. Канта, розглядає свідомість та відчуття як основу людського досвіду і чинники формування останнього. Незважаючи на існування в епістемології постулату про те, що знання зумовлюється об'єктом, І. Кант стверджував, що знання визначається людською свідомістю. На думку І. Канта, предметом (об'єктом) стає лише «те, що сприймається розумом і почуттями: саме в цьому акті сприйняття і створюється предмет як такий» [12; 19]. Іншими словами, свідомості іманентно активне і творче начало. І знання, і досвід, і естетичні судження – усе це результат реалізованих можливостей свідомості, однак свідомість їх і обмежує. Таким чином, раціоналізм і трансценденталізм об'єднує спільне рішення: загальнозначущі (ті, що поділяються більшістю) естетичні судження є можливими і передбачуваними, оскільки всі люди мають однакові необхідні перцептивні реципієнти та канали.

Однак трансценденталізм багато у чому і відрізняється від раціоналізму, оскільки вважає всі прояви розуму «поняттями і уявленнями про просторово-часові явища». Погляди і припущення І. Канта визначили тематику для значної кількості наукових та ідеологічних дискусій, зокрема про співвідношення впливу факторів спадковості і/або середовища на пізнання, навчання і научіння. Трансценденталізм торкнувся навіть природи організму, людського тіла. Низка авторів підкреслює трансцендентальність притаманних людині інстинктів і спонукань (особливо статевого потягу). Так, Ф. Ніцше підкреслював роль біологічних чинників в уявленнях людини про прекрасне. Він також випередив свій час: у сучасному природознавстві та філософії досить часто можна почути думку стосовно того, що естетичні оцінки є не лише результатами, але і засобами еволюційної адаптації. Таким чином, епістемологічні розбіжності зумовлені неоднозначністю поглядів на свідомість і його когнітивні функції. Це сприяє різноманіттю уявлень щодо естетичних суджень.

Таким чином, філософська естетика визнає можливість існування естетичних суджень про красу, що мають загальнозначущий характер. Варто мати на увазі, що естетичні судження не є аналізом творів мистецтва. Такий аналіз проводять лише фахівці, які використовують відомості, що зазвичай недоступні для пересічного «споживача» краси. Естетичні судження не завжди пов'язані з розумінням об'єкта спостереження. Красу ж визначає насамперед цілісний образ (Gestalt), тобто форма, а не зміст та не матеріальний субстрат.

1.2. Біологічні, комунікативно-прагматичні й еволюційні аспекти естетичного

Проблему естетичного неможливо розглядати відповідно до законів апперцепції, що проявляється через наявність у кожного індивіда схильності надавати перевагу тим чи іншим об'єктам-стимулам: не усе однаково приваблює наші почуття і розум, не все здається нам красивим та привабливим. Тому є сенс проаналізувати можливість існування вроджених програм естетичного сприйняття, а також розглянути біологічні передумови та чинники розвитку почуття прекрасного.

І. Ейбл-Ейбесфельдт описує три рівні перцептивних уподобань. Перший рівень є базисним, загальним для всіх вищих хребетних. Другий, видоспецифічний рівень є властивим лише людині, а останній – культурний рівень – притаманний носіям певної культури [17]. Вплив апперцепції ще більше позначається на естетичному сприйнятті. На думку І. Ейбл-Ейбесфельдта, знання щодо походження таких переваг дозволяє досягнути природу естетичного взагалі та розвивати естетичну культуру людини зокрема [17]. Варто наголосити на важливості гештальтпсихології, фахівці якої встановили закономірності, що доводять цю перцептивну тенденційність. По-перше, встановлено, що сприйняття є активним процесом пошуку порядку, сортування та тлумачення. «Так, вже немовлята намагаються досягти чіткості зорового образу, коли їм на екрані показують погано сфокусовані зображення. Вони вчаться рухати головою так, щоб за допомогою перемикача, який знаходиться в подушці, фокусувати картинку» [17; 29]. Роботі людського

сприйняття іманентна висока активність. Встановлено, що за повторного показу об'єкта відбувається його автоматична контрастизація: одні його особливості виділяються і підкреслюються, а інші затушовуються, стираються, як такі, що не мають істотного значення. Ця закономірність є властивою кожному типу сприйняття. Наприклад, під час вербалізації своєї думки людина схильна виражати її в чіткій, недвозначній і навіть догматичній формі.

Щоб створювати предмети, які будуть подобатися людям, художник змушений враховувати низку фундаментальних особливостей фізіологічних механізмів людського сприйняття. Це не ті особливості, що виникли для сприяння соціальної комунікації, а ті, що існують на більш глибокому рівні і забезпечують розпізнавання образів, константність сприйняття, орієнтацію в просторі тощо» [17; 29]. Принципи, що є основою таких природних механізмів, найкраще вивчені в дослідженнях зорового аналізатора. Також особливістю є мимовільна схильність бачити «хороші», правильні форми за первинного сприйняття різних геометричних фігур (квадратів, трикутників, кіл), що мають певні дефекти (розриви, незакінченість ліній або асиметрію). Незважаючи на ці спотворення, фігури сприймаються суб'єктом абсолютно цілісними, правильними і симетричними. Людина непомітно для себе узагальнює подібні форми і «анулює» дефекти. Ф. Зандер і Г.-Т. Фехнер незалежно один від одного виявили, що люди оцінюють як красиві, «хороші» і тому приємні такі прямокутники, які мають співвідношення сторін близьке до 1:1,63 (золотий перетин). Фігури, що несуттєво відрізняються від квадрата, сприймаються як «погані квадрати», а прямокутники, які помітно відрізняються від параметрів золотого перетину – як «погані прямокутники». Ф. Зандер стверджує, що принцип «гарної форми» дозволяє пояснити привабливість різних архітектурних стилів. І. Ейбл-Ейбесфельдт пише, що: «глибинна властивість *архітектури Відродження* – це її спокійна краса, яка сповнює того хто її споглядає відчуттям *умиротворення*. Такий вплив досягається певними архітектурними прийомами, серед яких варто виділити переважання квадратів і прямокутників із вищезазначеним співвідношенням сторін. Окрім того, перевагу зазвичай віддають прямим кутам і круговим аркам; вікна

розташовуються правильними рядами, а горизонтальні елементи будівель симетричні. *Архітектура бароко*, навпаки, вселяє *занепокоєння*, певний трепет і навіть збентеження; вона передає відчуття руху. Для цього існують певні стилістичні засоби – «неправильність» квадратів і прямокутників (дещо збільшених в довжину або ширину), ширина і еліптична форма арок, застосування гострих кутів замість прямих, неточне розташування осей симетрії тощо. Незначні відхилення від ідеальних форм породжують певну напруженість та неспокій. За допомогою таких засобів архітектура бароко долає досконалість форм Відродження: вона творить форми, які ніби трохи не відповідають ідеалу, чим спонукають глядача зайнятися їх мимовільним виправленням» [17; 30–31].

Багато вчених стверджують, що людина прагне знайти в усьому можливу упорядкованість, а виявивши її, отримує задоволення. Ще в 1936 р. В. Метцгер припустив, що «наше чуттєве сприйняття схильне до порядку і створює уявний порядок навіть там, де його немає». М. Шустер і Х. Бейслі зазначають, що знаходження закономірності або впорядкованості полегшує процес оброблення та аналізу інформації: «людина шукає впорядкованість в тому, що її оточує, оскільки цей порядок допомагає їй краще сприймати навколишній світ і запам'ятовувати сприйняте. Тому відкриття таких закономірностей приносить задоволення» [17; 31].

В експериментах Д. Дернер і В. Ферс було продемонстровано, що впорядкованість стимульного ряду на відміну від хаотично вибудованого, сприймається як щось красиве. В іншому експерименті респондентам пропонували заповнити порожню сітку зеленими і червоними квадратами так, щоб в одному випадку вийшов гарний візерунок, а в іншому – навпаки. У мозаїках, що були задумані як «красиві», можна було побачити хрести та смуги, тобто типові структури.

Прагнення до впорядкованості виникає через обмежену здатність людського мозку до оброблення інформації. Існує так звана «пропускна здатність» центральної нервової системи, з якою безпосередньо пов'язана наша короткочасна пам'ять. Якщо інформація надходить з меншою швидкістю, ніж

16 біт/сек, то індивід відчуває нудьгу і сенсорний голод, а якщо з більшою – відчуває надмірну напругу, внаслідок чого мозок виконує певні операції, щоб позбутися перевантаження. Тому в складно-структурованих стимулах (патернах) індивід прагне виявити найменшу закономірність, що дозволила б йому виділити в них більші елементи і, таким чином, знизити рівень обсягу інформації, мінімізувати її [17].

Однак, якщо впорядкованість одразу впадає в очі і не є результатом певної перцептивно-аналітичної роботи, то предмет вже не видається суб'єкту красивим. Така ж реакція виникає і тоді, коли структура предмета взагалі не дозволяє виявити певну впорядкованість. Отже, для естетичної привабливості потрібно, щоб об'єкт мав певну «проміжну» впорядкованість – не надто просту, але все ж доступну для сприйняття. Вона повинна зменшувати кількість інформації завдяки регулярним повторам певних елементів. Також існує тенденція до пошуку впорядкованості та категоризації нашої здатності до оброблення інформації. Йдеться про те, що вміння класифікувати і узагальнювати зміст інформаційно неоднорідного середовища за принципом виділення групових ознак робить перцептивно-когнітивну діяльність економічною, ресурсозберігаючою, а отже і більш адаптованою. Це дозволяє припустити, що принцип економічності імпліцитно пов'язаний з естетичними еталонами. Оброблення значного масиву інформації за «заданою темою» неминуче призводить до схематизації, виділення типового, стандартного і формування на цій основі відповідних естетичних критеріїв (критеріїв оцінки «ступеня краси»).

Експерименти Ф. Гальтона і Н. Даухера підтверджують цю гіпотезу. Суть експерименту полягала в наступному: 20 фотографій жіночих обличч були поєднані так, що в результаті вийшов образ, в якому все суто індивідуальне зникло, а типове або характерне – збереглося і посилювалося. Саме таке «синтетичне» обличчя респонденти знаходили привабливим і красивим. По-перше, результати експерименту вказують на існування певних внутрішніх еталонів, з якими людина зіставляє все, що сприймає; по-друге, підтверджують, що людському сприйняттю властива категоріальність, а схеми і стереотипи

формуються на основі незліченних, випадкових і цілеспрямованих, спостережень, що накопичуються і узагальнюються в пам'яті.

Таким чином, зважаючи на все вищесказане, можна стверджувати, що «еталонні заготовки» формуються в результаті «статистичного навчання».

1.3. Видоспецифічні особливості сприйняття та їх прояви в мистецтві

Варто зазначити, що існують більш специфічні еволюційні адаптації, які задають сприйняттю (а також творчості в галузі мистецтва і літератури) певне «ухильництво». По-перше, варто згадати погляди етологів, зокрема на питання «ключових стимулів».

Етологи довели, що певні особливості оточення викликають у тварин адаптивну реакцію навіть без необхідного попереднього досвіду. Тобто існують певні знакові стимули, стосовно яких завдяки еволюції тварини вже мають «налаштовані» сенсорні системи. «В одних випадках ці знакові стимули можуть підказувати тварині, що вона знаходиться в відповідному для неї місці мешкання, а в інших – повідомляти про присутність здобичі або хижака, викликаючи належну реакцію (переслідування, або втеча чи оборона)» [17, 37]. Адаптивність таких реакцій забезпечується системами оброблення інформації, які за допомогою своїх зв'язків з сенсорними приймачами, безпомилково «вмикають» потрібну реакцію. Така система багато в чому нагадує особливий «програмний пристрій», якому Н. Тінберген дав назву «вроджений пусковий механізм», а К. Лоренц – «вроджена модель» [43].

Експерименти з використанням імітаторів виявили важливу особливість вроджених пускових механізмів: вони реагують на перебільшені стимули. Виявилося, що можливо створити артефакти, які миттєво включають реакції, характерні для світу живої природи. Широко відомим підтвердженням цього факту в буденному житті є характерна реакція розчулення під час споглядання зображення, іграшки чи ляльки, у яких підкреслена фізична інфантильність, або «дитяча принадність». Певні характерні дитячі риси мають властивість «запускати» батьківську (протекційну) поведінку (нагляд, догляд, турботу і

опіку). К. Лоренц пов'язує це з особливістю пропорцій т. зв. «дитячого типу» конституції.

«Так, голова немовляти дуже велика порівняно з тулубом. Перебільшуючи цю особливість, можна створювати дуже привабливі з естетичної точки зору образи. До цього прийому вдаються художники-мультиплікатори: з його допомогою вони змушують своїх тваринок виглядати як би маленькими дітьми. Часто використовують й інші «дитячі» риси, наприклад, маленьке обличчя порівняно з черепом, а також круглі пухкі щічки» [17, 38]. Але цей прийом використовується і в менш зворушливому аспекті. Так, у багатьох культурах використовують т. зв. «чортогон» (від виразу «гнати чорта»), амулети і обереги, що мають перебільшення, різке посилення певного стимулу (величезні очі, що дивляться в упор). Погляд в упор не кліпаючи очима є давнім способом вираження загрози і попередження. Як засвідчують антропологи, до такої тактики вдаються у ситуаціях конфлікту як діти європейських країн, так і діти на Сході та в Африці [17]. Ця поведінка є давнім поведінковим патерном, що є спільним для людини, вищих ссавців і птахів: хижак перед нападом на жертву фіксує її поглядом.

Специфічне «порушення» пропорцій заради досягнення краси відзначається і в стандартних уявленнях людей про чоловічий та жіночий тип краси. Наприклад, у чоловіків мають бути якомога ширші плечі (перебільшення), вузькі стегна (применшення) і сильний, м'язистий, але стрункий і гнучкий тулуб. Антропологи стверджують, що у наших предків, які поступово втрачали шерсть, довго зберігалися пучки волосся, що збільшували видиму ширину плечей. Цей факт дозволяє думати, що певні наші естетичні оцінки є філогенетично зумовленими [17, 40]. Схильність перебільшувати ширину чоловічих плечей знайшла своє відображення в одязі різних народів у різні часи, а також в портретному живописі та скульптурі.

Уявлення про красу жіночого тіла сучасної людини визначаються двома ідеалами. Перший, добре відомий і пануючий нині – образ грецької богині Афродіти. Другий ідеал втілено в палеолітичній Вілендорфській Венері, яка

являє собою низьку товсту фігуру з масивним задом і великими грудьми (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Ліворуч Венера Мілоська (Франція, Лувр), праворуч Венера з Вілендорфу (Австрія, Музей природної історії)

Венера Вілендорфська вважається красивою у африканських аборигенів, але лише як доросла жінка. Ідеал юної дівчини є ближчим до європейського уявлення про жіночу красу. Це підтверджує, що в процесі еволюції людини її вподобання та симпатії все більше зміщувалися в бік всього того, що властиво молодості.

Разом із тим антропологи встановили значну схожість (спільність) «ідеальних» людських облич в різних культурах і в різних народів. Так, тонке перенісся сприймається як гарне в Європі, Африці, Китаї. Навіть у народів, для представників яких така риса у цілому не властива, і які раніше не зустрічалися з європейцями, можна зустріти висловлювання типу: «він гарний, тому що у нього прекрасний ніс» (народ ейпо в Новій Гвінеї). Також їм подобаються слабо розвинені щелепи. Такому ідеалу фактично відповідає лише невелика частина всього населення.

Коли Б. Ренш почав вивчати «ідеальний тип» обличчя з точки зору європейця, то було з'ясовано, що цей тип пов'язаний з особливостями дитячих облич: тонкі та ніжні риси, невеликий ніс і згладжене підборіддя, відсутність рослинності на обличчі.

І. Ейбл-Ейбесфельдт припустив, що передумови такої тенденційності пов'язані з еволюцією соціальної поведінки людини, зокрема з батьківськими функціями дорослої людини. Захисно-протекційна і турботлива поведінка «включається» при сприйнятті ніжних рис дитячого обличчя, крупного опуклого чола, пухких щічок і всього того, що є характерним для дитячого типу. Однак було з'ясовано, що жінки, які подобаються чоловікам, «поєднують в собі повноцінні статеві ознаки зрілої самиці з дитиноподібним обличчям. Виразні прояви дитиноподібності (педоморфізму) помітні у жінок багатьох рас. Очевидно, що вони не просто подобаються чоловікам, але ще й «включають» (стимулюють) захисну, протекційну поведінку» [17, 43]. Правильність концепції педоморфізму І. Ейбл-Ейбесфельдта підтверджують результати дослідження М. Каннінгхема і Р. Фаусса. Так, перший з них встановив, що чоловіки вважають привабливими тих жінок, які мають виражені неонатальні (тобто властиві немовлятам) ознаки – великі очі, невеликий ніс і маленьке підборіддя. Р. Фаусс встановив, що і чоловікам, і жінкам подається маленький дитячий рот. Якщо теорія І. Ейбл-Ейбесфельдта про «загальність дитиноподібного ідеалу краси людського обличчя» вірна, то можна зробити висновок про те, що «статевий відбір, який здійснюється з урахуванням естетичних уподобань, сприяє закріпленню сучасних гоміноїдних рис на шкоду архаїчним палеогоміноїдним» [17, 44].

З урахуванням цих наукових результатів особливої уваги заслуговує дослідження Дж. Ланглуа зі співавторами, яке поставило під сумнів уявлення про те, що фізична привабливість зумовлена виключно культурними чинниками, а її критерії та канони засвоюються людиною лише в умовах тривалої та активної взаємодії з соціумом. Дослідження Дж. Ланглуа підтверджують, що фотографії привабливих осіб з тонкими і правильними рисами навіть немовлята розглядають довше, ніж зазвичай.

Таким чином, тенденційність нашого сприйняття спирається на біологічно-видові та культуро-специфічні фактори і передумови. Прояви цієї тенденційності розділяють на три рівні.

На **першому рівні** (загалом для вищих ссавців і птахів) проявляється прагнення відшукувати в навколишньому світі правильність, симетрію, чітку структурованість і впорядкованість.

З **другим рівнем** пов'язана саме людська видоспецифічна тенденційність. Деякі з цих тенденцій пов'язані лише з певними родами і генеалогіями, а інші зустрічаються у різних народів, відбиваючи загальні вроджені схильності (наприклад, заступницьке ставлення до дітей і милосердя до матерів).

На **третьому рівні** проявляються культуро-специфічні тенденції, тобто притаманні, іманентні тій чи іншій культурі. «Вони засвоюються в ранньому дитинстві, а потім використовуються всіма носіями цієї культури для пробудження певних емоцій. Ці емоції покликані слугувати зміцненню внутрішньогрупових зв'язків, відмежуванню цієї групи від інших, управлінню вчинками окремих людей, утвердженню суспільних норм і цінностей» [17, 52].

1.4. Структура естетичної обдарованості

Насамперед ми розглядаємо естетичну обдарованість як функціональну систему, що має ієрархічну (трирівневу) структуру. Елементами цієї системи виступають здібності, кожна з яких відповідає певному рівню.

Перший рівень – **пасивно-реактивний** – охоплює перцептивний і емоційно-чуттєвий компоненти. Під першим з них розуміють особливу перцептивну обдарованість, а саме: підвищена щодо популяції сприйнятливість до краси і гармонії. Йдеться про здатність (готовність і вміння, у т. ч. несвідомо) бачити гарне і естетичне там, де інші не помічають краси. При цьому предметом естетичного сприйняття є не лише мистецтво і природа, але й усі види людської діяльності: наука (теорія, експеримент), техніка, спорт, поведінка (від конкретних поведінкових проявів та реакцій – сміх, тембр голосу і його інтонаційний малюнок, манери – до краси вчинку).

Другий компонент представлено здатністю до глибокого переживання краси через активізацію та розвиток естетичних почуттів. Особливо важливою її функцією є збагачення внутрішнього світу людини, стимуляція її особистісного, духовного і творчого зростання через розвиток емоційного інтелекту, який розглядається багатьма фахівцями як основа будь-якої обдарованості.

Наступний рівень – *ментально-критичний* – представлено здатністю до оцінки взагалі (наприклад, міри естетичності предмета), до формування аргументованого естетичного судження, а також до переконливого викладення цього висновку. Ця складова естетичної обдарованості найбільш яскраво виражена у експертів різних сфер – мистецтвознавців в мистецтві, учених-критиків в науці, діагностів в психології («людина – міра усіх речей»), різних оцінювачів непрагматичного роду якостей і достоїнств об'єктів.

Третій рівень естетичної обдарованості – *активно-творчий* – діагностується у суб'єкта за наявності таких досягнень і результатів його діяльності, які отримують високу оцінку експертів. Це унікальні, ексклюзивні результати, що мають безумовну, безперечну соціокультурну цінність. Йдеться про здатність створювати в будь-якій сфері діяльності продукт, що відповідає критерію естетичного, тобто є дуже близьким до втілення ідеального еталона.

У такому разі відбувається своєрідний та самобутній прояв, конкретизація та спеціалізація естетичної здібності в предметно-змістовному аспекті. Це відбувається не лише в мистецтві, як стверджує у своєму визначенні *естетичної здібності* О. Беляєв [44], але і в науці, виробничій та побутовій практиці, повсякденному житті та поведінці, сфері людських стосунків, а також в самопрезентації індивіда у соціумі тощо.

Якщо розглядати естетичну обдарованість як систему, то системоутворюючим чинником виступає саме здатність до оцінки (оцінна функція психіки).

Насамперед необхідно зазначити, що естетична оцінка відрізняється від естетичного смаку. Естетична оцінка вимагає участі інтелекту у визначенні цінності та істинності (обґрунтованості) того, що претендує на статус

красивого. Здатність до естетичної оцінки – це здатність відрізнити високохудожню річ від підробки та речей категорії кіч. Тому вона має об'єктивно-суб'єктивний характер і виражається в тому, що суб'єкт намагається більш-менш успішно спиратися на ті критерії краси, які є універсальними, «завізованими», підтвердженими всім досвідом людства. Ці «спроби» також є і суб'єктивними, оскільки обмежені особистим досвідом спілкування зі світом і соціумом, особливостями системи аналізаторів і мотиваційно-потребової сфери.

Однак існують якісно різні, суто індивідуальні вимоги до предмета, що задовольняє потребу в красі. Смаки є тим мінімумом естетичних вимог, що необхідний для задоволення естетичних потреб. Він може характеризуватися простотою і вибагливістю, вульгарністю і вишуканістю, грубістю і витонченістю. Смаки є цілком суб'єктивними, а тому про них «не сперечаються», хоча сперечаються про оцінки.

Естетичні судження й оцінки разом з естетичними смаками складають естетичну культуру особистості.

Для того, щоб відбувся акт сприйняття→переживання→оцінки→створення чого-небудь красивого, необхідним є наявність мірила, тобто критерію. Адже сприйняти, оцінити, предмет як красивий, означає відрізнити його від некрасивого на певній підставі. Це оціночна підстава – ідеал, певна ідея абсолютної досконалості, максимально гармонійна мислеформа, що властива кожній людині. У своєму граничному вираженні абсолютно ідеальне подано в слові «Бог».

Кожна людина є носієм імплікованих ідеальних еталонів. Першим рівнем естетичної обдарованості є та чи інша інтрасуб'єктна активізація цих еталонів на рівні сприйняття, переживання, оцінки, але без повноцінної експлікації та розгортання їх назовні. Другий, вищий рівень естетичної обдарованості – це інтерсуб'єктна активізація з повноцінною експлікацією еталонів у певний продукт (витвір мистецтва, теорію, формулу, що відображає універсальний закон, футбольну або шахову комбінацію, економічно-естетичний дизайн побутової речі тощо).

1.5. Здатність до оцінки як інтегральний параметр в структурі загальної та естетичної обдарованості. Оцінка та оцінний стиль.

Необхідно погодитись з тим, що естетична обдарованість підкорюється тим самим законам формування та структуроутворення, що і загальна чи менш специфічна інтелектуальна обдарованість. Це підтверджує, що будь-яку обдарованість варто розглядати як функціональну систему. У психології вже робили спроби розглядати обдарованість в цьому контексті [16]. Вони були пов'язані лише з класичним, психофізіологічним аспектом обдарованості, в площині якого вона постає як «таке якісно-своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість успіху в діяльності» [16]. Вказане «поєднання здібностей» передбачає можливість компенсації одних властивостей іншими. Однак, якщо справді трактувати обдарованість як функціональну систему, то доведеться визнати, що в межах цієї системи існує здатність, відсутність якої не може бути компенсовано за жодних умов. Це *здатність до оцінки*. Згідно з концепцією функціональних систем П.Анохіна, вузловий механізм будь-якої функціональної системи вважається акцептором дії, що являє собою «модель майбутнього результату дії, з якою потім зіставляються параметри дії, що була реально виконана» [1]. Отже, функціонування акцептора дії здійснюється лише в процесі *оцінної діяльності* суб'єкта (несвідомої чи усвідомлюваної, залежно від виду та рівня діяльності, що виконується). Таким чином, оцінка є автономною та значущою функцією психіки, що безпосередньо пов'язана з відображенням і регуляцією життєдіяльності, але не зводиться лише до них і не є тотожною їм. Як пише Н.Батурин: «Без перебільшення можна сказати, що все життя людини пронизане оцінками. Вона сама оцінює предмети, явища, ситуації, ідеї, політичні події, інших людей і суспільство в цілому (оцінки зовнішнього світу); оцінює свій зовнішній вигляд, здібності, результати власних дій, учинків, прожите життя і перспективи (самооцінки); очікує, передбачає і враховує можливі оцінки інших людей стосовно себе або інших об'єктів (рефлексивні оцінки); формує оцінки з метою впливу на інших людей (керуючі оцінки); постійно відчуває на собі вплив оцінок інших людей і суспільства (соціальні оцінки). Навіть таке, зовсім не повне, перерахування

різновидів оцінок, з одного боку, переконливо демонструє масштаби цієї воістину величезної оціночної «мережі», а з іншого – показує, що основне призначення оцінок усіх типів і видів пов'язано з регулюванням чи саморегуляцією майже кожного акту взаємодії людини з предметним світом, іншими людьми, суспільством» [3]. Окрім оцінок, що беруть участь у регуляції життєдіяльності будь-якої людини, варто мати на увазі й оцінки, які є невід'ємною частиною багатьох видів професійної діяльності. Наприклад, цілеспрямоване продукування оцінок займає значну частину робочого часу вчителя, адміністратора, лікаря, судді тощо. Існують навіть професії, в яких оцінка є основним «продуктом» трудової діяльності – це експерти у сфері виробництва та економіки, арбітри в певних видах спорту, оператори-диспетчери, контролери ВТК тощо. Широке поширення феномену оцінки в різних сферах діяльності людини і суспільства стало причиною того, що вивчення певних аспектів проблеми оцінки проводиться не лише в психологічних дисциплінах, наприклад, у педагогічній (оцінка як засіб стимуляції та орієнтації), віковій (формування самооцінки в онтогенезі), соціальній (оцінка як засіб соціальної регуляції або оцінка як компонент атитюду), але і в інших науках. Так, у педагогіці – це оцінка знань і поведінки учня; в економіці – оцінка товару, альтернатив і наслідків під час прийняття рішень; у метрології – оцінка як один із прийомів характеристики величин; у медицині – оцінка стану хворої людини; в юриспруденції – оцінка обставин та наявності складу злочину. Особливо інтенсивно оцінка «експлуатується» в філософських науках (гносеології, етиці, естетиці, аксіології). У цих сферах знання поняття «оцінки» має таке ж важливе значення, як і базові філософські категорії («пізнання», «відображення», «цінність»).

Водночас, незважаючи на таке широке представництво оціночних феноменів у пізнавальній, регуляторній та комунікативній сферах психічного функціонування, у загальній психології досі немає скільки-небудь цілісних уявлень про природу, механізми і функції оцінювання, про специфічні особливості оцінок різних видів і про їх класифікації. Як зазначає Н. Батурин, «у жодному підручнику з психології немає навіть підпункту, присвяченого

оцінці (оцінюванню) не лише як системного явища, але навіть як одномірного процесу вербального вираження оцінок і самооцінок. Досі немає жодної монографії і навіть статті, що була б спеціально присвячена загальнопсихологічним питанням оцінки» [2, 81–82]. Він же говорить про відсутність відповідних статей у всіх вітчизняних психологічних словниках [2].

Для багатьох наук оцінки існують переважно у вигляді кінцевих результатів оцінювання, тобто «готових» оцінок. Такі оцінки можуть зберігатися і передаватися системами комунікації, використовуватися в процесах управління та регулювання, у т. ч. і окремим суб'єктом. Наприклад, дитина у процесі онтогенезу довгий час користується готовими оцінками дорослих і оцінками, виробленими суспільством (моральні, естетичні оцінки).

У психології «готові» оцінки-результати іноді є предметом психологічного дослідження, однак найбільший інтерес викликає існування оцінки у вигляді оцінного процесу окремого суб'єкта. І. М. Сеченов писав, що психічне потрібно розуміти лише як процес, рух, що «має певний початок, перебіг і кінець...» [13, 204–205]. Так само необхідно розуміти оцінювання – психічний процес, що має свою тимчасову «розгортку».

Оскільки оцінний процес є суттю оцінки як явища, важливо знайти конкретну «психологічну одиницю» оцінного явища.

Такою одиницею, на думку Н. Батуріна, є «окремий акт оцінки, який обмежений, з одного боку, моментом початку відображення відносин або, простіше, початком оцінки конкретного об'єкта, а з іншого – моментом завершення формування оцінки-результату» [3].

Також оцінний процес є не лише сумою окремих оцінних актів. Як зауважив Б. Ломов: «у психічному процесі завжди поєднуються дискретність і безперервність» [9, 162].

А. Івін першим запропонував свою «структуру оцінки» (тобто сукупність необхідних елементів, що входять в оцінний акт). На думку ученого, оцінка складається з: суб'єкта, предмета, підстави та характеру [24, 21]. Так, під «характером» потрібно розуміти «дві групи оцінок»: абсолютні

(«хороший»/«поганий») і відносні («краще»/«гірше») [24]. Поділяє цю точку зору і В. Магун [10, 35–36].

Якщо для філософської логіки така «врівноважена» структура є необхідною і достатньою, то для психології необхідний більш поглиблений аналіз оцінного процесу, зокрема того його елементу, без якого здійснення акту оцінки є принципово неможливим. Насамперед це стосується оцінної основи.

Н. Батурин вважає, що «акт оцінки в найзагальнішому вигляді складається з трьох підпроцесів, або компонентів (рис. 1.2):

- 1) відображення предмета оцінки («образ» предмета або об'єкта);
- 2) актуалізації, вибору або реконструкції існуючої підстави (оцінна підстава);
- 3) порівняння предмета з основою, результатом чого і є оцінка (точніше оцінка-результат)».

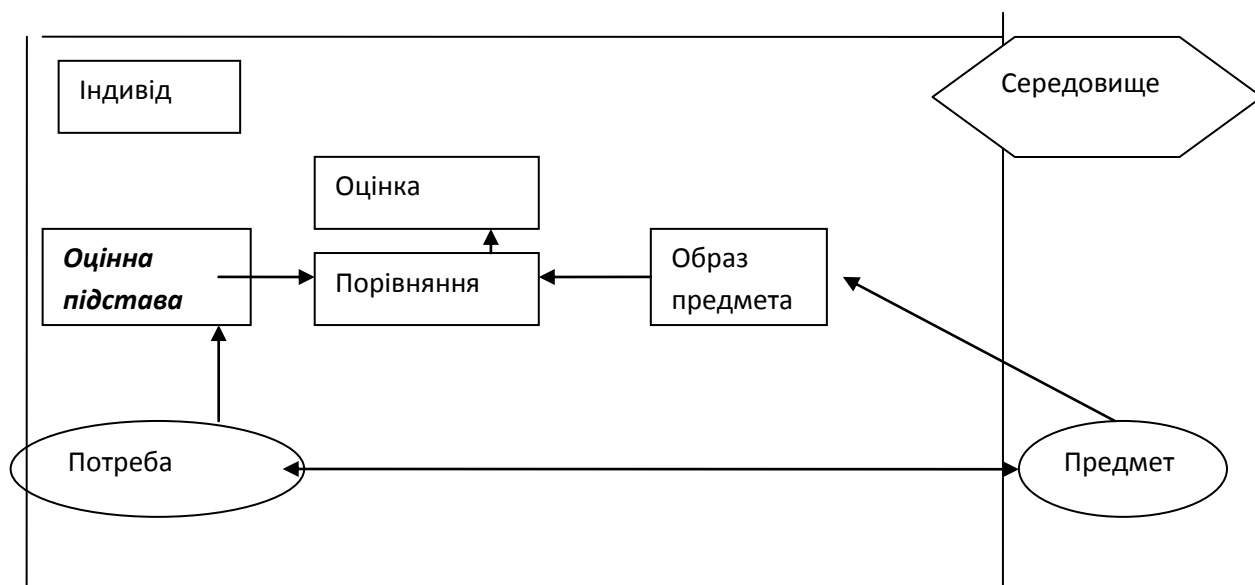

Рис. 1.2. Структура оцінного акту

За умови тлумачення психіки як апарату відображення, який зумовлює адекватність «образу» предмета, найбільшої значущості у цій схемі набуває саме оцінна підстава. Як вже стверджувалося, оцінна основа або мірило, виступає найбільш важливим компонентом структури естетичної обдарованості, оскільки дозволяє суб'єкту і бачити красу, і створювати її.

Повертаючись до проблеми обдарованості можна впевнено стверджувати, що значущість точності та адекватності оцінок (і відповідно даної функції психіки) різко зростає, коли результатом певної діяльності виступає екстраординарне досягнення, що засвідчує обдарованість суб'єкта (автора).

Особливу увагу на це звертає в своїй концепції творчої обдарованості О. М. Матюшкін. Він вважає, що: «інтегральним структурним елементом обдарованості є оцінна, вимірювальна функція всіх складних психологічних структур. За суттю всі складні психологічні структури виконують роль вимірювачів, мірил, за допомогою яких людина оцінює навколишній світ, інших людей і себе... Аристотель називав людиною “мірою усіх речей”. Ці оцінки виражені в емоційних стандартах і визначають естетичні та моральні переваги у перцептивних та інтелектуальних оцінках, що визначають ступінь значущості або обґрунтованості думки. На основі оцінки робиться вибір і приймаються творчі рішення. Здатність до оцінки охоплює можливість розуміння розвитку як власної думки, так і чужих думок, дій і вчинків. Здатність до оцінки забезпечує можливості самодостатності та самоконтролю, впевненості обдарованої, творчої дитини в собі, власних здібностях і рішеннях, визначаючи цим самостійність, неконформність та багато інших інтелектуальних та особистісних якостей» [11].

Не зосереджуючи увагу на особистісно-мотиваційній складовій творчої діяльності, розглянемо її операціональні, когнітивні компоненти. Основними з них виступають такі розумові операції, як високорозвинене дивергентне мислення та оцінка. Високу значущість цих двох функцій було продемонстровано в роботах О. Григоренко [7], де було експериментально доведено, що успішність творчої роботи є синтезом двох етапів, які послідовно змінюють один одного (та перебувають у конфлікті):

- 1) висунення гіпотез (дивергентне мислення) у процесі блокування критики (оцінки);

- 2) вибір із запропонованих на першому етапі варіантів вирішення єдиного вірного або найбільш оптимального за конкретних умов. Цей другий етап вимагає максимального навантаження на критичне та оцінне мислення.

Вибір (оцінка) найбільш оптимального рішення відбувається «під керівництвом» певної оцінної підстави, а саме – *істинності*, тобто його відповідності певній об'єктивності або ідеальній моделі творчого задуму. Окрім необхідності максимальної активізації оцінної функції психіки, це змушує дослідника (творця) робити вибір критеріїв істини.

Хоча схильність багатьох психологів ототожнювати оцінне та критичне мислення не є принциповою помилкою, однак необхідно уточнити: критичне мислення лише засіб, а оцінка – мета і якість даного мислення безпосереднім чином позначиться на якості оцінки. Не розглядаючи детально всі принципи критичного мислення, зазначимо, що один з них майже цілком відображає зміст такого критерію істини, як вимога *логічної послідовності і несуперечності*. Однак логічні критерії істини мають досить формальний і негативний характер, тобто свідчать не стільки про істину, скільки про помилковість будь-яких теоретичних уявлень. Тому вони є необхідними, але недостатніми засобами оцінної діяльності (як і опора лише на критичне мислення взагалі).

Найбільш достовірним і безумовним критерієм істини була та є практика. Однак через періодичне «відставання» від випереджального відображення суб'єктом дійсності, її не завжди можна використати для оцінки ідеї (рішення, гіпотези). Тому найважливішого значення набувають теоретичні критерії істини, що відображають архетипізовані еталони людства, що мислить (зокрема критерій «простоти, краси і симетрії»).

Цей критерій відіграв величезну роль у відкриттях видатних фізиків. Так, П. Дірак з приводу загальної теорії відносності А. Ейнштейна зауважив: «основним прийомом, яким він керувався, було прагнення висловити закон тяжіння в найбільш витонченій математичній формі. Саме це прагнення й привело його до поняття про кривизну простору ... Основна міць теорії А. Ейнштейна полягає в її надзвичайній внутрішній математичній красі» [5]. Сам А. Ейнштейн зазначав: «у науковому мисленні завжди присутній елемент поезії. Справжня наука і справжня музика вимагають однорідного розумового процесу. Фантазія є важливішою за знання» [5]. Про роботи М. Планка А. Ейнштейн висловлювався так: «... вимога художності є однією з головних

пружин його творчості ... Книга Планка є ясным та послідовним введенням в проблеми випромінювання, – читання її навіть знавцю приносить велике естетичне задоволення». Про роботи Н. Бора А. Ейнштейн говорив, що: «... це найвища музикальність в сфері думки» [5].

Це підтверджує аксіологічну точку зору, що «сутність оцінки полягає у визнанні об'єктивного існування цінності, яка закладена у природі предмета та не залежить від ставлення до людини та від його оцінок». Іншими словами, дійсно спочатку буття та знання естетичні, і лише завдяки оцінці людина це осягає. Тому не випадково результати досліджень Н. Батурина засвідчують, що більшість дослідників схиляється до трактування оцінки як засобу відображення тих ціннісних якостей об'єкта, «які недоступні жодним формам пізнання, окрім оцінювання» [2, 86]. Це означає, що ефективність оцінного мислення безпосередньо зумовлена наявністю не просто еталонів, а насамперед ідеальних, тобто еталонів, що відображають ідею досконалості.

На нашу думку, своєрідність, яка вирізняє обдаровану особистість, полягає в тому, що людина є переважно активним носієм (а не пасивним споживачем) високих, універсальних і досконалих стандартів, або «ідеальних еталонів». У цьому розумінні творча активність обдарованої особистості дійсно являє собою «роботу з ідеалом» (як вважають В. Дружинін та А. Матюшкін). Однак ми стверджуємо, що «робота з ідеалом» – це не «створення ідеалу» (оскільки він є вже заданим та досконалим), а його індивідуалізована, унікальна експлікація, «розгортка» в зовнішній план за допомогою засобів, які доступні суб'єкту. Саме еталон стимулює, пробуджує потребу в досконалості (об'єкта, суб'єкта, світу, відносин суб'єкта зі світом), прагнення до неї. Водночас виникає і постійна незадоволеність наявним результатом (ідеал завжди недосяжний), що зумовлює подальшу пошукову творчу активність. Переконливим аргументом на користь цієї тези виступає багаторазово зазначений факт вираженого перфекціонізму саме у обдарованих.

Також зазначимо, що не лише прагнення до експлікації остаточного ідеального ідеалу є загальним для всіх обдарованих особистостей. Можливо, як і припускали стародавні греки, сам ідеал є дійсно універсальним, охоплюючи

характеристики естетичної, етичної та наукової конструкції та утворюючи той шуканий «сплав ідеального», який прийнято позначати словами «абсолютна гармонія». Таким чином, картина світу, створена вченим, спочатку відповідає вимогам естетики, етики (про це свідчить досвід багатьох видатних учених, які зробили висновок про існування Бога). Творчий продукт художника задовольняє вимоги наукової логіки («поверяється алгеброю») й катарсису, що пов'язаний з моральним аспектом буття людини тощо.

Оцінка й оцінний стиль

Завершуючи екскурс в психологію оцінки, необхідно розглянути один з найважливіших її атрибутів – оцінний стиль.

Кожна окрема оцінка є ситуативною через вплив різноманітних чинників (наприклад, специфіка об'єкта та пов'язана з нею загальна емоційна реакція на об'єкт, прийнятність запропонованої оцінної категорії для оцінки об'єкта, новизна оцінної категорії тощо).

Однак, якщо проаналізувати значну кількість оцінок, які одна й та сама людина дає різним об'єктам, то можна виявити низку специфічних особливостей. Наприклад, може виявитися, що:

- а) вона дає набагато більше позитивних (менше негативних) оцінок;
- б) її оцінки частіше є крайніми *категоричними*, полярними (рідше – усередненими або нейтральними);
- в) вона часто змінює оцінки за появи змін в об'єкті (рідше зберігає їх у первісному вигляді, незважаючи на очевидні зміни) тощо.

З психологічної точки зору, перераховані особливості відображають наявність стійких схильностей, тенденцій до використання тих чи інших способів оцінювання. Комплекс таких тенденцій є оцінним стилем, що надає індивідуальну своєрідність процесу оцінювання.

Н. Батурин та І. Вибойщик виділяють шість способів оцінки, або стилів [4].

1. *Валентність* (позитивність/негативність) – це індивідуальний спосіб оцінювання, за якого людина систематично надає перевагу позитивним або негативним оцінками.

Таким чином, об'єкт може оцінюватися як «хороший»/«поганий», «добрий»/«злий» і відповідно до цього суб'єкт приймає або відкидає цей об'єкт. На перший погляд, оцінки типу «маленький»/«великий» не містять позитивного або негативного забарвлення, але поведінка, що зумовлена цими оцінками, може означати наближення до об'єкта (прийняття) або видалення від нього (відкидання).

2. *Поляризація* (полярність/усередненість) – це індивідуальний спосіб оцінювання, за якого людина систематично надає перевагу крайнім або помірним (неполярним) оцінкам.

Залежно від суб'єктивної значущості, а також від ступеня визначеності відносно об'єкта, він може оцінюватися як дуже хороший, дуже великий тощо. Завжди знайдеться протилежна характеристика – «жахливий» (дуже поганий), «мізерний» (дуже маленький). Чим вищою є суб'єктивна значущість об'єкта або його окремих особливостей, тим більшою мірою буде проявлятися полярність оцінок, тим більш інтенсивно буде виражатися прийняття або відкидання.

Тоді, коли людина вважає об'єкт не дуже значущим, або не сформувала чіткого ставлення до нього, оцінки є усередненими і виражаються у помірній, нейтральній формі.

3. *Деталізація* (висока/низька) – це індивідуальний спосіб оцінювання, що відображає ступінь різноманітності у використанні всього можливого континууму оцінок.

Висока деталізація характеризується великою різноманітністю оцінок за ступенем своєї вираженості. Максимальна деталізація передбачає використання всього континууму оцінок, які можуть бути не лише усередненими або полярними, але також проміжними за ступенем своєї вираженості (наприклад, «дуже маленький» – «менше, ніж зазвичай» – «нормальний, звичайний» – «більше, ніж зазвичай» – «великий» – «дуже великий»).

Низька деталізація передбачає лише невелику кількість оцінок у всьому можливому діапазоні (наприклад, «великий» – «середній» – «маленький»).

4. *Диференційованість* (висока/низька) – це індивідуальний спосіб оцінювання, що відображає ступінь різноманітності оцінних підстав і категорій, якими може оперувати людина.

Чим багатші «банк оцінних підстав» і арсенал оцінних категорій, тим різноманітніші оцінки.

5. *Мінливість* (висока/низька) – це індивідуальний спосіб оцінювання, що відображає схильність легко змінювати оцінку за появи змін в об'єкті.

Чим частіше змінюється ступінь вираженості оцінок (аж до зміни валентності з одного знаку на інший), тим вищою є лабільність.

6. *Оцінність* (висока/низька) – це індивідуальний спосіб вираження результату процесу оцінювання, що характеризує схильність використовувати оцінки або описи у процесі характеристики об'єкта.

Низька оцінність («описовість») припускає вираз суджень без використання оцінних категорій (наприклад, вираження емоцій без знакового забарвлення, залучення образів, асоціацій). Для порівняння можна навести такі фрази: «я хвилююся» (опис) і «я дуже сильно хвилююся» (оцінка).

Оцінний стиль характеризується і універсальністю, і унікальністю. Способи оцінювання, яким суб'єкт надає перевагу, формуються в онтогенезі. З накопиченням досвіду взаємодії з навколишнім світом вони стають стійкими і зручними для здійснення індивідуального оцінного процесу.

Залежно від індивідуальної історії розвитку оцінної функції людини і структури особистості, можливим є формування різної кількості таких способів. До того ж, можливим стає варіант, за якого не сформований жоден з них. У такому разі оцінювання здійснюється на підставі загальних принципів. Тобто оцінки даються відповідно до: специфіки об'єкта, оцінної підстави (внутрішнього критерію, на основі якого порівнюється об'єкт у процесі оцінювання); ситуації і змінюються без будь-яких особливостей, зумовлених оцінним стилем. Як показали дослідження, останній варіант зустрічається вкрай рідко. Так, у вибірці студентів університету різних спеціальностей (150 осіб), у яких процес формування оцінного стилю вже завершено, лише 3 %

респондентів не виявили уподобань щодо перерахованих способів оцінювання [4].

Таким чином, оцінний стиль – це універсальний феномен, який можна виявити у більшості дорослих людей. Унікальність оцінного стилю забезпечується ступенем вираженості схильностей до тих або інших способів оцінювання, а також специфікою поєднань цих схильностей. За даними досліджень, найчастіше зустрічаються два способи оцінювання – валентність і поляризація. Окрім того, ці способи є найбільш стійкими у часі (зв'язки показників першого і повторного тестування через 3 місяці є високо значущими на рівні 0,001).

Література до розділу I

1. *Анохин П. К.* Узловые вопросы теории функциональной системы [Текст] / П. К. Анохин. – М.: Наука, 1980. – 197 с.
2. *Батурин Н. А.* Проблема оценивания и оценки в общей психологии [Текст] / Н. А. Батурин // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 81–89.
3. *Батурин Н. А.* Оценочная функция психики [Текст]: дисс. ... доктора психол. наук: 19.00.01 / Н. А. Батурин. – Санкт-Петербургский госуниверситет, 1998.
4. *Батурин Н. А.* Оценочный стиль и его место в структуре индивидуальности [Текст] / Н. А. Батурин, И. В. Выборщик // Теоретическая и экспериментальная психология. – 2008. – № 2. – С. 35–49.
5. *Волькенштейн М. В.* Красота науки [Текст] / М. В. Волькенштейн // Наука и жизнь. – 1988. – № 9. – С. 15–19.
6. *Выбойщик И. В.* Оценочный стиль и его психологическое содержание [Текст]: дисс. ... канд. психол. наук / И. В. Выборщик. – Челябинск, 2004.
7. *Дружинин В. Н.* Психология общих способностей [Текст] / В. Н. Дружинин. – Питер, 2008. – 318 с.
8. *Ивин А. А.* Основания логики оценок [Текст] / А. А. Ивин. – М.: Изд-во МГУ, 1970. – 230 с.

9. *Ломов Б. Ф., Сурков Е. Н.* Антиципация в структуре деятельности [Текст] / Б. Ф. Ломов, Е. Н. Сурков. – М.: Наука, 1980. – 279 с.
10. *Магун В. С.* Потребности и психология социальной деятельности [Текст] / В. С. Магун. – Л.: Наука, 1983. – 176 с.
11. *Матюшкин А. М.* Концепция творческой одаренности [Текст] / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.
12. *Пауль Г.* Философские теории прекрасного и научное исследование мозга [Текст]: пер. с англ. / под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна // Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики. – М., 1995. – 335 с.
13. *Сеченов И. М.* Избранные произведения [Текст] / И. М. Сеченов. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 1. – 771 с.
14. *Симонов П. В.* Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики [Текст]: пер. с англ. / под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна. – М., 1995. – 335 с.
15. *Торшилова О. М., Морозова Т. В.* Развитие эстетических способностей детей (теория и диагностика) [Текст] / О. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 144 с.
16. *Шадриков В. Д.* Проблемы профессиональных способностей [Текст] / В. Д. Шадриков // Психологический журнал. – Т. 3. – 1982. – № 5. – С. 13–26.
17. *Эйбл-Эйбесфельдт И.* Биологические основы эстетики [Текст]: пер. с англ. / под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна. – М., 1995. – 335 с.
18. *Эстетика.* Словарь [Текст] / под общ. ред. А. А. Беляева // Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

Розділ II.

Науково-методичні особливості виявлення та розвитку естетичної обдарованості дітей дошкільного віку

2.1. Теоретико-методологічні засади виявлення особливостей розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку

Актуальним для сучасної психолого-педагогічної науки і практики освітньої діяльності є питання розробки новітніх технологій раннього розвитку особистості, здатної до подальшої повноцінної і гармонійної життєдіяльності, максимальної реалізації талантів і здібностей, досягнення життєвого успіху, який стає вагомою складовою успішного розвитку держави. Одним із пріоритетів дошкільної освіти на сучасному етапі є розвиток естетичних почуттів дитини, емоційної сприйнятливості, емпатії; формування у дітей позитивного ставлення до гармонії навколишнього світу, краси природи, культури, виявлення та розвиток здібностей до музично-рухової, художньої, співочої діяльності. Забезпечення естетичного розвитку дошкільника з урахуванням індивідуальних відмінностей розвитку є одним із важливих завдань дошкільної освіти, часткове вирішення якого можливе шляхом ґрунтовного дослідження визначеної теми наукового пошуку.

Багатьма вченими доведено той факт, що дошкільне дитинство відіграє особливу, унікальну, своєрідну роль у становленні особистості, розвитку естетичних почуттів і сприймань, свідченням чого є ґрунтовні дослідження Л. Божович, Л. Венгера, Д. Ельконіна, О. Запорожця, В. Мухіної, Д. Ніколенка, М. Лісіної, П. Чамати. Сучасними вченими доведено, що дошкільний вік є сенситивним для закладання основ морально-естетичного світосприймання та соціокультурного становлення особистості (А. Беленька, І. Бех, Л. Білоусько, З. Борисова, Л. Зайцева, Л. Калмикова, О. Кононко, Н. Кот, Н. Лисенко, І. Луценко, М. Машовець, С. Нікітчина, Т. Піроженко, О. Половіна, Т. Поніманська, Г. Сухорукова та ін.) [1; 2; 3; 5; 6; 7; 17; 19; 20; 21].

Провідними для визначення концептуальних положень дослідження проблеми розвитку естетичної обдарованості дошкільника стали праці Г. Сковороди, С. Русової, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Костюка, В. Котирло та інших, присвячені проблемі естетичного виховання та розвитку дошкільників [1; 2; 17; 19; 21].

Погляди Г.Сковороди на провідну категорію естетики – «прекрасне» полягають в тому, що воно виявляється в почуттях людини позитивного спрямування лише завдяки тому естетичному ідеалові, який відображує всі людські уподобання, потреби і інтереси. Найголовнішим виявом прекрасного Г.Сковорода вважав красу і добро. Краса і добро властиві кожній дитині від природи і є найдоступнішими, як вода і повітря [19].

Проблеми естетичного виховання та розвитку дітей дошкільного віку розкривалися в педагогічних поглядах С. Русової. У праці «Дошкільне виховання» С. Русова підкреслює, що виявленню творчих сил дитини сприяє атмосфера, піднесене почуття, все виховання має бути позначено мистецтвом, емоційним сприйманням і емоціями. С. Русова описує особливості виникнення естетичних емоцій у маленьких дітей та показує їх динаміку з віком. Спостерігаючи за дітьми в дитячому садку, вона дійшла висновку, що уже дворічна дитина емоційно реагує на красиву іграшку, а згодом у грі, малюванні, танцях, ручній праці естетично вихована дитина буде додавати щось своє, мистецьке, творче, естетично спрямоване [2; 17; 19; 21].

Питання естетичного розвитку особистості знайшло своє відображення в працях К.Ушинського. Надаючи великого значення ролі почуттів у житті та діяльності людини, К.Ушинський багато уваги приділяв психології емоцій, розвитку у дітей емоційних почуттів. Педагог пропагував нерозривну єдність естетичного і морального виховання, відводячи пріоритетну роль природі. Він вважав, що рідна природа, її простори, є першими вихователями, бо доступні дитячому сприйманню і розумінню. В процесі ознайомлення з природою у дитини накопичується чуттєвий досвід як першоджерело розумового, морального й естетичного розвитку. Основними формами естетичного виховання дітей засобами природи К.Ушинський вважав спостереження,

екскурсії в поле, гай, до річки, а також уроки на лоні природи, під час яких діти пізнають світ, красу і велич рідної землі. Головне завдання педагога К. Ушинський вбачав у тому, щоб навчити дітей спостерігати природу, сприймати та помічати її красу, порівнювати, зіставляти її явища тощо [19].

Своєрідні підходи до проблеми естетичного розвитку особистості визначені в системі виховання, розробленій А.Макаренком. У них наголошується на необхідності гармонійного поєднання морального та естетичного. А.Макаренко підкреслював естетичне значення співвідношення колективних та індивідуальних прагнень, високо цінував і широко використовував мистецтво, працю, гру як засоби естетичного виховання. Багато уваги приділяв естетичному оформленню буденного середовища. Доводив, що естетичні почуття завжди супроводжуються творчими прагненнями, вони викликають у дітей бажання дітей діяти [2; 3; 13; 17; 19].

Про ранні прояви естетичних почуттів писали багато дослідників-педагогів: Є. Аркін, Е. Фльоріна, Н. Аксаріна та ін. Так, Є. Аркін висловлював думку про те, що епітетом «красивий» дошкільник наділяє найчастіше предмети, барви, тварин, а рідше - людину. І лише в 6-7 років йому починає відкриватись краса природи. Таким чином, для еволюції почуття прекрасного характерне не тільки якісне уточнення та поглиблення цього почуття, а й розширення сфери прекрасного, тобто збільшення стимулів, які викликають почуття краси [17; 19].

На розвиток у дітей естетичних смаків засобами мистецтва вказував український вчений, мистецтвознавець П. Білецький. Він стверджував, що особливість мистецтва полягає в тому, що ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву людини, викликає особливі переживання, які називаються естетичними. Естетичні переживання виникають у процесі сприймання художніх творів, вони є наслідком не механічного, пасивного, а неодмінно творчого сприймання, коли реальне подразнення одного органу чуття викликає своєрідну ланцюгову реакцію, збуджує почуття, органи яких безпосередньо не були подразнені. Естетичне переживання підносить людину, розвиває її уяву, інтелект [19].

Також в дошкільній педагогіці вагомий внесок в розробку даної проблеми внесли О. Усова, Є. Радіна, Г. Леушина, Ф. Сохін, В. Логінова, Т. Тарунтаєва, Л. Журова. Основна увага була приділена питанням організації естетичного виховання дітей дошкільного віку з урахуванням їх індивідуальних особливостей, схильності до певного виду діяльності, визначенню програмового змісту, завдань, засобів, умов естетичного виховання дошкільників у різних видах дитячої діяльності [3; 19].

Вчені-педагоги Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, О. Долинна, П. Сакуліна, Л. Сірченко, Л. Скиданова, Г. Сухорукова, А. Шевчук проводили дослідження умов і шляхів керівництва процесом естетичного виховання дошкільників. Вони акцентують увагу на питаннях залучення дітей до естетичної діяльності з раннього віку, оскільки естетичне виховання передбачає розвиток певних здібностей, наприклад: здатність сприймати і відчувати прекрасне, красиве в природі, побуті, суспільних відносинах, у творах мистецтва. Ця здатність проявляється в емоційному реагуванні на все прекрасне, гарне, доступне сприйманню дошкільника, в особистій зацікавленості прекрасним та його проявами в яскравих кольорах, звуках, формах тощо. Автори відзначають наявність суттєвих відмінностей у схильності дітей до сприймання та створення естетичного навколо себе, що є відображенням їх здібностей у цьому напрямку, пропонують враховувати ці відмінності при виборі форм та засобів естетичного виховання [2; 3; 5; 17; 20].

Питання естетичного розвитку дітей досліджували цілий ряд відомих психологів, зокрема Г. Костюк, який наголошував на тому, що розширення потреб дітей, розвиток пізнавальної діяльності, через яку вони задовольняють свою зростаючу допитливість, стає джерелом перших інтелектуальних емоцій. На його думку, дитина переживає радість, задоволення, отримуючи від дорослих зрозуміле пояснення явищ, що її цікавлять; естетичні емоції формуються і зароджуються у дітей під впливом малювання, сприймання ними явищ природи, картин, музики. Він довів, що основним джерелом емоційних станів особистості є суспільний світ, люди, спілкування та взаємини з ними, праця, громадська оцінка її результатів. За визначенням вченого, естетичні

почуття становлять єдність пізнання краси об'єктів і переживання, естетичного ставлення людини до них [1; 12].

У психологічних працях значне місце займає пошук внутрішніх механізмів естетичного розвитку шляхом впливу на емоційну та почуттєву сфери. Психологи-класики Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн вважають, що мотиви та емоції подібно розумовим та вольовим процесам формуються протягом дитинства, в результаті оволодіння дитиною досвідом попередніх поколінь та засвоєнням вироблених суспільством моральних норм, ідеалів. С. Рубінштейн стверджує, що естетичне реагування дитини з'являється раніше, ніж засвоєння вмінь малювати, співати або грати на музичних інструментах. На його думку, ті високі моральні, естетичні та інтелектуальні почуття, які характеризують розвиток дорослої людини, не даються дитині у готовому вигляді від народження, вони виникають і розвиваються протягом всього дитинства під впливом соціальних умов життя та виховання [1; 7; 12; 19].

Про різні аспекти психологічної готовності дітей до навчання в школі з урахуванням естетичної складової йде мова в працях відомих психологів Д. Ельконіна, В. Давидова, В. Зеньківського, С. Коробко, Г. Люблінської, Л. Божович, В. Котирло, В. Мухіної, О. Проскури та ін. Вони підкреслювали, що в удосконаленні естетичного сприймання дошкільника важливу роль відіграє сенсорне виховання, яке дає дітям можливість розрізняти барви, звуки, форми, потрібні для зображення красивих явищ, предметів. Особливої уваги набуває емоційна забарвленість у процесі сприймання прекрасного, без чого воно не може бути естетичним. У цьому існує опора на минулі враження, на основі яких можливими стають групування, зіставлення, виділення, порівняння, елементарне оцінювання та самооцінювання. У працях цих та інших авторів показано, що естетичний розвиток дітей дошкільного віку залежить від багатьох чинників: природних задатків, досвіду, естетичного середовища, мотивації до сприйняття естетичного, розвинутої потреби у створенні естетичного навколо себе, впливу сім'ї тощо [1; 4; 6; 8; 11; 12; 19]. Завдання естетичного виховання шестирічних дітей провідні українські вчені А. Богуш,

Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Савченко, О. Сухомлинська вбачають в необхідності пробуджувати у дітей почуття краси, розуміння прекрасного у навколишньому житті, розвивати у них уяву, мовленнєві, творчі й музичні здібності, формувати на засадах естетичного сприймання дійсності любов до рідного краю.

Дослідники процесу розвитку особистості відмічають наявність тісного зв'язку між чуттєво-емоційною та естетичною сферами особистості (І. Бех, І. Булах, В. Кузьменко, Е. Помиткін, В. Рибалка, А. Фортова). Значна увага приділялась питанням розвитку естетичних почуттів, що є складовою та умовою успішного особистісного розвитку. На думку цих авторів, естетичні почуття - одна з найсуттєвіших характеристик духовності, являють собою почуття гармонії, тобто краси, адже все гармонійне сприймається як красиве. З одного боку, гармонію здатна сприймати лише гармонійно організована психіка, з другого - естетичне гармонізує психіку, що є метою духовного розвитку. Дослідження виникнення і розвитку естетичних почуттів дають підставу вважати, що реакція задоволення на гармонійні звуки і ритмічні рухи наявна вже у дітей дошкільного віку. У одних вона з'являється раніше і виявляється яскравіше, буває більш стійкою, а в інших - з'являється пізніше і виявляється не так яскраво, швидко згасає. Одні діти більше захоплюються гармонією звуків, а інші – гармонією фарб, рухів тощо. Ці індивідуальні особливості пояснюються багатьма причинами, зокрема анатомо-фізіологічними задатками, але найбільше-умовами життя і виховання[1; 7; 8; 13; 17; 18].

У зарубіжних дослідженнях, присвячених питанням історії та теорії психологічної (експериментальної) естетики, що спирається на ідеї та дослідження таких відомих вчених, як Г. Айзенк, С. Берт, Е. Баллоу, Г. Гарднер, Е. Еріксон, Н. Ньюкомб, Д. Рензуллі, Р. Стернберг, Е. Торренс, Г. Фехнер, І. Чайлд та інших, велика увага приділяється питанням методик виявлення ознак та критеріїв естетичного, визначенню умов естетичного розвитку на різних вікових етапах розвитку особистості. Розкриваючи психологічні аспекти естетичного розвитку дошкільників, автори приходять до

висновку, що естетичний розвиток дошкільника є необхідною складовою формування цілісної особистості. Доведено, що естетичний розвиток дошкільника передбачає орієнтацію на вікові та індивідуальні норми психічних новоутворень, в кінцевому результаті має бути орієнтований на формування до 6–7 років важливих структурних утворень особистості, від сенсорно-перцептивних здібностей до розуміння і переживання прекрасного як вищого морального ідеалу та вищих людських почуттів [14; 22; 23; 24].

Багатьма сучасними авторами доведено, що естетичне виховання успішно здійснюється у процесі різних видів діяльності дошкільника (Е. Белкіна, О. Мазаненко, С. Науменко, Т. Науменко, А. Шевчук). Але провідним видом діяльності дитини цього віку є гра. Саме в грі раніше всього проявляється прагнення дошкільників до створення естетичного. Естетична спрямованість проявляється в тому, що діти для своїх ігор об'єднують «красиві» сюжети: беруть матеріал з казок, оповідань, з життя, з телевізійних і театральних вистав. Таким чином, вони комбінують свої знання, враження від побаченого і почутого, об'єднуючи їх в одне естетичне ціле. Так само як і в грі, прагнення до створення естетичного навколо себе проявляється і в інших видах їх художньої діяльності. У малюванні, ліпленні, словотворчості, співах, танцях дитина задовольняє свою потребу в дієвому, образному вираженні своїх вражень. І тут спочатку народжується задум, який потім втілюється у життя; діти комбінують свої враження, отримані при сприйнятті творів мистецтва та естетичних вражень навколишнього [3; 5; 6; 8; 15; 17; 20; 21].

У програмах дошкільної освіти та багатьох наукових працях сформульовано завдання естетичного виховання дошкільників, зумовлені віковими особливостями психічного розвитку дошкільника, серед яких виокремимо як провідні:

1. *Розвиток естетичного сприймання.* Значення розвитку чутливості різних аналізаторів для збагачення естетичного сприймання надзвичайно велике, красиве дитина сприймає як єдність змісту і форми. А сукупність барв, звуків, ліній, якою характеризується форма, потребує для сприймання саме розвинутих відчуттів. Серед них особливу роль відіграють слухові і зорові як

головні джерела, що відображують барви, звуки, лінії. Визначаючи важливість точних слухових і зорових відчуттів для подальшого розвитку комплексних естетичних здібностей, слід підкреслити, що для естетичних переживань суттєве значення має не тільки розрізнення звуків, барв, ліній як таких, а також їх важливе значення і як засобів відображення прекрасного, красивого у природі і мистецтві. Вже в молодшому дошкільному віці естетичне сприймання дітей виявляється як *емоційний інтерес* до естетичних властивостей певних об'єктів.

2. *Засвоєння дітьми вмінь та навичок естетичної діяльності.* Це завдання передбачає не тільки розвиток естетичного сприймання, але і формування початкових умінь і навичок виконавської образотворчої, словотворчої, музичної, співочої та ін. видів діяльності, втілення елементів прекрасного в побуті, продуктивній діяльності, мовленні, стосунках з людьми, ставленні до себе. Виявляється у бажанні дитини багаторазово виконувати різноманітні дії, спрямовані на естетизацію зображень, рухів, наспівування.

3. *Розвиток естетичних почуттів.* Вченими доведено, що розвиток естетичних почуттів у дітей складний і тривалий процес. Ці почуття виникають і розвиваються не самі по собі, а в процесі виховання, в діяльності дитини, у зв'язку з розвитком інших почуттів. Основою для них є отримання позитивних емоцій, емоцій задоволення, переживання приємного. На естетичне почуття перетворюється те задоволення, що викликається відображенням у свідомості дітей гармонії, симетрії, ритму в звуках, фарбах, світлі, формах. Спочатку реакція задоволення і естетична реакція майже не відрізняються одна від одної. Естетичного змісту вона набуває лише з розвитком сенсорної культури дитини, в міру того, як реакції дитини на гармонію в явищах оточуючої дійсності набувають для неї певного значення, при умові позитивного ставлення до об'єктів, що викликають ці реакції. Так поступово зростає переживання почуття приємного, почуття задоволення від сприймання гармонії в явищах оточуючого середовища.

4. *Формування естетичного ставлення до дійсності, естетичних уявлень і суджень.* Естетичне сприймання дійсності спирається на чуттєвий аспект

речей – їх колір, звук, форму, що зумовлює необхідність розвитку сенсорної культури дітей. Естетичне сприймання виникає лише за умови позитивного емоційного ставлення до того, що дитина сприймає. За правильного педагогічного керівництва усі види мистецтва, природа, побут сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності.

5. Розвиток у дітей загальних і спеціальних художньо-творчих, музичних, музично-рухових, співочих, словотворчих, конструкторських та інших здібностей естетичного спрямування. Від того, наскільки правильно будуть виявлені здібності дитини, наскільки вміло буде спрямований їх розвиток, часто залежать її мистецькі успіхи в майбутньому, підтвердженням чого є безліч фактів з історії мистецтв і сучасної дійсності. Ці здібності формуються в процесі засвоєння способів діяльності – сприймання, виконання і творчості.

Таким чином, упродовж багатьох років вчені доводили важливість естетичного виховання дітей дошкільного віку, виробили систему засобів та умов естетичного розвитку дітей, досліджували динаміку естетичного розвитку упродовж дошкільного дитинства, а також довели необхідність раннього виявлення художньо-творчих, музичних, сенсорних здібностей дітей з метою правильного спрямування їх розвитку.

Вченими доведено, що окремі прояви естетичної обдарованості притаманні дітям вже з дошкільного віку. Водночас ці прояви мають великі індивідуальні відхилення в межах одного віку, що свідчить про наявність схильності тієї чи іншої дитини до створення естетичного, сформованість або несформованість естетичних здібностей. В одних дітей ці прояви більш стійкі і виявляються раніше та яскравіше, в інших - пізніше і не так яскраво.

Це зумовлюється не тільки вихованням і умовами життя, а й вродженими особливостями сили і рухливості нервової системи, чутливості аналізаторів, які так само можуть позитивно або негативно позначатися на розвитку естетичних почуттів, потреб та переживань, успішності актуалізації загальних та спеціальних здібностей людини.

Визначені ідеї зумовлюють доцільність та необхідність проведення експериментального дослідження особливостей розвитку естетичної обдарованості на етапі дошкільного дитинства.

2.2 Сутність основних понять та концепція дослідження особливостей розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку

На основі аналізу наукових досліджень проблеми естетичного виховання та розвитку дошкільника нами визначено сутність провідних понять дослідження.

Естетичне виховання дошкільника - цілеспрямований, систематичний процес впливу на особистість дитини дошкільного віку з метою розвитку у неї здатності бачити та цінувати, позитивно сприймати красу навколишнього світу, мистецтва і потреби створювати її.

Естетична творчість дітей дошкільного віку – це створення естетично оформленого та об'єктивно значущого (для дитини насамперед) нового продукту (малюнка, оповідання, казки, танцю, пісні, гри тощо), придумування естетичних та раніше не використовуваних деталей, що по-новому характеризують створюваний образ (у малюнку, в оповіданні і т. п.), придумування авторського початку, кінця, нових дій, характеристик героїв і т.п., естетичне застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності в новій ситуації, прояв дитиною естетичної ініціативи у всьому, придумування різних варіантів естетизації зображення, ситуацій, рухів.

Естетичні здібності дошкільника – індивідуально-психологічні властивості, що забезпечують успішне (виняткове) здійснення діяльності якого-небудь виду (музичну, музично-рухову, художню, словесну або іншу) на засадах естетики, прагнення сприймати, підтримувати, оцінювати, створювати нові естетичні цінності у даному виді діяльності. Отже, розділяємо музично-естетичні здібності, художньо-естетичні здібності, словесно-естетичні здібності, сукупність яких являє естетичну обдарованість.

Естетична обдарованість дошкільника – сукупність індивідуально-психологічних властивостей дитини, що забезпечують високу (виняткову)

успішність естетизації різних видів дитячої діяльності (потреба у сприйнятті та створенні естетичного, мотивація до створення естетичного, переживання естетичних почуттів, наявність уявлень про естетичне, сформованість естетичного смаку, адекватність оцінювання естетичного, вміння створювати естетичне в різних видах дитячої діяльності).

Естетичне сприймання дійсності на етапі дошкільного дитинства – це емоційно забарвлене відображення у психіці естетики (краси) навколишнього життя, що фіксується за допомогою органів відчуття. Основним для нього є чуттєва форма речей – їх колір, форма, звук. Тому розвиток естетичного сприймання вимагає великої сенсорної культури. Краса сприймається дитиною як єдність форми і змісту. Форма виражається в сукупності звуків, фарб, ліній. Однак сприйняття стає естетичним тільки тоді, коли воно емоційно забарвлене, пов'язане з певним ставленням до нього. Естетичне сприйняття нерозривно пов'язане з почуттями, переживаннями. На основі естетичного сприйняття поступово формується естетична свідомість дошкільника та естетичне ставлення до дійсності.

Естетична свідомість дошкільника – сукупність поглядів, уявлень, знань, суджень, оцінок, ідей, що вибудовується на основі сприйняття сутності предметів і явищ естетичної дійсності та відображується у ставленні до прекрасного та огидного, прагненні наслідувати естетичним зразкам, зберігати наявні та створювати нові естетичні цінності, значимі для самої дитини та її найближчого оточення.

Естетична творчість дітей дошкільного віку – це створення естетично оформленого та об'єктивно значущого (для дитини насамперед) нового продукту (малюнка, оповідання, казки, танцю, пісні, гри тощо), придумування естетичних та раніше не використовуваних деталей, що по-новому характеризують створюваний образ (у малюнку, оповіданні і т. п.), придумування авторського початку, кінця, нових дій, характеристик героїв і т. п., естетичне застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності в новій ситуації, прояв дитиною естетичної ініціативи у всьому, придумування різних варіантів естетизації зображення, ситуацій, рухів.

Естетичні потреби дошкільника – внутрішня необхідність у сприйнятті, збереженні, створенні певних естетичних цінностей. В основі естетичних потреб дошкільника знаходиться потреба у пізнанні краси навколишнього світу, потреба у позитивних емоціях, потреба у здобутті нових естетичних вражень, потреба у психологічному комфорті, що сукупно задовольняється у процесі сприйняття та створення естетичного.

Естетичний смак дошкільника – здатність дитини до індивідуального відбору із сукупності явищ і предметів тих, що найбільше відповідають її естетичним уявленням та поглядам, породжують найбільш позитивні почуття в процесі сприймання та створення естетичного.

На основі теоретичного аналізу створено теоретичну модель структури естетичної обдарованості (рис. 2.1), де відображено структурні компоненти та критерії естетичної обдарованості дошкільника.

Рис. 2.1. Структура естетичної обдарованості дошкільника

На основі визначених компонентів виділимо *критерії* до кожного з них: потреба у сприйнятті естетичного; – позитивні емоційні переживання під час сприйняття та створення естетичного (явищ природи, творів мистецтва, навколишнього); адекватність оцінювання естетичного; здатність до створення естетичного.

Показниками критерію «потреба у сприйнятті естетичного» є: прояви ініціативи до сприймання естетичних явищ та об’єктів; навколишнього, творів мистецтва тощо; бажання копіювати естетичні дії, продукти діяльності та інші

естетично оформлені об'єкти, ініціативні дії щодо створення естетично оформлених об'єктів.

Показниками критерію «позитивні емоційні переживання під час сприйняття та створення естетичного» є: прояви позитивних емоцій (інтересу, задоволення, радості) під час сприйняття естетичного у мистецтві, літературі, явищах природи, мовленні; переживання позитивних емоцій під час репродукування та наслідування естетичним зразкам; прояви переживання естетичних почуттів під час створення естетичних об'єктів.

Показниками критерію «адекватність оцінювання естетичного» є: виділення та усвідомлення ознак естетичного та огидного в оточуючому середовищі, спроможність адекватно оцінити власні продукти діяльності з огляду на естетичність їх оформлення; намагання адекватно оцінити естетичні цінності, створені іншими.

Показниками критерію «здатність до створення естетичного» є: уміння копіювати, репродукувати, наслідувати естетично оформленим зразкам; уміння знаходити нові прийоми естетичного оформлення об'єктів довкілля, творів мистецтва, тощо; спроможність створення нових естетичних об'єктів.

Схарактеризовано рівні прояву естетичної обдарованості дітей дошкільного віку.

Стабільно високий (актуалізований). Дитина постійно виявляє потребу у сприйнятті естетичних об'єктів, з бажанням включається у заняття естетичного циклу, натхненно створює естетичне. Позитивно ставиться до сприйняття, репродукування та створення естетичного у навколишньому, мистецтві, літературі, явищах природи, мовленні. Спроможна виділяти та називати різноманітні (як суттєві, так і другорядні) ознаки естетичного та огидного в оточуючому середовищі, адекватно оцінити власні продукти діяльності з огляду на естетичність їх оформлення, проаналізувати та адекватно оцінити естетичні цінності, створені іншими. Володіє вміннями та навичками створення естетично оформлених об'єктів, оригінально, по-своєму, виконує різні види естетичної діяльності. Виявляє схильність до створення нових прийомів естетичного оформлення об'єктів довкілля, творів мистецтва, тощо.

Часто створює виняткові за ступенем естетичності, оригінальності та гармонійності продукти діяльності.

Високий рівень (достатньо актуалізований). Дитина яскраво виявляє бажання сприймати естетично оформлені об'єкти, явища природи, слухати музику. Як правило, проявляє позитивні емоційні переживання (інтерес, задоволення, радість) під час сприйняття, репродукування та створення естетичного у різних видах діяльності. Спроможна виділяти та називати суттєві ознаки естетичного та огидного в оточуючому середовищі, адекватно оцінити власні продукти діяльності з огляду на естетичність їх оформлення, намагається проаналізувати та адекватно оцінити естетичні цінності, створені іншими. Володіє навичками створення естетично оформлених об'єктів. Виявляє схильність до пошуку нових прийомів естетичного оформлення об'єктів довкілля, творів мистецтва, тощо; спроможна не тільки репродувати та наслідувати, але і створювати нові естетично оформлені об'єкти.

Помірний рівень (частково актуалізований). Дитина інколи виявляє потребу у сприйнятті естетично оформлених об'єктів, дій, продуктів діяльності. Прояви позитивних емоцій нестійкі, час від часу виявляє позитивні емоції при сприйнятті, репродукуванні або створенні естетичного в деяких видах діяльності. Виділяє окремі ознаки естетичного та огидного, при цьому намагається оцінювати естетику власних продуктів діяльності та естетичні цінності, створені іншими. Виявляє бажання відтворювати естетично оформлені об'єкти, інколи намагається створити нові прийоми естетичного оформлення в деяких видах діяльності та робить поодинокі спроби створити естетично оформлені об'єкти.

Потенційний рівень (не актуалізований). Дитина майже не виявляє потреби у сприйнятті та відтворенні естетично оформлених об'єктів, дій, продуктів діяльності. Не помічає естетичного або виявляє байдужість, відсутність інтересу при сприйнятті або репродукуванні естетично оформлених об'єктів. Не може виділити суттєві ознаки естетичного та огидного, неспроможна адекватно оцінити естетичні цінності, створені іншими. Виявляє відсутність бажання відтворювати естетично оформлені об'єкти. Не вміє

створювати нові прийоми естетичного оформлення в жодному з дитячих видів діяльності та уникає можливості створювати естетично оформлені об'єкти.

Таким чином, *естетична обдарованість дошкільника – сукупність індивідуально-психологічних властивостей дитини, що забезпечують високу успішність естетизації різних видів дитячої діяльності. Естетична обдарованість дошкільника – це сукупність здібностей до естетизації різних видів дитячої діяльності (образотворчої, музичної, співочої, мовленнєвої та ін.).* Отже, розділяємо музично-естетичні здібності, художньо-естетичні здібності, словесно-естетичні здібності, сукупність яких являє естетичну обдарованість.

Критеріями естетичної обдарованості є: потреба у сприйнятті та створенні естетичного, мотивація до створення естетичного, переживання естетичних почуттів, наявність уявлень про естетичне, сформованість естетичного смаку, адекватність оцінювання естетичного, здатність створювати естетичне в різних видах дитячої діяльності. Саме ці аспекти розвитку були покладені в основу методики діагностичної роботи. Крім цього, були враховані вихідні положення концепції дослідження: вивчення проявів естетичної обдарованості у різних видах діяльності, здійснення індивідуального підходу, заснованого на виявленні комплексу індивідуальних відмінностей дітей та створенні індивідуального профілю обдарованості кожної дитини; вивчення соціальної ситуації та умов розвитку естетичної обдарованості дошкільника; проведення діагностики у природних умовах розвитку дошкільника.

2.3. Організація та методика діагностики особливостей розвитку естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку

Методика діагностики естетичної обдарованості (далі – ЕО) дошкільників передбачає поетапне застосування наступних методів:

1 етап - метод експертного оцінювання. На основі програми експертного оцінювання здійснюється відбір дітей з проявами естетичної обдарованості, встановлюються кількісні дані стосовно розвитку ЕО дошкільника. У змісті

програми експертного оцінювання передбачається диференційована оцінка експертами таких властивостей дитини, як: наявність потреби у сприйнятті естетичного різних видів, бажання наслідувати естетичним зразкам, активність при створенні естетичного, прояви позитивних емоцій при сприйнятті, репродукуванні та створенні естетичного, виділення та називання суттєвих ознак естетичного та огидного, адекватність оцінювання естетичності власних продуктів діяльності та продуктів діяльності, створених іншими, прагнення здійснювати пошук нових прийомів створення естетичного, ініціатива до створення естетичного у різних видах дитячої діяльності, позитивні емоційні почуття при створенні естетичного навколо себе.

2 етап – спостереження, анкетування (педагогів та батьків), методика завершення речень (включає бесіду з дітьми), моделювання експериментальних ситуацій, ігрові тестові завдання, аналіз продуктів дитячої діяльності. Поглиблене вивчення особливостей розвитку естетичної обдарованості проводиться лише з дітьми, відібраними на попередньому етапі (встановлюються кількісні та якісні дані за критеріями, визначаються вікові, індивідуальні та гендерні особливості розвитку ЕО).

Спостереження проводяться з метою визначення вікових та гендерних особливостей прояву естетичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності, встановлення індивідуально-значимих та типових причин виникнення потреби у сприйнятті естетичного, особливостей прояву емоційних переживань під час сприйняття та створення естетичного; здатності адекватно оцінити естетичне в оточуючому житті та мистецтві; спроможності створювати естетичне навколо себе. Під час спостережень, що проводяться в різних видах самостійної діяльності дітей та під час занять образотворчого циклу, особлива увага звертається на прояви нестандартної поведінки, оригінальні прийоми діяльності, дитячі ініціативи щодо створення естетичного, характер відступів від запропонованих дорослими або іншими дітьми зразків, характер емоційних реакцій на естетичний або неестетичний продукт діяльності. Звертаємо увагу на наполегливість втілення задумів щодо створення естетичного, їх системність, частоту.

Анкетування педагогів проводилось з метою самоаналізу вихователями своєї компетентності, переконань та особливостей власної педагогічної діяльності у напрямку естетичного виховання дошкільників, успішності створення умов розвитку естетичної обдарованості дітей дошкільного віку. Опитувальник для вихователів містить 30 запитань, перша група яких стосується переконань та компетентності, друга – естетичного оформлення середовища, третя - роботи з дітьми та їх батьками.

Анкетування батьків вихованців проводилось з метою визначення особливостей розвитку естетичної обдарованості дитини дошкільного віку, умов її розвитку, встановлення ефективності психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток естетичної обдарованості дошкільників. Загалом анкета містить 20 питань. Частина питань надають додаткову інформацію про умови та особливості сімейного виховання з розвитку естетичної обдарованості цієї дитини. Підсумкові відомості за результатами анкетування додаються до результатів спостережень та створюють первинну картину якісного стану розвитку естетичної обдарованості дошкільника.

Методика завершення речення. Мета: встановлення уявлень дитини про те, що таке естетичне та неестетичне, чим воно характеризується, яким чином проявляється, виявлення потреби дитини у створенні естетичного, прагнення зберігати та підтримувати естетичне. На початку розмови експериментатор проводить коротку вступну бесіду з дитиною на тему естетики, краси, створення та збереження естетичного. Задає питання, чи відомі дитині слова «естетика», «естетичне». Якщо дитина не розуміє смислу цих слів, експериментатор пояснює, наводить синоніми, а потім переходить до наступного етапу роботи. Якщо дитина розуміє сутність цього слова, їй одразу пропонується завершити речення, розпочате експериментатором. Отримані від дітей дошкільного віку відомості слід класифікувати на групи у відповідності до критеріїв, для цього фіксуємо відповіді дітей.

Моделювання експериментальних ситуацій здійснюється з метою виявлення притаманних дітям дошкільного віку особливостей розвитку естетичної обдарованості, специфіки її прояву залежно від виду діяльності за

усіма критеріями (потреба у сприйнятті естетичного; позитивні емоційні переживання під час сприйняття та створення естетичного, адекватність оцінювання естетичного; здатність до створення естетичного).

Експериментальні ситуації моделюються не тільки у різних видах діяльності, але і створюються у двох варіантах з різною мірою складності завдання. Ми вважали, що перше завдання є більш простим та очевидним для дітей, друге – більш складним та проблемним, що підтверджує або спростовує рівень зацікавленості дитини, наявні в неї естетичні уявлення, стійкість потреби у створенні естетичного.

Ігрові тестові завдання. Метою роботи є об'єктивація та уточнення оцінок про сформованість потреби дитини сприймати естетичне, спроможність обговорювати питання відповідної тематики, її зацікавленість, наявне коло уявлень про естетичне, вміння створювати естетичне. У ході тестування беремо до уваги потребу дитини продовжувати розмову, її зацікавленість у тематиці, намагання придумати більш складні завдання, продовжити гру, ініціювати нові ідеї.

Аналіз продуктів різних видів діяльності дітей. Мета – поглиблення та уточнення інформації про сталість й системність розвитку ЕО. Важливе місце у визначенні цих особливостей посідають графічні методи діагностики, зокрема малювання на вільну або визначену тему під час організованих занять. Додасть інформації й аналіз продуктів діяльності, довільно виконуваних під час вільної діяльності, ігор, самостійної художньої діяльності, музичних та гурткових занять, ранкових свят. Звертаємо увагу на естетичність їх оформлення, потребу дитини у створенні естетичних виробів, здатність до естетичного оформлення цих робіт, поточні оцінки щодо якості зображень та виробів, спроможність адекватно оцінити свій виріб, а також на загальний і композиційний характер виробу, настрій, порядок виконання елементів, розмір, колір, розміщення на аркуші, пропорційність, охайність, завершеність роботи, тощо.

Розроблена нами методика дає достатньо інформації на запитання про стан розвитку естетичної обдарованості дітей дошкільного віку та стан соціальної ситуації її розвитку в умовах ДНЗ та сімейного виховання. На

першому етапі за допомогою методу експертного оцінювання маємо змогу виявити дітей з високими та стабільно високими проявами естетичної обдарованості. На другому етапі дослідження здійснюємо поглиблене вивчення особливостей розвитку естетичної обдарованості у цих дітей.

Подальший аналіз даних відбувається у відповідності до критеріїв естетичної обдарованості, вікових, індивідуальних та гендерних особливостей дошкільників. Крім цього, встановлюємо динаміку прояву естетичної обдарованості упродовж дошкільного віку. Викладу аналізу результатів експериментальної частини дослідження присвячено наступний підрозділ.

2.4. Вікові особливості розвитку естетичної обдарованості дітей дошкільного віку

Багатьма вченими доведено, що упродовж раннього та дошкільного віку відбувається стрімкий естетичний розвиток дитини, що зумовлено удосконаленням чутливості сенсорного апарату, формуванням емоційного відгуку на процес сприймання найбільш яскравих якостей і властивостей предметів та явищ, становленням спроможності самостійно пересуватися в оточуючому середовищі та оволодівати усе більшим колом уявлень про навколишній світ, розвитком мовлення дитини, підвищенням пізнавального інтересу, формуванням системи ставлень тощо.

На основі теоретичного аналізу та аналізу результатів спостережень схарактеризуємо вікові особливості розвитку естетичної обдарованості дітей раннього та дошкільного дитинства.

Дитину раннього віку (до 3 років) приваблюють ритмічні рухи, музичні звуки, яскраві кольори, виразна міміка, виразні інтонації дорослого. Діти цього віку із задоволенням підтанцювають під музику, приспівують, старанно розказують короткі віршики. Наприкінці другого року життя малюк починає розрізняти веселі і сумні мелодії, швидкий і повільний темп, голосне і тихе звучання музики. У цьому віці дуже важливе значення має естетичне сприймання дітьми навколишньої дійсності, обстеження естетично оформлених предметів та явищ, що сприяє формуванню перших естетичних еталонів,

виробленню естетичних смаків. Поступово розвивається активна слухова увага і зорова спостережливість. Ці явища пов'язані з розвитком мовленнєвого спілкування, засвоєнням естетичних еталонів, формуванням предметно-ігрової та елементарної художньої діяльності (музичної, образотворчої, читанням віршів тощо).

У молодшому дошкільному віці (3–4 роки) в процесі елементарної музичної та художньої діяльності дитини з'являються перші ознаки естетичного характеру, а її естетичний розвиток пов'язаний з індивідуальним досвідом та інтересами. У своїх малюнках, танцях, співах, переказах дитина намагається досягти образності, виявляє елементи самостійності, творчої активності. З'являється інтерес до естетизації власної зовнішності, особливо це помітно у дівчаток, які із задоволенням прикрашають себе, приміряють різноманітний одяг, мамине взуття, яскраві банти, костюми тощо. Дитина починає виявляти інтерес до естетизації навколишнього середовища, дбати про упорядковане розміщення іграшок, квітів, предметів навколо себе. Найбільше дитину цікавить процес виконання дій, спрямованих на створення естетичного. В процесі естетичного сприймання дитина здійснює свої перші узагальнення, у неї виникають порівняння та асоціації, бажання дізнатися, про що розповідає картина, музика, що змушує дітей приглядатися до барв і ліній, прислухатися до звучання музики і віршів.

У середньому дошкільному віці (4–5 років) з'являються перші прояви естетичних уподобань, діти починають вибірково ставитися до жанрів мистецтва (малювання, ліплення, музикування) і конкретних творів, порівнювати їх, надавати перевагу певним мистецьким засобам та матеріалам. із задоволенням співають, танцюють, зацікавлюються настроєм творів мистецтва, помічають зв'язок між змістом твору і його виразними засобами. Виявляють ініціативу щодо створення естетичного навколо себе, прикрашання одягу, прибирання кімнати, ігрового куточку. Багато з них виявляють мистецькі інтереси, прагнення до створення естетично оформлених виробів, відчують радість від гарного виконання найпростіших віршиків, пісеньок, малюнків, танцювальних рухів. Їх дії стають більш досконалішими, точними, якісними -

отже, естетично забарвленими. Діти виявляють прагнення гарно виконувати дії, красиво рухатись, мелодійно співати, акуратно малювати та ліпити. Дорослі повинні максимально підтримувати естетичні прагнення дітей, стимулювати розвиток художньо-творчих, музичних здібностей, дбати про збагачення дітей життєвими враженнями, досвідом у різноманітних видах естетичної діяльності, звертати увагу на естетичність виконуваних дітьми дій, виробів, рухів тощо.

У старшому дошкільному віці (5–6–7 років) дитина більш глибоко та диференційовано сприймає твори мистецтва, у неї може проявитися художній смак, музичний слух або літературно-поетичний хист, вона виявляє здатність помічати й емоційно відгукуватися на окремі засоби творів мистецтва, пояснювати особливості їх створення, виявляти емоційно-позитивне або негативне ставлення до творів мистецтва. Вироби дітей стають усе більш досконалими, естетично оформленими, оригінальними.

Удосконалюються естетичні почуття дітей дошкільного віку, вони стають більш яскравими, стійкими, складними. Діти у процесі створення естетичного виявляють зосереджену увагу, натхнення, задоволення. Естетичні почуття виникають і розвиваються в процесі виховання і навчання, різних видів діяльності дитини, спрямованої на диференціацію красивого і огидного, некрасивого, гармонійного і дисгармонійного, симетричного і асиметричного в оточенні, що визначає процес формування естетичної свідомості, естетичних суджень та естетичних ставлень. Деякі діти виявляють індивідуальну схильність до окремих видів занять естетичного циклу, але є діти, які виявляють естетичну обдарованість як комплексне утворення, що проявляється у різних видах діяльності.

Висловлювання старших дошкільників про естетику та естетичність навколишнього зазвичай досить одноманітні (подобається, не подобається, красиво-некрасиво), вони пов'язані з безпосередніми діями, прослуховуванням пісень, віршів, казок, переглядом картин і спираються на незначний життєвий досвід. Досить часто діти уникають будь-яких оцінок щодо естетичності, особливо це притаманно хлопчикам. Найчастіше такі висловлювання виникають лише у процесі спеціальних бесід з дорослими, мають суто

довільний характер. Більшості дітей для опису естетичного або неестетичного бракує потрібних слів, не вистачає епітетів, вони вдаються до міміки та жестикуляції, намагаючись показати виразом обличчя та рухами те, про що не змогли розповісти.

Тим не менше, невеликій частині дітей властивий більш складний характер висловлювань, які мають характер міркувань, власних суджень про естетичне, вони із бажанням підбирають епітети, слова-синоніми, що характеризують естетичне (гарне, приємне, чисте, яскраве, красиве, охайне, акуратне) або неестетичне (брудне, некрасиве, криве, розмазане, огидне). Ці міркування досить чітко розкривають естетичні почуття дітей, їх ставлення до естетичного, особливо якщо дитина висловлюється у процесі безпосереднього сприйняття конкретних проявів прекрасного. Ці судження стосуються різних сторін естетичного: змісту та засобів виразності творів мистецтва, поведінки і вчинків своїх ровесників, якості виконання ними завдань на заняттях естетичного циклу. Усе більшого значення для дитини набуває не лише процес створення естетичного, але і результат, який дитина намагається зробити усі більш якісним, пишається ним, із радістю демонструє батькам, іншим дітям.

Аналіз результатів експериментального дослідження за допомогою методу експертного оцінювання показав, що загалом кількість дітей із стабільно високими результатами прояву досліджуваної якості досить незначна – 10% від загальної кількості досліджуваних. Але так само невеликою є та частина дітей, у яких виявлено високий рівень розвитку ЕО, що проявляється не в усіх видах діяльності або підтверджується не усіма експертами (14%). Проте сукупно кількість дітей із високим рівнем розвитку ЕО становить майже четверту частину усіх досліджуваних (24%). Найбільшою серед усіх виявилась підгрупа дітей із середнім рівнем ЕО – 56% та досить значною - із низьким рівнем розвитку ЕО- 20 %. Таким чином, для 76% дітей від загальної кількості досліджуваних характерна відсутність значних досягнень у розвитку естетичної обдарованості, актуалізованої вже на етапі дошкільного дитинства (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Зведені дані про вікові особливості розвитку естетичної
обдарованості дітей дошкільного віку**

<i>Рівні</i>	<i>стабільно високий</i>		<i>високий</i>		<i>середній</i>		<i>низький</i>		<i>Загалом</i>	
Регіони	Кільк	%	Кільк	%	Кільк	%	Кільк	%	Кільк	%
Регіональний центр №1	8	7%	22	21%	65	61%	12	11%	107	100%
Регіональний центр №2	15	12%	16	13%	66	51%	30	24%	127	100%
Регіональний центр №3	6	5%	2	2%	71	63%	33	30%	112	100%
Регіональний центр №4	13	18%	20	30%	29	42%	7	10%	69	100%
Всього	42	10%	60	14%	231	56%	82	20%	415	100%

Досить суттєвими є відмінності за окремими областями та окремими ДНЗ, що є додатковим підтвердженням теоретичних даних про суттєвий вплив соціальної ситуації на розвиток різних видів обдарованості дошкільника. Так, найвищими виявились результати вивчення ЕО у ДНЗ м. Умані, де проводиться поглиблена тривала робота з даного напрямку та дітей із стабільно високим рівнем розвитку ЕО виявилось 18% від загальної кількості, із високим – майже третина – 30%, із середнім – близько половини – 42%, та найменше з низьким – усього 10%. Найнижчими виявились дані вивчення ЕО по тій області, де не проводилась спеціальна робота даного напрямку та виявлено найбільше дітей із низьким рівнем розвитку ЕО (30%), значна кількість із середнім рівнем розвитку ЕО (63%) та найменше із високим (2%) та стабільно високим (5%).

У ході аналізу результатів другого етапу дослідження (моделювання експериментальних ситуацій та ігрове тестування) проведено порівняння результатів діагностики естетичної обдарованості дітей середнього та старшого дошкільного віку та встановлено первинні результати вікової динаміки становлення естетичної обдарованості упродовж середнього та старшого дошкільного віку. Результати аналізу представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Динаміка розвитку естетичної обдарованості дітей середнього та старшого дошкільного віку
(за даними Миколаївської області)**

Рівні	Середній вік		Старший вік	
Стаб.висок.	2	3%	13	18%
Високий	0	0%	30	39%
Середній	49	63%	30	39%
Низький	27	34%	3	4%
Всього	78	100%	76	100%

Порівняльний аналіз зібраних даних відповідно віковим підгрупам дітей дошкільного віку дає змогу виявити вікову динаміку розвитку ЕО та встановити особливості, характерні для кожного вікового підперіоду. З'ясовано, що загалом для дошкільного віку характерним є швидкий темп зростання ЕО, свідченням чого є стрімке збільшення кількості дітей зі стабільно високим рівнем розвитку ЕО (від 3% до 18%) та відповідне суттєве зменшення кількості дітей, в яких виявлено середній (від 63% до 39%) та низький рівень розвитку ЕО (від 34% до 4%).

На етапі середнього дошкільного віку (від 4 до 5 років) кількість дітей із стабільно високим рівнем розвитку ЕО досить невелика (3%), проте дітей із низьким рівнем розвитку ЕО досить значна кількість (34%). Проте серед дошкільників середнього віку найбільшою є та частина дітей, у яких виявлено середній рівень розвитку ЕО (63%).

На етапі старшого дошкільного віку переважає частина дітей із високим рівнем розвитку ЕО (57%), найменшою стає підгрупа дітей із низьким рівнем розвитку ЕО (4%) та досить значною залишається підгрупа дітей із середнім рівнем розвитку ЕО.

Як бачимо із результатів аналізу, упродовж дошкільного віку відбувається збільшення кількості дітей з високим та зменшення кількості дітей із низьким рівнем розвитку ЕО. Хоча кількість дітей із середнім рівнем розвитку ЕО упродовж дошкільного віку суттєво зменшується, тим не менше ця підгрупа дітей залишається досить значною (63% та 39%). Для дошкільного віку характерним є швидкий темп зростання ЕО від середнього до старшого дошкільного віку, що свідчить про сенситивність дошкільного періоду для розвитку досліджуваної якості.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження вікових особливостей розвитку ЕО дітей дошкільного віку встановлено, що більшості дітей старшого дошкільного віку властиві окремі ознаки естетичної обдарованості та окремі її прояви у певному виді діяльності; тим не менше частині старших дошкільників притаманний стабільно високий рівень розвитку естетичної обдарованості; на результати розвитку ЕО у дітей дошкільного віку суттєво впливає стан цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи відповідного змісту; серед дітей з високим рівнем ЕО виділяються ті, в яких виявлено більш стабільні прояви ЕО (10%), що проявляються у різних видах діяльності та підтверджуються усіма експертами та такі, в яких простежуються високі результати за більшістю видів дитячої діяльності (14%); найбільшою виявилась частина дітей із середнім рівнем розвитку ЕО (56%); у 20 % досліджуваних виявлено низький рівень розвитку ЕО, що потребує застосування додаткових засобів, створення сприятливих умов та вироблення методичних рекомендацій відповідного напрямку. Безперечно, спеціальної додаткової уваги та розробки індивідуальних освітніх програм потребують діти, в яких виявлено високий та стабільно високий рівні розвитку естетичної обдарованості.

Перспективами подальшої роботи є виявлення індивідуальних особливостей розвитку естетично обдарованих дітей, встановлення гендерних особливостей розвитку естетичної обдарованості, аналіз даних про умови розвитку естетичної обдарованості у ДНЗ та родинному вихованні та створення індивідуально орієнтованих освітніх програм для естетично обдарованих малюків.

Література до розділу II

1. Актуальні проблеми психології. Том IV. Актуальні проблеми генезис особистості в контексті навчання і виховання. (Зб. наук. статей)\ За заг. ред. С.Д.Максименка. –К.: Нора-прінт, 2001. –192с.
2. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика. Навчальний посібник / Під загальною редакцією С.О.Нікітчиної. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2014. –368 с.
3. *Белкіна Е.В.* Естетичне виховання дітей шестирічного віку засобами образотворчого мистецтва (на матеріалі живопису) [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Белкіна Елла Вікторівна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка.– К., 1996. – 190 с.
4. *Венгер Л.А., Пилюгина Э.Г., Венгер Н.Б.* Воспитание сенсорной культуры ребенка/ Под ред. Л.А. Венгера. –М.: Просвещение, 1988. –144с.
5. *Грицишина Т.І.* Особливості формування естетичного ставлення дошкільнят до навколишньої природи в умовах педагогічної взаємодії /Проблеми виявлення та проектування розвитку обдарованості дошкільників: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15-16 травня 2014 р., м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2014 – С. 165-175.
6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років/ наук. кер. програми О.В.Проскура, Л.П.Кочина, В.У.Кузьменко, Н.В.Кудикіна;авт. кол./ МОНМС України, Гол. упр. Освіти і науки КМДА, КМПУ імені Б.Грінченка, –2012. –492с.

7. *Дуткевич Т.В.* Дошкільна психологія. –К.: Центр учбової літератури, 2007. –392с.
8. *Діагностика психічного розвитку дітей 6-7 років. Упорядник З.С. Карпенко.* –Івано-Франківськ: Перевал, 1993. –66с.
9. *Естетика: Словник / За заг. ред. А. А. Беляєва та ін.* –М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
10. *Комарова Т.С.* О развитии способностей к изобразительной деятельности// Дошкольное воспитание. –1990. –№6. –С.44–50.
11. *Коробко С.Л., Коробко О.І.* Робота психолога з молодшими школярами: методичний посібник. –К.: Літера ЛТД, 2006. –416 с.
12. *Костюк Г.С.* Навчально- виховний процес і психічний розвиток особистості./ За ред. Л.М. Проколієнко. –К.: Рад. школа,1989. –608с.
13. *Кузьменко В.У.* Естетична обдарованість дошкільника: теоретичні засади діагностичної роботи //Освіта та розвиток обдарованої особистості, щомісячний науково - методичний журнал// № 8-9 (15-16). – ІОД, 2013. – С. 114-116.
14. *Ньюкомб Н.* Развитие личности ребенка.- 8 издание. –СПб: Питер, 2003. –640с.
15. *Пальчикова О.М. (Мазаненко О.М.)* До питання діагностики та розвитку музичних здібностей. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків. – 2006. – № 599 – С. 265–268.
16. *Психология одаренности детей и подростков //Под ред. Н. С. Лейтеса.- М.: Изд. Центр «Академия», 2000. –336с.*
17. *Теорія і практика дошкільної освіти в Україні: колективна монографія, [авт. колектив Борисова З. Н., Беленька Г. В. , Богініч О. Л., Голота Н. М., Кот Н. М., Кузьменко В. У. Левінець Н. В., Машовець М. А., Поніманська Т. І., Сухорукова Г. В., Шевчук А. С.]. – К.: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – 232 с.*
18. *Урунтаева Г. А., Афонькина. Ю. А.* Практикум по детской психологии: Пос. для студ./ Под ред. Г. А. Урунтаевой. – М.: Просвещение-Владос, 1995. – 291с.

19. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки. Навчальний посібник / Вступні нариси та упорядкування З.Н.Борисової, В.У.Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – 511с.: іл.
20. Шевчук А. Дитяча хореографія : програма та навч.-методичне забезпечення хореографічної діяльності дітей від 3 до 7 років : Навч.-метод. посібник : 2-ге видання, без змін / А. Шевчук. – К.: Шк.. світ, 2011. – 128 с.
21. Шевчук А. Життєтворчі погляди С. Русової на розвиток дитини засобами українського мистецтва / А. Шевчук // Дитячий садок. Мистецтво. – 2011. – № 2 (18). – С. 8–9.
22. Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: a developmental model for creative productivity.- In R.J. Sternberg, J.E. Davidson (Eds.) *Conceptions of giftedness*.- New York: Cambridge University Press, 1986.- P.53 -92.
23. Sternberg R.J., Davidson J.E. In R.J. Sternberg, J.E. Davidson (Eds.) *Conceptions of giftedness*. - New York: Cambridge University Press, 1986.– 460 p.
24. Torrance E. Guiding creative talent. Englewood Cliffs. – W.J.: Prentice-Hall, 1964. – 470 p.

Розділ III.

Експериментальне дослідження взаємозв'язку оцінного стилю та естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх шкіл (результати констатуючого експерименту)

3.1. Гіпотеза, інструментарій та методи дослідження

Основним завданням під час експериментального дослідження було встановлення можливих зв'язків між потенційною естетичною обдарованістю та індивідуально-стильовими особливостями оцінки (або оцінним стилем). Наша гіпотеза полягала в наступному.

Естетична обдарованість містить певні особливості оцінної функції, що виступають фактором її обдарованості, формування.

Так, вірогідним чинником розвитку естетичних здібностей виступає установка на позитивне сприйняття світу взагалі та позитивне сприйняття невизначеної, нейтральної стимуляції, що не активізує глибинні проблеми і потреби індивіда зокрема (наприклад, картини природи або мегаполісу). Домінування мажорної (оптимістичної, «приймаючої») складової в емоційній палітрі особистості сприяє виділенню, «помічанню» краси у навколишньому світі (на відміну від песимістичного, «відкидаючого», негативістського настрою відносно нього). Також ми припускаємо, що важливою стильовою особливістю індивідуальної оцінної діяльності, яка сприяє розвитку естетичної обдарованості є установка на уникнення полярних оцінок під час сприйняття чого-небудь взагалі, а особливо естетичних об'єктів (що претендують на відповідність вимогам естетичності, краси). Ця стильова особливість може виступати наслідком вже розвинених здібностей до естетичного сприйняття і активності. Ми схильні вважати, що естетично обдарований суб'єкт тяжіє до деталізованої (максимально різноманітної) оцінки, тобто до такого способу оцінювання, що орієнтований на використання всього можливого континууму оцінок.

Інструментарій

Для вирішення визначених завдань було використано наступні методики: модифікований і доповнений нами субтест «Матіс» з тестової батареї «Діагностики естетичного сприйняття учнів» Є. Торшилової та Т. Морозової [35], а також «Методика діагностики оцінного стилю» І. Вибойщик [14].

Вибірка

Експеримент проводився на базі Технічного ліцею м. Києва в 2014 році. Вибірку склали 162 учня ліцею 7–11 класів.

Методи дослідження

Основні методи аналізу отриманих результатів – це кореляційний аналіз (Пірсона) і метод порівняння середніх (t-критерій Ст'юдента). Аналіз результатів проводився за допомогою статистичного пакету SPSS (20-а версія).

Результати констатуючого експерименту

Згідно з результатами кореляційного аналізу, школярі з потенційно високою естетичною обдарованістю на рівні статистичної тенденції уникають негативних оцінок під час сприйняття інформативно невизначеного матеріалу. Ухиляючись від негативних оцінок, вони утримуються і від однозначної орієнтації на позитивне сприйняття і надають перевагу нейтральним за змістом оцінкам (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Результати кореляційного аналізу між показниками потенційної естетичної обдарованості та валентністю оцінок

		Європейський живопис	Японський живопис	Загальний показник	Позитивні оцінки	Негативні оцінки	Нейтральні оцінки
Європейський живопис	Кореляція Пірсона	1	-,168**	,759**	,089	-,026	-,003
	Знч.(2-сторон)		,008	,000	,258	,745	,970
	N	248	248	248	162	162	162

Японський	Кореляція Пірсона	-,168**	1	,514**	-,069	-,141	,175*
Живопис	Знч.(2-сторон)	,008		,000	,386	,074	,026
	N	248	248	248	162	162	162
Загальний	Кореляція Пірсона	,759**	,514**	1	,035	-,122	,119
Показник	Знч.(2-сторон)	,000	,000		,656	,122	,132
	N	248	248	248	162	162	162
Позитивні	Кореляція Пірсона	,089	-,069	,035	1	-,374**	,061
Оцінки	Знч.(2-сторон)	,258	,386	,656		,000	,410
	N	162	162	162	183	183	183
Негативні	Кореляція Пірсона	-,046	-,122	-,169	-,374**	1	-,948**
Оцінки	Знч.(2-сторон)	,545	,122	,053	,000		,000
	N	162	162	162	183	183	183
Нейтральні оцінки	Кореляція Пірсона	-,054	,119	,175*	,061	-,948**	1
	Знч.(2-сторон)	,501	,132	,048	,410	,000	
	N	162	162	162	183	183	183

** . Кореляція значима на рівні 0.01 (2-сторон.).

* . Кореляція значима на рівні 0.05 (2-сторон.).

Згідно з результатами кореляційного аналізу, школярі з потенційно високою естетичною обдарованістю уникають полярних (крайніх) оцінок і воліють помірні (усереднені) оцінки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Результати кореляційного аналізу між показниками потенційної
естетичної обдарованості та полярністю оцінок**

		Європ. живопис	Японський живопис	Загал. показник	Полярні Оцінки	Серед. Оцінки
Європ. живопис	Кореляція Пірсона	1	-,168**	,759**	-,152	,124
	Знч.(2- сторон)		,008	,000	,053	,117
	N	248	248	248	162	162
Японський живопис	Кореляція Пірсона	-,168**	1	,514**	-,025	,069
	Знч.(2- сторон)	,008		,000	,749	,381
	N	248	248	248	162	162
Загальний показник	Кореляція Пірсона	,759**	,514**	1	-,159*	,163*
	Знч.(2- сторон)	,000	,000		,043	,038
	N	248	248	248	162	162
Полярні оцінки	Кореляція Пірсона	-,158	-,025	-,181*	1	-,837**
	Знч.(2- сторон)	,051	,749	,023		,000
	N	162	162	162	183	183
Середні оцінки	Кореляція Пірсона	,124	,069	,163*	-,837**	1
	Знч.(2- сторон)	,117	,381	,038	,000	
	N	162	162	162	183	183

** . Кореляція значима на рівні 0.01 (2-сторон.).

*. Кореляція значима на рівні 0.05 (2-сторон.).

Дослідження такого аспекту оцінювання, як деталізація-глобалізація показало, що ця оціночно-стильова особливість не пов'язана з рівнем потенційної естетичної обдарованості (табл. 3.3). Серед естетично обдарованих учнів рівноосильно є як ті, хто орієнтований на деталізоване оцінювання («дуже великий» – «великий» – «більший за звичайний» – «нормальний (звичайний)» – «менший за звичайний» – «маленький» – «дуже маленький»), так і ті, хто схильний до глобально-узагальненої оцінки («або великий» – «або маленький»; в кращому разі: «великий» – «середній» – «маленький») (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати кореляційного аналізу між показниками потенційної естетичної обдарованості та деталізацією оцінок

		Європейський живопис	Японський живопис	Загальний показник	Деталіза- ція
Європейський живопис	Кореляція Пірсона	1	-,168**	,759**	-,014
	Знч.(2- сторон)		,008	,000	,855
	N	248	248	248	162
Японський живопис	Кореляція Пірсона	-,168**	1	,514**	,025
	Знч.(2- сторон)	,008		,000	,748
	N	248	248	248	162
Загальний показник	Кореляція Пірсона	,759**	,514**	1	,004
	Знч.(2- сторон)	,000	,000		,957
	N	248	248	248	162

Деталізація	Кореляція Пірсона	-,014	,025	,004	1
	Знч.(2- сторон)	,855	,748	,957	
	N	162	162	162	183

** . Кореляція значима на рівні 0.01 (2-сторон.).

3.2. Основні результати наукового експерименту

Отже, як нами було з'ясовано, учні з задатками естетичної обдарованості уникають негативних оцінок під час сприйняття інформативно невизначених стимулів (хоча і не належать до яскраво виражених «позитивістів»). У зв'язку з цим є сенс звернути увагу на дослідження І. Вибойщик, автора використаної нами методики «Оцінний стиль». Згідно з результатами дослідження, люди, які найчастіше дають позитивні оцінки, позитивно оцінюють себе під час взаємодії з навколишнім світом, мають більш високу емоційну стійкість, рідше переживають негативні емоції (смуток і страх), рідше негативно і неоднозначно реагують на зовнішні стимули і частіше використовують механізм психологічного захисту, що виявляється в запереченні, ігноруванні проблем. Окрім того, «позитивісти» не відчують жодних сумнівів і побоювань відносно всього нового, виявляють інтерес до незнайомих об'єктів та орієнтовані на сильні сторони (ресурси) об'єкта, що оцінюється. Вони здатні дати розгорнуте обґрунтування свого рішення щодо оцінки тоді, коли об'єкт їм в цілому подобається і викликає позитивні емоції, але стикаються з певними труднощами у процесі пояснення своїх негативних реакцій. Для суб'єкта позитивної установки характерними є «компетентність у часі» (здатність жити у теперішньому часі; переживати поточний момент свого життя у всій його повноті; відчувати нерозривність минулого, сьогодення, майбутнього і бачити своє життя цілісно) і гнучкість поведінки (гнучкість у реалізації власних цінностей в поведінці, взаємодії з оточуючими, а також здатність швидко і адекватно реагувати на мінливу ситуацію).

У людей, які надають перевагу негативним оцінкам, проявляються протилежні тенденції: дещо слабка емоційна стійкість, менший ступінь вираженості позитивного ставлення до себе, значна частота переживання негативних емоцій і прояву негативних і неоднозначних реакцій на стимули навколишнього середовища. Люди, які схильні до негативного способу оцінювання, проявляють байдуже або обережне (насторожене) ставлення до нових об'єктів і орієнтовані на слабкі сторони об'єкта, що оцінюється. Вони зосереджені на негативних проявах життя, схильні «зациклюватися» на проблемах, у т. ч. надуманих, переживають їх з високим ступенем інтенсивності. Характерний для таких людей спосіб саморегуляції полягає в тому, щоб уникнути можливих проблем і водночас отримати підтвердження їхньої неминучості. Вони дають розгорнуте обґрунтування свого оцінного рішення тоді, коли об'єкт в цілому їм не подобається, але не можуть пояснити свої позитивні реакції на нього.

Таким чином, відповідно до теми нашого дослідження, ми маємо право стверджувати, що наша перша гіпотеза є вірною: естетично обдаровані старшокласники дійсно латентно ставляться до особистостей, які позитивно сприймають світ; вони є відкритими для нового досвіду і схильними до пошуку сильних сторін (ресурсів) об'єкта, що оцінюється. Вони здатні зацікавлено і доброзичливо вдивлятися у світ і знаходити в ньому прекрасне. Така установка вищезазначених особистісних особливостей сприяє розвитку естетичного сприйняття і художнього смаку.

Інша особливість оцінювання, що є характерною для естетично обдарованих учнів – це уникнення крайнощів в оцінках інформації, що сприймається (у всякому разі, інформації особистісне нейтральною), установка на проміжні (середні) градації оцінної шкали.

Згідно з результатами дослідження І. Вибойщик, особливості оцінювання за схильності до полярності виражаються через:

- відкритість позиції відносно об'єкта, що оцінюється;

- однозначність оцінок, їхня очевидність для оточуючих завдяки емоційній забарвленості;
- категоричність оцінок;
- схильність до перебільшення як позитивних, так і негативних якостей об'єкта.

У когнітивному плані для «поляризаторів» більш характерними є схильність до аналізу інформації, аніж до синтезу, а також прагнення швидше виділити і протиставити протилежності, аніж знайти між ними компроміс. Установка на відмінності, що є характерною для «поляризаторів», підкріплюється високим рівнем розвитку комбінаторно-логічних здібностей. Цьому рівню відповідає вміння виділяти об'єкти, знаходити логічні зв'язки між ними і створювати різні комбінації.

У соціальній поведінці вони тяжіють до егоцентризму, а також значною мірою спрямовані у власний внутрішній світ (частіше інтроверти). Водночас вони прагнуть виділити себе з навколишнього соціуму, інтенсивно («категорично») висловлюючи власні почуття. Характерним для них є і високе внутрішнє напруження, що зазвичай проявляється через підвищене занепокоєння і дратівливість. Цілком можливо, що полярний спосіб оцінювання дозволяє людині спрямовувати стримувану енергію на конкретний об'єкт і тим самим вносити рівновагу у власний емоційний стан, а також підтримувати уявлення про цінності та значущість власної особистості. Наприклад, керівники-«поляризатори» зазвичай характеризуються авторитарним стилем управління. Також варто зауважити, що жінки більш схильні до полярних оцінок, аніж чоловіки.

За уникнення крайніх позицій на оцінній шкалі для суб'єкта характерні:

- відсутність чіткої позиції відносно об'єкта, що оцінюється;
- неоднозначність оцінок;
- труднощі під час необхідності прийняття рішення, якщо форма і ступінь вираженості конкретних оцінок є запропонованими;

- критичне ставлення до себе під час оцінки свого внутрішнього світу і його значущості для оточуючих.

У когнітивному плані особистості з цією стильовою особливістю схильні більше узагальнювати, аніж аналізувати інформацію, а також прагнуть примирити протилежності. У соціальній поведінці вони включають себе в навколишній світ, тяжіють до поліцентричності, прагнуть знайти гармонію у відносинах з найближчим соціумом. Водночас вони стримані в прояві почуттів. Проблемою цих людей є схильність до «неприйняття агресії» та інтропунітивності (тобто схильність до придушення власного гніву й агресії та до самозвинувачень), а також до сумнівів в значущості власної особистості.

Таким чином, ця наша гіпотеза також підтвердилася: старшокласники, які мають задатки до естетичної обдарованості, дійсно уникають «чорно-білої» однозначності у сприйнятті, оцінці та інтерпретації навколишніх об'єктів. З одного боку, це зумовлено їхньою здатністю відчувати (помічати, розрізняти) навіть незначні нюанси і відтінки (наприклад, у стилі художнього письма – живопис) і надавати їм значення, а з іншого – характерною для художньої особистості здатністю до синтетичного, цілісного сприйняття. До того ж, вони мають труднощі у самореалізації.

Варто зазначити, що нам не вдалося отримати підтвердження нашої останньої гіпотези: естетично обдаровані підлітки не мають чітко вираженої позиції щодо такого параметра оцінювання, як деталізація. Тобто серед них рівною мірою зустрічаються як ті, хто схильні до деталізації, так і ті, хто не надають їй значення під час оцінки.

Згідно з результатами дослідження І. Вибойщик, особливості, що демонструють високий рівень деталізації, полягають у:

- схильності використовувати оцінки різного ступеня вираженості в усьому можливому континуумі;
- прагненні до об'єктивності та незалежності в оцінках;
- низькій «соціальній бажаності» при самооцінюванні та оцінюванні зовнішніх об'єктів;

- здатності детально обґрунтувати рішення про оцінку;
- педантизмі та «застряванні» *зациклюванні* на деталях (при крайніх проявах).

Також для них є характерним високий рівень інтелектуального розвитку та внутрішньої незалежності. Вони мають власну позицію, орієнтуються на неї, а також високочутливі до загрози.

Для людей, які віддають перевагу обмеженому числу градацій під час оцінки, характерними є:

- виражене прагнення до позитивності/негативності оцінок і (чи) полярності/усередненності оцінок (тобто вони або «оптимісти», або «песимісти», а також ігнорують проміжні варіанти оцінки, обираючи лише критерії «великий», «середній», «маленький»);
- ігнорування деталей;
- соціальна бажаність оцінок і самооцінок;
- труднощі, що виникають за потреби детально обґрунтувати рішення про оцінку.

Значною мірою вони конформні, орієнтовані на зовнішні стимули (об'єкти, норми поведінки, оцінки). Такі люди малочутливі до загрози, тому часто розслаблені та довірливі. Серед них рідше, ніж серед виражених «деталізаторів», зустрічаються люди з високим рівнем IQ.

Таким чином, ця оціночно-стильова особливість виявилася незначущим чинником в структурі естетичної обдарованості. Надалі, для остаточного уточнення цього результату, в якості нової дихотомічної гіпотези нами заплановано розглянути такі варіанти:

1) як складні (високодрібні), так і відносно прості шкали оцінювання не перешкоджають ефективності оцінки об'єктів, що мають художньо-естетичну цінність;

2) група естетично обдарованих представлена переважно тими, хто схильний формувати оцінну шкалу середньої розмірності (більше 5 критеріїв, але менше 10).

Таким чином, проведене нами дослідження взаємозв'язку потенційної естетичної обдарованості та якості оцінної діяльності підтвердило, що ефективна естетична діяльність, яка відповідає ментально-критичному рівню структури естетичної обдарованості, є можливою лише за умов наявності специфічних особливостей оцінного стилю у суб'єкта оцінної активності.

Література до розділу III

1. Анохин П. К. Узловые вопросы теории функциональной системы. – М., Наука, 1980. – 197 с.
2. Батурич Н. А. Проблема оценивания и оценки в общей психологии // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 81–89.
3. Батурич Н. А. Оценочная функция психики: Дисс. ... доктора психол. наук: 19.00.01. – Санкт-Петербургский госуниверситет, 1998.
4. Батурич Н. А. Оценочный стиль и его место в структуре индивидуальности / Н. А. Батурич, И. В. Выборщик // Теоретическая и экспериментальная психология. – 2008. - №2 - с. 35-49.
5. Безносков С. П. Профессиональная деформация и воспитание личности // Экспериментальная и прикладная психология. – Л., 1989. – № 13. – С. 69–74.
6. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения. – М.: Наука, 1978. – 312 с.
7. Бодалев А. А. Формирование понятия о другом человеке как личности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 135 с.
8. Бодалев А. А. К вопросу об оценочных эталонах // Вестник ЛГУ. – 1970. – № 17. – Вып. 3. – С. 54–57.
9. Бойко В. К. Логико-гносеологический анализ оценочных суждений: Автореф. дисс. ... канд. филос. наук. – Л., 1975. – 24 с.
10. Брожек В. В. Марксистская теория оценки. – М.: Прогресс, 1982. – 261 с.

11. *Бугрименко Е. А.* Психологические условия организации контроля и самоконтроля у дошкольников: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. – М., 1981. – 22 с.
12. *Волькенштейн В. М.* Опыт современной эстетики. М.–Л., Академия, 1931. – 188 с (добавила).
13. *Волькенштейн М. В.* Красота науки // Наука и жизнь. – 1988. – № 9. – С. 15–19.
14. *Выбойщик И. В.* Оценочный стиль и его психологическое содержание [Текст]: дисс. ... канд. психол. наук / И. В. Выбойщик. – Челябинск, 2004.
15. *Выжглецов Г. П.* Оценка как аксиологическая категория // Вопросы философии и социологии. – Л., 1972. – Вып. IV. – С. 94–98.
16. *Гилфорд Дж.* Три стороны интеллекта / Под ред. А. Матюшкина // Психология мышления: Сборник. – М., Прогресс, 1965. – С. 433–456.
17. *Гулыга А. В.* Место эстетики в философской системе Канта // Философия Канта и современность. – М., 1974. – С. 267–268.
18. *Дружинин В. Н.* Психология общих способностей. – Питер, 2008. – 318 с.
19. *Зеленов Л. А.* Процесс эстетического отражения. – М.: Искусство, 1969. – 175 с.
20. *Жигалко С. В.* Понятие «Critical Reading» при формировании навыков чтения у будущих инженеров-педагогов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1886/3/S.Zhygalko_37.pdf.
21. *Ивин А. А.* Основания логики оценок. – М.: Изд-во МГУ, 1970. – 230 с.
22. *Козловский С. М.* Роль эталонов в психофизических измерениях // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 102–109.
23. *Корсукова Е.* Истина и заблуждения. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.0zd.ru/filosofiya/istina_i_zabluzhdeniya.html.
24. *Лейтес Н. С.* Возрастная одаренность школьников. – М., Academia, 2001. – 320 с.

25. *Ломов Б. Ф., Сурков Е. Н.* Антиципация в структуре деятельности. – М.: Наука, 1980. – 279 с.
26. *Магун В. С.* Потребности и психология социальной деятельности. – Л.: Наука, 1983. – 176 с.
27. *Матюшкин А. М.* Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.
28. Одаренные дети / Пер. с англ. – М., Прогресс. – 1991. – 348 с.
29. *Пауль Г.* Философские теории прекрасного и научное исследование мозга в кн. «Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики» / Под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна; Пер. с англ. – М., 1995. – 335 с.
30. *Петрова Г. А.* Воспитание эстетической культуры. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.kpfu.ru/infres/nikolaev/2001/gl2_1_2.htm.
31. *Саутхолл Р.* Логика эстетической оценки // Против современного абстракционизма и формализма. – М., 1964. – С. 328–337.
32. *Сеченов И. М.* Избранные произведения. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 1. – 771 с.
33. *Симонов П. В.* Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики / Под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна; Пер. с англ. – М., 1995. – 335 с.
34. *Теплов Б. М.* Проблемы индивидуальных различий. – М., 1961. – 536 с.
35. *Торшилова О. М., Морозова Т. В.* Развитие эстетических способностей детей (теория и диагностика) [Текст] / О. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 144 с.
36. *Трусов В. П.* Социально-психологические исследования когнитивных процессов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – 144 с.
37. *Тугаринов В. П.* Теория ценностей в марксизме. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 123 с.
38. *Тугаринов В. П.* Философия сознания. – М.: Мысль, 1971. – 200 с.
39. *Холодная М. А.* Психологические механизмы интеллектуальной одаренности // Вопросы психологии. – 1993. – № 1. – С. 32–39.

40. Художественно-эстетическая культура XX века / Под ред. В. В. Бычкова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 607 с. – (Серия: «Summa culturologiae»).
41. Чернышевский Н. Г. Избранные философские сочинения. Господитиздат». 1950. т. I. – С. 97.
42. *Шадриков В. Д.* Проблемы профессиональных способностей // Психологический журнал. – Т. 3. – 1982. – № 5. – С. 13–26.
43. *Шанявский К.* Роль оценок в познавательном процессе // Вопросы философии. – 1969. – № 3. – С. 56–60.
44. *Эйбл-Эйбесфельдт И.* Биологические основы эстетики / Под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна; Пер. с англ. – М., 1995. – 335 с.
45. Эстетика. Словарь / Под общ. ред. А. А. Беляева // Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

Розділ IV. Новітні підходи до діагностики естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів

4.1. Теоретичні основи психологічної і педагогічної діагностики

Короткі відомості про сучасну психологію: східну і західну.

Сучасна східна і західна психології ґрунтуються на різних філософських засадах. Аутентичний метод пізнання східної філософії і психології є новітнім для сучасної української психолого-педагогічної науки. «Ауто»-«Я» означає «повернення до себе самого», що відрізняється від дослідів, гіпотез, прогнозів, передбачень прозахідно зорієнтованої вітчизняної психолого-педагогічної науки. "Я" має різні виміри: фізичне "Я", психічне "Я", духовне "Я". За східною психологією, найкращий інструмент для пізнання світу – це не наука і техніка, а людське серце. Аутентичний метод як «ключ до себе самого», проголошений Ведами (Всезнаннями), ми розглядаємо як «новий вхід» до психолого-педагогічної науки XXI століття, будь-якої галузі знань, а особливо знань про особистісну обдарованість. Є три рівні свідомості: рівень перцептивного чуттєвого сприймання, рівень ума (уяви) і рівень розуму (мислення). Свідомість може бути цілісною в обдарованих учнів. Вчення про цілісну свідомість притаманне індійській філософській традиції.

У релігійно-філософських джерелах стародавньої Індії людина розглядалася як частина світової душі, а людське життя розумілося як нескінченний ланцюг перероджень. Обдаровані особи покликані пізнати феномен власного єства, досягти просвітлення і крізь призму власного просвітлення здійснювати проектно-художню діяльність за такими рівнями: від «живої матерії» біосфери через плекання, визрівання «живої душі» свідомості (спірітіосфери) до її найвищого рівня розвитку – супраментальності (ноосфери).

Шрі Ауробіндо стверджував, що «світова еволюція є поступовим самовиявленням, самовизначенням Божества, яке невидимо перебуває у Природі в результаті попередньої інволюції; послідовно здіймаючись від каменя до рослини, від рослини до тварини і від тварини до людини, еволюція не зупиняється на людині, а реалізуючи свою внутрішню істину, таємничу Божественність, стрімко здіймається далі, до створення досконалішого,

«божественнішого» виду, який буде перевершувати людину у значно більшій мірі, аніж вона перевершує тварину. Людина – лише проміжна ментальна істота, покликання якої – досягнення вищого, супраментального рівня свідомості, Свідомості-Істини, щоб повернути її у світ, перетворивши всю свою істоту і все життя в безпосереднє вираження Істини» [2].

Ведичний метод осягнення самого себе – це медитація. Слово «медитація» походить від латинського «meditor», що означає «розмірковую, обдумую». Латинське «meditatio» має аналоги і в інших мовах: санскритське «дхьяна», грецьке «медомаі», західний еквівалент «транс». середньовічні філософські поняття «споглядання» або «самоспоглядання». Український аналог медитації – це умоглядність.

Стан медитації – це, перш за все, стан поглибленої зосередженості психіки і розуму, яке викликається і відбувається в певній послідовності психофізіологічних актів, що складаються в єдиний, цілісний і безперервний процес. Первинним етапом у всіх варіантах практики є досягнення медитуючого стану розслабленості, зниженої чутливості до зовнішніх об'єктів, відчуженості від них, а також – від інших, другорядних внутрішніх переживань. Це загальна властивість, притаманна всім релігійним, релігійно-філософським, психо-терапевтичним та іншим медитативним практикам.

У широкому розумінні медитація з найдавніших часів розглядалася на Сході як засіб самовираження людини, що дозволяє разом з тим реалізувати приховані можливості людського «Я». Так, осяяння і екстаз – не єдині наслідки медитації. Інші результати медитації – зміна стереотипів поведінки людини або зцілення. У більш вузькому контексті під медитацією розуміються також спеціальні вправи, призначені для розширення розумово-психічних здібностей людини, їх розвиток у тому чи іншому напрямку.

Систематизуючи позитивний вплив вправ медитації на людину, необхідно виділити такі основні аспекти: визрівання екстрасенсорних здібностей, «надприродних» можливостей людини; поліпшення естетичних смаків, розвиток почуття гармонії, краси; підвищення інтелектуальних здібностей, глибини сприйняття дійсності і окремих явищ, розвиток

аналітичних можливостей, полегшення переходів від дедуктивного мислення до індуктивному і навпаки; вироблення почуття глибинного спокою, відновлення порушеної психіки, придбання підвищених здібностей до управління нервово-психічної діяльністю, лікування психічних захворювань; поліпшення пам'яті, ліквідація безсоння; загальне оздоровлення організму, профілактика загальних функціональних розладів, підвищення витривалості організму та стійкості до різного роду захворювань.

У західній філософії психологію почали сприймати як науку лише після появи теорії еволюції видів Дарвіна. Інтерес до наукових досліджень психологічних проблем став безпосереднім результатом висновків англійського біолога. Його дослідження, що стосується вираження емоцій у людини і тварин, виявилось надзвичайно цікавим для виявлення відмінностей між природним і вимушеним вираженням емоцій. Дарвін застосував теорію еволюції до розвитку вираження емоцій і пояснив, що вставання дибки пушкового волосся на тілі людини в ситуаціях, коли він відчуває жах, є відлунням його тваринного походження і, що діти і люди з розладами психіки виявляють свої емоції більш спонтанно у природній формі, в той час як здорові дорослі люди вміють стримувати емоції і приховувати їх завдяки впливу культури і виховання. Власне, Дарвін підтвердив існування світової душі, яка однаково виявляється у людей і тварин, але він не розглядав феномен обдарованості як покликання досягти «вищого, супраментального рівня свідомості».

Подальшому розвитку західної психології, в значній мірі, сприяли розширення і поглиблення знання анатомії людини (головним чином нервової системи) і нейрологічні дослідження. Наприклад, іспанський гістолог Сантьяго Рамон-і-Кайал відкрив, що кора головного мозку представлена шарами з мільйонів окремих клітин-нейронів. Нейрони здатні поляризуватися, і тоді між ними виникають синоптичні зв'язки і проходить електричний імпульс. Таким чином він обґрунтував нейронну теорію будови нервової системи.

Вчення східної психології про чакри зовсім не бралось до уваги західними психологами. Чакри – фізіологічні та психічні центри людини, які локалізуються не всередині спинного мозку, а лежать, як вузлові з'єднання на

внутрішніх стінках хребетного стовбуру. Слово «чакра» буквально перекладається з санскриту як коло або ж колесо. В деяких системах йоги чакри ще перекладаються як вихор, і розуміються як згусток психічної та життєвої енергії людини. З точки зору східних індійських вчень, людина має не лише одне фізичне тіло, а ще багато інших тіл, одне з яких – пранічне (ефірне) тіло і пов'язане з чакрами. Пранічне тіло людини на заході ще відоме як аура.

Різні сфери мозку пов'язані з певними чакрами, які включають той чи інший відділ мозку. В дійсності чакри є полюсами, що передають енергію через своєрідні проводи в обох напрямках. Наша чакрова еволюція в значній мірі залежить від активності нервової системи і стану свідомості. Той, хто перебуває на низькому рівні, не може зрозуміти того, хто перебуває на високому рівні. Однак той, хто перебуває на високому рівні, здатний зрозуміти того, хто перебуває на низькому рівні, оскільки у нього є досвід цих рівнів.

Кожна чакра, за східною психологією, має свій набір фізичних, емоційних, психічних елементів, своє власне нервово сплетіння і ендокринну залозу. Кожна чакра має свою сферу впливу: муладхара вселяє впевненість; свадхістана спонукає до насолоди; маніпура насичує відвагою і наполегливістю; анахата наповнює любов'ю; вішудха кличе до спілкування і нейтралізує негативні емоції; аджна розвиває інтелект, інтуїцію, психічну силу.

Популярність тесту для вимірювання інтелекту у західній психології

Варто задуматися над біблійною фразою «не коштуй із дерева пізнання, а коштуй з дерева життя» і над такою цитатою Корану: «Сатана звертається саме до розсудку людини... Поставивши розсудок в основу своєї діяльності, людина позбавила себе можливості пізнавати Бога, пізнавати Духовне...» [3]. Розсудок – початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми. Забезпечує оперування поняттями за певним наперед заданим алгоритмом без усвідомлення їхньої природи.

Настав час звернути увагу педагогів на природний синтез освіти і культури, оскільки «освіта, позбавлена етнічної культури, є освітою невігластва. Результатом освіти невігластва є матеріально засліплена особа» [2].

Нова методологія освітньо-культурного синтезу допоможе інноваційному вчителю стати на шлях «просвітлення» – повернення до самого себе, повноцінного самопізнання.

Освіта, яка зорієнтовує інтелект лише на наукове пізнання довілля в інтернет-джерелах називається люциферіанською діяльністю, «матерією Люцида». За інтернет-джерелом, це споконвічна матерія будови Сонячної Системи, з якої створюється все суще бажання, думка, діло. Міфічний Люцифер – це сутність, покликана просвітлювати надихаючим сяйвом і глибини почуття яскраво-образної уяви, і вершини мисленнєвого розуму, і майстерність людського тіла. Люцифер тому і є «вигнаним ангелом», що не дотримався божественного покликання і обмежився мисленнєвим інтелектом безвідносно до душі і тіла. При невірному користуванні матерією, ми потрапляємо під «владу Люцифера» (жорсткого інтелектуалізму), що не має сенсильності ума, а лише виключну інтелегібельність розуму.

Розум – це не інтелект. Коли розум пробуджується, він відразу шукає щось нове: нові якості, суті. Коли серце пробуджується, воно відразу шукає любові, енергії, нове насичення. А коли пробуджується інтелект, він нічого не шукає, він розширює базу даних комп'ютера і маніпулює знаннями все ширше і ширше, використовуючи якості розуму, насиченість серця, все що завгодно, чим можна схоластично маніпулювати. На жаль, багато наших сфер життя потрапили під гібридну маніпулятивність інтелекту, викоханого бездушною освітньою системою. Поки людина допускає маніпуляцію знанням, «карма Люцифера» на планеті до кінця не відпрацьована.

Найкраще, коли предмет чи явище сприймаються всіма органами чуттів відразу! Але, на жаль, це «золоте правило» дидактики занедбане освітньою методологією.

Вимірювання розумових здібностей передбачало розширення меж застосування психології, яка прагнула відповідати потребам суспільства. Представники військових кіл і підприємці шукали надійний, гідний довіри засіб, який можна було б використовувати для відбору кандидатів, які відповідають певним вимогам. Ця обставина сприяла появі напряму в

психології, націленого на виявлення індивідуальних відмінностей. Цей напрям став стимулом для досліджень багатьох учених, одним з яких був Френсіс Гальтон (1822–1911), який звернув увагу, що шкірні пальцеві узорі є індивідуальними. Він також першим застосував в психології статистичний аналіз, психологічні тести та опитувальники [4].

Його дослідження, що стосуються здібностей людини, продовжив в США Джеймс Маккін Кеттелл (1860–1944). Потім француз Альфред Біне (1857–1911) вивчав пам'ять, увагу і мислення дітей і проводив дослідження, які після застосування статистичних процедур стали використовуватися як тести для визначення рівня розумового розвитку. Біне ставив за мету не оцінку інтелекту, а виявлення дітей з низькими здібностями, у яких можуть виникнути труднощі в навчанні [5].

Одинадцять років після цього американець Люїс М. Термен створив «шкалу Станфорд-Біне», і застосував його по відношенню до американських студентів. Крім того, Термен запропонував вимірювати рівень розумового розвитку за допомогою підрахунку коефіцієнта інтелекту (IQ). Для його визначення потрібно розділити розумовий вік людини на його хронологічний вік і результат помножити на сто.

Одним з перших в США тест Біне застосував Генрі Годдард, який включив його в групу методик для дослідження прибуваючих з Європи емігрантів. Ці люди прибували, головним чином, в порт Нью-Йорка, і їх поселяли на острові Елліс, де вони утримувалися в карантині і проходили медичний огляд. До обов'язкових умов в'їзду в США Годдард додав результати тесту для визначення рівня інтелекту. Його дослідження і брак наукової упередженості виступали на підтримку тих, хто хотів би обмежити приплив емігрантів у США. На початку XX ст. тест, як інструмент вимірювання індивідуальних відмінностей, все більш активно втручається в прикладні дослідження. Масове використання тестів змушує дослідників перейти до групового тестування.

Психологічний тест. Види тестів. Тест є інструментом, що дозволяє оцінювати певні психофізичні й особистісні якості людини: інтелект, пам'ять,

здатність концентрувати увагу, відмінні риси характеру, здібності, схильності та навички, продуктивність діяльності, ступінь самоповаги і відхилення у всіх цих якостях. Міжнародна асоціація психотехніки характеризує тест як певне випробування, яке має на увазі виконання того чи іншого завдання, однакового для всіх обстежуваних суб'єктів, з використанням необхідної техніки для оцінки успішних чи невдалих результатів або для їх статистичної обробки. Виконання завдань передбачає використання набутих знань при відповіді на питання освітніх тестів, і сенсомоторних або розумових функцій при виконанні психологічних тестів.

Всі представники соціальних та наукових кіл визнають, що тести не є в достатній мірі бездоганим інструментом (наприклад, при випробуваннях, призначених для відбору претендентів на вакантне місце), і вважають, що тести треба використовувати в клінічній практиці тільки як додатковий, допоміжний інструмент. Проте тести таки дуже популярні і зазвичай дозволяють отримати досить об'єктивні дані.

Засоби масової інформації відіграли визначальну роль у популяризації цих опитувальників в сучасному суспільстві. Спонукаючи до роздумів і спостереження за власною поведінкою, тести сприяють пізнанню особистості, яка найбільше цікавить нас в цьому світі: самого себе. Процес пізнання самого себе є хвилюючим і в той же час дещо відлякує, тому що нас цікавить у собі дуже багато, ми хочемо досліджувати себе у всіх сенсах, але це також викликає у нас побоювання отримати відповіді, які будуть нам неприємні.

Психологічний тест являє собою об'єктивну стандартизовану методику оцінки особливостей поведінки людини і може прирівнюватися до якого-небудь іншого наукового дослідження, першим етапом якого є визначення того, що підлягає вимірюванню. Після цього проводиться відбір уявлень, які необхідно перевірити; випробуванням пропонується перелік питань, і на закінчення проводиться перевірка достовірності тесту шляхом статистичної обробки результатів обстеження.

Характеристики психологічних тестів:

1. **Валідність:** критерій адекватності і дієвості, що характеризує точність вимірювання досліджуваної властивості.

2. **Надійність:** властивість тесту давати в статистичному сенсі стабільні результати при неодноразовому однаковому обстеженні однієї групи людей.

3. **Достовірність:** властивість тесту протидіяти навмисному чи несвідомому спотворенню результатів.

В результаті перевірки валідності (того, як кодуються, розподіляються і класифікуються результати тестування) встановлюється шкала, що дозволяє диференціювати групу, в яку включається кожна людина, що пройшла тестування.

Тести, які спочатку визначали як засіб оцінки здібностей школярів, з часом перетворилися на методику відбору кандидатів для збройних сил і підбору кадрів на ринку робочої сили, в першу чергу на відповідальні посади. В даний час тести, призначені для самопізнання, стали дуже широко використовуваним інструментом, який отримав велике визнання і популярність.

Існує стільки видів тестів, скільки властивостей особистості, які можна виміряти. Тести класифікуються на чотири види:

1. За способом проведення тестування: індивідуальні, групові, призначені для самотестування або для подвійного тестування (за участю інтерв'юера).

2. За способом реалізації, використовуваному при тестуванні: «олівець-папір» і по продуктивності (обстежуваний виконує завдання, а інтерв'юер в цей час спостерігає за ним, вимірює тривалість виконання завдання, робить записи в процесі виконання завдання і стежить за тим, щоб завдання було виконано до кінця).

3. За предметом діагностики: особистісні тести (можуть виконуватися за проєктивними методиками, коли обстежуваний повинен зробити малюнок, розповісти якусь історію, інтерпретувати зображення безформних плям або відповісти на питання) або тести інтелекту і здібностей (призначені для отримання відомостей про ступінь розвитку розумових здібностей, словесно-

логічному, наочно-образному та наочно-дієвому мисленні і сукупності пізнавальних здібностей).

4. За метою застосування результатів тестування: клінічне, тестування для профвідбору, тести готовності до школи або популярні тести.

Проективні тести. Проективні тести є найвідомішими, оскільки являють собою методики, які розширили практику психоаналізу. До проективних тестів можна віднести і кокологічні тести. Проективні тестові методики розробляються на основі невизначених стимулів. Випробуванню пропонується інтерпретувати, доповнювати, розвивати ці стимули, даючи волю своїй уяві: інтерпретувати зміст сюжетної картинки, завершувати незакінчені речення, давати тлумачення невизначених обрисів чорнильних плям ... Зрозуміло, жодна з цих відповідей не є необґрунтованою або випадковою. Передбачається, що в оцінці інтерпретації подібних об'єктів людина несвідомо «вкладає» чи «проекує» самого себе, переносить власні властивості, стани, переживання, елементи своєї особистості, що дозволяє проаналізувати їх і дати їм оцінку.

3. Фрейд був першим, хто використав термін «проективний» для цього виду випробувань, оскільки вони ґрунтуються на тому, що роблять очевидними внутрішні відчуття й уявлення людини. При використанні даних методик інтерв'юер не розкриває свої наміри в питаннях, які задаються; стимули, які надаються обстежуваному, не дають для цього підстав, і завдяки цьому можливість обстежуваного контролювати свої відповіді помітно зменшується. Всі проектні методики дозволяють інтерв'юєру використовувати поведінку обстежуваного як частину випробування. В оцінці відповідей, наприклад, інтонація, манера говорити завжди зачіпає зміст, і вся поведінка обстежуваного сприймається як систематизована сукупність, на основі якої також можна зробити певні висновки.

Критерії для оцінки проективних методик залежать від обставин, в яких вони використовуються: в першу чергу, обраний тест повинен стимулювати обстежуваного (для дитини, наприклад, плями Роршаха не представляють інтересу, отже, даний тест не підходить для отримання будь-яких результатів,

що стосуються індивідуальних особливостей його особистості). Засоби та матеріали, які використовуються при тестуванні, у разі, якщо це необхідно, повинні бути простими, зручними і легко доступними. Використовувана методика повинна бути нескладною для застосування, щоб обстеження було більш чітким і чистим, а відповіді контролювалися найбільш надійніше. Разом з тим бажано, щоб виконання завдань і обробка їх результатів не займали дуже багато часу. Використовувана методика повинна достовірним чином виявляти зміни, які викликає особистість кожного індивідуума, і відповідність, що існує між оцінками і поведінкою випробуваного, має бути легкою для перевірки і підтвердження.

Методика не повинна заважати спонтанним висловлюванням особистості. Переваги проєктивних тестів для діагностики естетичної обдарованості: дають можливість досліджувати більш глибокі аспекти особистості, такі як структура і динаміка підсвідомості і більш приховані тенденції; дозволяють досліджувати функціонування механізмів психічних процесів; найбільш доцільно прояснюють модель психотерапії.

В даний час для того, щоб тест, що відноситься до цієї категорії, вважався оптимальним для оцінки особистості і поведінки, потрібно врахувати обов'язкові умови стандартизації. Представники психологічних організацій виступають за те, щоб проєктивні методики використовувалися тільки професіоналами, які здатні інтерпретувати найдостовірнішим чином.

Проективні техніки, призначені для вивчення психологічних особливостей особистості: адитивні тести (техніка словесних асоціацій, незакінчені речення, незавершений розповідь); інтерпретативні тести (тест Роршаха, картини хмар, тест Сонді, тест тематичної апперцепції (ТАТ), методика вивчення фрустраційної реакції Розенцвейга); експресивні тести (малюнок-тест «Будинок-дерево-людина», тест «Намалюй людину», малюнок дерева, малюнок сім'ї, графологія); ігрові техніки (катартичні тести (психодрама, соціодрама і гра), мозаїчний тест.

Адитивні тести: словесні асоціації, завершення фраз і оповідань.

При проведенні адитивних тестів обстежуваному пропонується завдання: доповнити переліки слів, фраз або яку-небудь розповідь. До адитивних тестів відноситься техніка словесних асоціацій, яку з психоаналітичними цілями вперше застосував Карл Юнг. Швейцарський психолог і психіатр підготував перелік, що складається зі ста слів, що представляють комплекси загального емоційного характеру, які охарактеризував у своєму творі «Психологічні типи» як "психічні асоціації, що знаходяться поза контролем свідомого розуму. Несвідомі комплекси поділяються свідомістю й існують в темному царстві підсвідомості, будучи завжди готовими утруднити чи посилити свідоме функціонування".

При використанні техніки словесних асоціацій обстежуваному показують стимульний словесний набір і просять негайно дати відповідь-асоціацію, тобто сказати перше, що приходить йому в голову, і записують його відповіді. Це описова техніка, яка ґрунтується на природності асоціацій, що склалися у людини по відношенню до того, що оцінюється, тому слід враховувати його стан духу.

Приклади словесних асоціацій: родина (притулок, згуртованість, суперечки...), пейзаж (зображення, прогулянки...), блакитний (небо, спокій, жакет...), притулок (будинок, сім'я, безпека...). До адитивних методик відносяться також тести з незакінченими фразами типу: «Моїм кумиром є...» або «Мене дратує, коли...» Ці речення дуже надійним способом виявляють ставлення обстежуваного до сім'ї, до страхів, які він відчуває, його бажання, інтереси або прихильності, ставлення до минулого і майбутнього, до власних життєвих цілей.

При виконанні тесту, за умовами якого обстежуваний повинен закінчити розповідь, йому може бути запропоновано дати власне тлумачення будь-якої вже розказаної історії або придумати нову. В оповіданнях діти і дорослі інтонацією, підбором слів, фраз або вибором ситуацій висловлюють свій страх, бажання і надії. Всі люди оцінюють дійсність дуже по-різному в залежності від умов свого життя, тому не можуть приховати це у своїй уяві.

Результати тесту дозволяють визначити потреби, мотиви і почуття обстежуваного, характер його взаємин з оточуючими і т. п.

Інтерпретативні тести. При виконанні інтерпретативних тестів обстежуваному пропонується який-небудь візуальний стимул, який не має структури і позбавлений сенсу, для того щоб він мимоволі сказав, які думки він у нього викликає. Одним з найбільш поширених методів дослідження особистості є тест, створений в 1921 р. швейцарським психіатром Германом Роршахом.

Тест Роршаха складається з десяти листів з симетричними чорнильними плямами різної конфігурації. Цей тест провокує прояв фантазії і ставить за мету отримати найбільшу кількість можливої інформації про випробуваного, виходячи з мінімальної кількості стимулів. Під час тестування інтерв'юер утримується від яких би то не було коментарів і записує всі висловлювання обстежуваного, фіксує час, який він витрачає на відповіді, паузи, його рухи і поведінку. При інтерпретації відповідей враховується, як обстежуваний формулює свої відповіді, форми, з якими він співвідносить плями (тварини, люди або неживі предмети), дія або зміст, а також творчі задатки, притаманні обстежуваним. Все це дозволяє оцінити можливості людини, деякі з його інтересів або причини, які їх обумовлюють в його повсякденному житті, і служать підставою для психодіагностики людини.

Тест «картини хмар», другий тест, що входить в інтерпретативну методику, призначений для того, щоб стимулювати уяву. Обстежуваному показують листи, на яких зображені темні плями невизначених обрисів у формі хмар. Психолог записує усні відповіді, а також вивчає малюнок кожної хмари, який за завданням робить обстежуваний. У порівнянні з іншими тестами в даному випадку психолог бере до уваги деякі з відповідей, даних іншими людьми, що дозволяє йому виявити відмінні особливості особистості обстежуваного.

Тест Сонді складається з сорока восьми фотопортретів людей, які страждають 8 різними психічними розладами (істерія, епілепсія, садизм, гомосексуалізм, кататонія, параноїдна шизофренія, депресія, манія).

Обстежуваному шість разів показують набори з восьми фотографій – по одній з кожної категорії. І в кожному випадку йому пропонується вказати два найбільш і два найменш вподобаних обличчя. На думку Сонді, якщо чотири і більше портретів однієї категорії отримали позитивну або негативну оцінку, то цю «діагностичну область» слід визнати значущою для обстежуваного.

ТАТ, або тест тематичної апперцепції, є перевіркою уяви. Обстежуваному пропонуються таблиці із зображенням відносно невизначеної ситуації для того, щоб він пояснив, що вони означають. Тест заснований на пробудженні уяви і повинен виконуватися дуже спонтанно.

Для полегшення виконання завдання додається список потреб та їх опис у тій формі, в якій вони можуть виступати в тексті оповідання, наприклад, прагнення до досягнення успіху, визнання, встановлення позитивних соціальних зв'язків, придбання, творення, руйнування, лідерство, агресія, домінування, надання допомоги або потреба в ній і т. д., які можуть бути категоріями як «потреби», так і «тиску» середовища. Як потреби, так і тиски пов'язані між собою, і одні можуть впливати на інші. ТАТ виявляє рівень задоволеності обстежуваного по відношенню до свого життя і два типи поведінки: активну і пасивну.

Методика вивчення фрустраційної реакції Розенцвейга. Тест Розенцвейга складається з 24 малюнків, кожний з яких зображує двох людей в стані фрустрації. Фрустрація - психічний стан, що викликається об'єктивно непереборними (або так сприймаються суб'єктивно) труднощами, що виникають на шляху до досягнення мети, інтенсивне переживання невдачі. Риси та міміка персонажів в малюнках відсутні. Персонаж, зображений ліворуч, виголошує слова, якими описується власна фрустрація, або ті, які фруструють іншу особу. Над персонажем, що знаходяться праворуч, намальований порожній квадрат, у який обстежуваний повинен вписати відповідь, яка прийшла першою на думку. На малюнках зображені цілком побутові повсякденні ситуації: людина, яку забруднив необережний автомобіліст; людина, яку рано вранці розбудив помилковий телефонний дзвінок; людина, відчуває незручність в кінотеатрі від того, що сидить позаду людини, яка вище

за нього ... На основі відповідей обстежуваного оцінюються напрямок його реакції в ситуації фрустрації, її тип, а також ступінь його соціальної адаптації.

Експресивні тести. Значення малюнка дитини полягає не в досконаленні зображення, а в тому, що він з його допомогою хоче висловити. При інтерпретації малюнка, яким би він не був (людини, тварини, будівлі) враховуються зовнішній вигляд ліній, загальна характеристика малюнка (чіткість, послідовність його виконання, колір і розташування фігур), диспропорції і елементи, які прийоми використовує людина, яка малює, і ступінь його впевненості (чи часто змінює лінії, чи стирає гумкою намальоване, змінює чи ні положення намальованих об'єктів).

Після завершення малюнка проводиться бесіда, під час якої уточнюються незрозумілі деталі, особливості зображення, обстежуваного запитують, що він мав на меті своїм малюнком, тому що малюнок завжди має відношення до якої-небудь історії або події. При інтерпретації експресивних тестів виходять з того, що в малюнку обстежуваний висловлює своє «Я», його особливості можна виявити за певною системою критеріїв. За малюнком робляться висновки про емоційну сферу особистості, рівні психосексуального розвитку та інші особливості.

Класифікація малюнків: синтетичні (відповідають творчому характеру); аналітичні (той, хто малює є впорядкованою, методичною, цілісною особистістю, він приділяє увагу деталям і розмірковує); змішані (за допомогою узагальнення обстежуваний представляє основний елемент і доповнює його більш аналітичними деталями).

Малюнковий тест БДО або *методика дослідження особистості «будинки-дерево-людина»* призначений для виявлення емоційних зв'язків, які об'єднують сюжет з малюнком. Ця методика ґрунтується на якостях, якими обстежуваний наділяє кожен з фігур, звертаючи особливу увагу на деталі або на їх відсутність (на те, що пропускається підсвідомо). Вибір трьох фігур для зображення (будинки, дерево і людина) ґрунтується на дитячій психологічній тематиці, яка пов'язує дитину з навколишнім світом, як якісь об'єднуючі елементи.

Будинок символізує охорону, захист, безпеку; ті, хто живе в ньому (люди), символізують допомогу або прихильність. Дерево служить ознакою навколишнього світу, роботи, навчання. Всі ці зв'язку з їх позитивними і негативними аспектами є вирішальними для визначення та встановлення особливостей особистості.

У тесті «намалюй людину» обстежуваному надається папір і олівець, щоб він намалював фігуру людини так, як йому хочеться. Коли завдання виконано, його просять, щоб він зробив те ж саме, але зобразив людини протилежної статі в порівнянні з вже намальованою. На закінчення його просять, щоб він придумав яку-небудь історію про ці дві постаті, так якби мова йшла про персонажів фільму або книги.

Ці дві уявні людини мають конкретний вік, рівень освіти, якесь заняття, сім'ю, друзів, талісмани. Малюнки аналізуються з точки зору якості, приймаються до уваги розташування фігур на аркуші паперу, якість ліній, пози фігур, одяг, зображена на них, і т. п. Береться до уваги також, як зображена кожна частина тіла (голова, шия, плечі), волосся, риси обличчя. Це обстеження може також мати назву «тест пари».

При виконанні проєктивного експресивного тесту «намалюй дерево» необхідно також зобразити дерево, але при цьому потрібно дотримуватися деяких умов: лист паперу не повинен бути дуже великим і бажано, щоб олівець був м'яким (твердість грифеля безпосередньо впливає на силу ліній і також дає певну інформацію).

Три зони тесту «намалюй дерево»: корені відображають інтуїтивне і несвідоме життя обстежуваного; *стовбур і гілки* дають відомості про структуру свідомої особистості; *листя, квіти і плоди* виражають прагнення і наміри.

У класифікації психологічних тестів «малюнок дерева» є тестом, дуже багатим на інтерпретації, і йому навіть присвячені численні спеціальні дослідження. При оцінці малюнка людині надається значення всій фігурі, від тулуба до голови, враховується розмір і чіткість ліній.

Малюнковий тест сім'ї полягає в тому, що обстежуваному пропонують намалювати найближчих своїх родичів (батька, матір, братів, сестер ...) і потім

за малюнком задають питання, наприклад, таких: «Хто з намальованих більш щасливий?» або «Ким би тобі хотілося бути?» У цьому тесті найбільше значення надається тому, де і як сам обстежуваний зображує себе.

Графологія є проєктивним методом інтерпретації почерку. При проведенні цього тесту аналізується текст, власноруч написаний обстежуваним на стандартному аркуші паперу. При аналізі приділяється увага параметрам почерку. Аналіз почерку розкриває відмінні особливості характеру людини, які виражені в написанні букв. Почерк може відкрити наявність у обстежуваного змагального духу, здатності ясно мислити, чітко діяти, проявляти наполегливість у досягненні мети, може розповісти про схильності і темперамент, вказати на наявність його сильних і слабких сторін. Письмо являє собою складну систему здійснення дій і рефлексів: чим більше впорядкованою і єдиною вона є, тим краще дозволяє розуміти дійсність.

Ігрові техніки. Ігрові техніки являють собою випробування творчого характеру, під час яких обстежуваний неспвідомо «проектуює» самого себе і тим самим дає можливість отримати інформацію про свою особистість і поведінку.

До катартичних тестів відносять психодраму, соціодраму і гру.

Психодрама є методом групової роботи, при якій здійснюється щось подібне імпровізованій театральній постановки, при цьому випробовувані почергово виступають в ролі акторів і глядачів, моделюючи різні життєві ситуації. Вважається, що в умовах групової підтримки, в драматичних побудовах, близьких за змістом переживань учасників психодрами, вони будуть проявляти свої особистісні особливості.

Ця методика в якості психодіагностичного засобу отримала багато критичних зауважень у зв'язку з недостатньою науковою достовірністю. Проте вона є ефективним засобом для вивчення особливостей поведінки.

Соціодрама є різновидом психодрами, яка дозволяє спостерігати і аналізувати відносини, що існують між піддослідними-учасниками дійства, або, точніше кажучи, є членами суспільства. При аналізі результатів випробування

увага зосереджується більше на прояві колективних особливостей, ніж на прояві індивідуальних.

Мозаїчний тест спрямований на вивчення рівня інтелектуального розвитку та окремих особистісних властивостей. Він представлений набором з 466 фігурок шести кольорів (чорний, білий, червоний, синій, зелений і жовтий) і п'яти геометричних форм. Випробуваному пропонується робити з цих фігурок все, що йому хочеться, в цей час психолог уважно спостерігає за його діями і відзначає особливості його поведінки (фігурки яких кольорів він використовує, фігурки яких форм він вибирає, лінія його поведінки...) до того моменту, поки випробуваний не закінчить виконання завдання. При цьому не важливий результат, яким би він не був: в будь-якому випадку психолог отримує інформацію, яка дозволяє йому зробити висновки про несвідоме.

Особистість. Фахівці визначають особистість як «індивідуальні особливості, які притаманні кожній людині і відрізняють одну людину від іншої» або як «сукупність своєрідних відмінних особливостей або якостей, які відрізняють деяких людей». Психологи під особистістю розуміють систему, що об'єднує фізичні, психічні та соціокультурні елементи окремого індивідуума. Наступна схема узагальнює судження, які пояснює французький психолог Філу (Filloux) в своїй праці «Особистість».

Особистість є: унікальною, властивою кожному індивідууму, хоча він і має спільні з іншими людьми риси; не просто сумою функцій, але й інтеграцією, структурою; минущою, оскільки завжди пов'язана з індивідуумом, який живе «тут і зараз»; непостійною, є посередником між стимулом і відповідною реакцією; стверджується як манера завдяки поведінці і за допомогою неї.

Особистість не є впливом, який надається одним індивідуумом на інший («володіє яскраво вираженою індивідуальністю»); зовнішніми ознаками того, що зображує з себе людина («перейняти особистість»); ідеалом, який людина намагається створити в уяві про самого себе («намагатися розвинути особистість»); метафізичні втіленням людської істоти («особистість, яка користується правом недоторканності»).

Розум. Визначення терміна «розум» стало одним з найбільш важких завдань для науки останніх десятиліть. Неврологи, психологи і педагоги вже дійшли висновку, що це поняття виходить за рамки всього того, що може бути виміряно за допомогою тестів (такого, наприклад, як тест IQ), але вони остаточно не визначили і всі ті чинники, які роблять людину розумною. Те, що вдалося зробити за допомогою сукупності досліджень та безлічі тестів, є не чим іншим, як виміром типу продуктивності, пов'язаних з різними вміннями, які спрямовані на здатність орієнтуватися в просторі, володіння мовою і на інші вміння, пов'язані із здатністю мислити і міркувати. *Не існує розуму в загальному розумінні цього слова, мова йде про низку множинних різноманітних розумових і психічних зв'язків, які змінюються і переплітаються між собою в залежності від виду діяльності, що здійснюється людиною.* Було багато суперечок про те, чи є розум єдиною функцією або сукупністю різних одиничних функцій, таких як спадкові (генетика) і набуті (навчання).

Типи розуму і ума: *спонтанний (природний)* – природні здібності і схильності індивідуума, які проявляються спонтанно, самі по собі (ум); *спровокований (придбаний)*, природні відмінні властивості якого уточнюються і удосконалюються під впливом зовнішніх стимулів (розум); *аналітичний розум*, який спостерігає, збирає відомості, аналізує їх і виділяє відмінні ознаки; *синтетичний ум* відрізняється здатністю розпізнавати характерні відмінні особливості елементів розумових конструкцій, знань, теорій, ідей і створювати з них щось своє; *об'єктивний розум* встановлює зв'язок людини зі світом; *суб'єктивний ум* відрізняється уявою і фантазією; *теоретичний розум* відрізняється здатністю мислити абстрактними категоріями, абстрагуючись від конкретного; *практичний ум* здатний вирішувати нову проблему, яка виникає несподівано і вимагає негайного вирішення; *соціальний розум* дозволяє вільно, без зусиль встановлювати відносини з оточуючими людьми, вирішувати найбільш типові проблеми, управляти групою незнайомих людей і запобігати напруженим конфліктним ситуаціям; *емоційний ум* відрізняється здатністю встановлювати відносини з навколишнім світом, в основному з огляду на почуття; включає в себе такі здібності, як контроль над своїми внутрішніми

спонуканнями, управління ними, самосвідомість, мотивацію, насагу, наполегливість, емпатію, кмітливість і т. д. *Емпатія* - здатність особистості проникати за допомогою почуттів у душевні переживання інших людей, співчувати їм, розділяти їх переживання. Ці здібності допомагають формуванню таких рис характеру, які є обов'язковими для успішної і творчої соціальної адаптації; *методичний розум* відрізняється великою впорядкованістю у функціонуванні розумової діяльності; *порівняльний ум* відрізняється умінням проводити аналогії і виявляти подібність і відмінність; *логічний розум* відрізняється здатністю легко знаходити слова, ясністю стилю, що дозволяє чітко і правильно висловлювати свої думки; *математичний розум* встановлює перспективи для того, щоб йти назустріч реальності.

Поведінка або образ дій. Це поняття складає частину соціальної психології, галузі суспільних наук, яка займається вивченням закономірності поведінки й діяльності людей, зумовленими залученню їх в соціальні групи, а також психологічні особливості самих цих груп. Неможливо вивчати поведінку, не приділяючи уваги більш широкому соціокультурному оточенню, яке складають економічні та соціальні структури; технологічні системи; засоби комунікації та транспорт; система сімейних відносин; демографія; релігійні та етичні цінності... Відповідно до думки Пічон-Рив'єрі, поведінка є «системою взаємопов'язаних дій, здійснюваних людиною при досягненні певної мети, які можна пояснити і змінити терапевтично». *Пічон-Рив'єрі Енріке (1907-1977) – аргентинський психіатр, соціолог і соціальний психолог, один з основоположників психоаналізу в Аргентині.* Поведінка проявляється в часі і просторі, конкретно в трьох сферах або символічних кордонах, де суб'єкт встановлює свої зв'язки і визначає цілі і наміри: розум, тіло і зовнішній світ.

До визначення поняття «поведінка» слід було б додати поняття «позиція», оскільки вони тісно пов'язані. Дане поняття можна визначити як придбану схильність, яка послідовно і систематично виявляється в поведінці по відношенню до певних об'єктів соціального світу (люди, ситуації і т. д.). Позиція об'єднує в собі соціальне й індивідуальне. Позиція є не поведінкою, а

тенденцією, схильністю вести себе певним чином, придбаної під впливом суспільства.

Основні відмінні риси позиції:

1. Спрямована: має увазі рух в напрямку до об'єкта (те, що відрізняє її від риси характеру і звички).
2. Придбана: виробляється в процесі співіснування з оточуючими людьми.
3. Більш-менш міцна і тривала: є стійкою, хоча може змінюватися в результаті зовнішнього впливу.
4. Емоційно поляризована: додає забарвлення прихильності, переживання, схвалення, відмови або сукупності того й іншого.

Будь-яка позиція має когнітивний компонент, зумовлений переконанням або інформацією, яку суб'єкт сприйняв у соціальному середовищі; емоційний компонент (схвалення – ігнорування); нормативний компонент (як «повинен» вести себе суб'єкт) і поведінковий компонент (проявляється в манері поведінки).

Позиція естетично обдарованих учнів може виявлятися завдяки педагогічній діагностиці, яка порівняно з психодіагностикою, ще не отримала достатнього розвитку, але потенційно доступна не лише практичному психологу, але й учителю. Педагогічна діагностика повинна стати нормою для кожного вчителя, який працює в умовах упровадження принципово нових педагогічних технологій і функціонування різних типів шкіл. Підготовка вчителя до педагогічної діагностики є вмотивовано необхідною і незамінною. Важливо створити оптимальні умови для організації діагностичної діяльності майбутнього педагога. Учитель повинен знати наукове підґрунтя педагогічної діагностики, розуміти її функціональні особливості, уміти вправно застосовувати з метою отримання прогнозованих позитивних результатів навчання і виховання учнів.

Проблемам використання діагностики у педагогічному процесі присвячені праці зарубіжних дослідників, зокрема, Г. Вітцлака, К. Інгекампа, Д.

Зеєбаха, Г. Клауса, Е. Стоунса та ін. Вперше термін «педагогічна діагностика» був уведений німецьким ученим К. Інгекампом у 1968 році. На його думку, педагогічна діагностика не є частиною психодіагностики, а виконує роль самостійної наукової галузі. В німецькій педагогіці під педагогічною діагностикою розуміють всі дії в контексті дослідження педагогічних процесів, вимірювання їх ефективності, визначення можливостей індивіда щодо отримання освіти (особливо щодо індивідуального вибору бажаної спеціальності в системі професійної підготовки або в системі підвищення кваліфікації) [5].

На сучасному рівні осмислення даної проблеми педагогічну діагностику розуміють як систему технологій, засобів, процедур, методик і методів вивчення обставин, умов та факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їх ефективності та наслідків у зв'язку із заходами, що передбачаються або здійснюються. Предметом педагогічної діагностики, у вузькому розумінні, є проектування оптимальних педагогічних процесів. Якщо проаналізувати її предмет ширше, то сюди необхідно віднести розв'язання всіх діагностичних завдань у царині навчально-виховного процесу, включаючи консультування і практичну допомогу батькам та учням.

За нашим розумінням, діагностика – це діяльність, результатом якої є діагноз (від грец. «діа» – прозорий і «гнозис» – знання), що буквально означає «прозоре знання»; це спосіб отримання випереджувальної, пропедевтичної інформації про досліджуваний об'єкт або процес.

Педагогічна діагностика поширюється, переважним чином, на об'єкти і процеси зовнішнього інформаційно-педагогічного середовища на відміну від діагностики психологічної, яка зорієнтована, в основному, на об'єкти і процеси внутрішнього інформаційно-особистісного простору.

Ми розглядаємо педагогічну діагностику в контексті педагогічного дизайну. Педагогічний дизайн, педагогічне проектування навчальних систем (ISD) є такою практикою створення навчального досвіду вчителем, якою досягається ефективно, дієво і, водночас, привабливе набуття компетентностей

його учнями, забезпечується інтелектуальне, емоційне і фізичне благополуччя учасників навчально-виховного процесу.

Прикладом педагогічної діагностики естетичної обдарованості в контексті педагогічного дизайну є кокологія, якою забезпечується інтелектуальне, емоційне і фізичне благополуччя учасників цієї гри. З іншого боку, це метод діагностики душі, обґрунтований східною психологічною наукою.

4.2. Гра-кокологія як метод виявлення естетичної обдарованості особистості

Позиція осіб шкільного віку має бути в полі зору вчителя, а тому нами виокремлено нові способи педагогічної діагностики учнів, здатність педагога до виявлення і підтримки обдарованих учнів і, зокрема, з профілем естетичної обдарованості. Формування готовності вчителя до майбутньої професійної діяльності в українській педагогіці зорієнтоване, переважним чином, на пізнання наукове. Майже зігноровано пізнання естетичне і пізнання «тілесне». Зігноровано «золоте правило» дидактики: найкраще, коли предмет або явище сприймаються відразу усіма чуттями: і зором, і слухом, і дотиком. У науковця-мислителя домінує сприймання слухом, у естета-художника – зором, а в майстра-діяча переважає кінестетичне сприймання. Наукове, естетичне, «тілесне» пізнання в синтезі – це дизайн-пізнання, пізнання проектувальника, який бажанням, думкою і ділом спрямований у майбутнє. «Думка або слово і опредмечення цієї думки або діло є повністю тотожні між собою. Думка і діло є зовнішнім виявленням пробудженого бажання» [7]. У мистецькому і «тілесному» пізнанні криється інша істина аніж у пізнанні науковому.

Естетичне пізнання – це спосіб саморозуміння на відміну від наукового, яке є способом розуміння зовнішнього світу. Естетично обдаровані учні навчаються себе розуміти у творах мистецтва. Мистецтво як спосіб самопізнання досягається цілісною естетичною свідомістю, коли «пробуджене бажання» ума-уяви фіксується розумом (думкою і словом) і «отілеснюється» у фігурах і формах – нових артефактах митця. Результат естетичного пізнання –

це просвітлення розуму в ноосфері, прозріння ума в спіритіосфері (сфері духу), «отілеснення здорового глузду» в біосфері («живій матерії» В.Вернадського).

В естетично обдарованого учня сприймання полісенсорне: і умом, і розумом, і здоровим глуздом. Ці три синоніми мають різні відтінки у лексичних значеннях: ум (художньо-образна уява), розум (логічно-понятійне мислення), здоровий глузд (активізовані нейрони парасимпатичної нервової системи, які поповнюють енергетичні запаси організму). Естетично обдаровані особи влучно характеризуються народними крилатими висловлюваннями: «і жнець, і швець, і на дуду гравець», «де не посій, там і вродить», «ум за розум заходить».

Для виявлення таких полісенсорно обдарованих осіб педагогічно доцільною є дизайн-освіта з її пріоритетною проектно-художньою діяльністю і нетрадиційними методами діагностики: казково-сюжетною самодіагностикою і грою-кокологією. Спочатку охарактеризуємо кокологію як діагностичний метод. З огляду на відсутність інформації про цей метод у вітчизняній літературі, ми подаємо переклад з іспанської мови окремих уривків книги Хуліа Кото. «Японські тести: 60 способів пізнати себе й інших» [8].

Виникнення кокологічного методу.

Ісаму Сайто (викладач психології і вчений-дослідник університету в Ріссе) і Тадахіко Нагао (телепродюсер) разом створили те, що було названо «останнім експортним продуктом з Країни Сонячного сходу». Все почалося з радіопередачі, по ходу якої слухачам пропонувалося протягом декількох хвилин взяти участь у грі. Їх просили уявити собі реальні чи вигадані ситуації і відповісти на декілька дуже простих питань. Кожна відповідь отримувала свою інтерпретацію з точки зору психології. В результаті коротка радіопередача по побажанням слухачів швидко перетворилася в культову програму, яка давала всім, хто бере участь в ній, можливість розширити уявлення як про свою власну особистість, так і про своє найближче оточення в теперішньому і майбутньому.

Сутність поняття «кокологія».

Кокологія – це термін, який з'явився в Японії в кінці ХХ ст. Він утворився з японського слова «кокоро» (що означає «душа», «ум» або «почуття») і грецького слова «логія» (що означає «наука»). Цей новий метод діагностики

заснований **на ментальній (уявній) візуалізації**. Ментальна візуалізація – процес пробудження художньої уяви, виникнення в уяві суб'єктивних образів або процесів.

Кокологія – це метод самопізнання, який відповідає її суті як науки про душу. Найкраще грати в групі тому, що гравці своїми повідомленнями про нас або ми своїми повідомленнями про них вносимо робимо неочікуваний і вагомий внесок в процес самопізнання. Кокологія є способом отримання інформації і формою спілкування, що дає нам самим і тим, хто нас любить, своєрідний код, за допомогою якого можна розшифрувати деякі таємниці нашої поведінки, що не підлягають поясненню словами.

Загальна характеристика методу кокологічного методу.

Гра дозволяє дати волю фантазії і не замислюючись відповідати перше, що приходить в голову. І, звичайно, беручи участь в грі, можна не погоджуватися з деякими (або зі всіма) інтерпретаціями відповідей, але той, хто грає «в кокологію», зазвичай готовий до постійних сюрпризів і з гумором сприймає результати тестів. Звичайно мова йде про людину, яка бажає удосконалювати себе у всіх відношеннях і мати дуже ефективний інструмент для нової форми відносин зі своїм партнером (або партнеркою), друзями і родичами.

Однією з відмінних особливостей кокології є те, що гравці майже ніколи не можуть заздалегідь передбачити питання, а ще в меншій мірі – інтерпретацію кожної відповіді, тому ймовірність точності відповіді дуже висока. Іншою найважливішою особливістю кокології являється спокійна, невимушена обстановка під час гри, завдяки якій ні в кого з учасників не виникає відчуття, що оточуючі порсаються в його інтимному «я». Крім того, гравці активно беруть участь в інтерпретації своїх відповідей. У грі-кокології охоче і без явних зусиль учні можуть пояснювати свої власні емоції, очікування, мрії, страхи чи надії.

Правила гри-кокології.

У грі в кокологію також є певні правила. Вони настільки прості що вимагають від гравця лише здорового глузду, а також щирості та правдивості.

Перш за все, на запитання тестів слід відповідати невимушено і спонтанно. Іноді зустрічаються питання, які можуть привести гравця в незручне становище, але і в цих випадках треба відповідати швидко, вимовляючи перше, що приходить в голову.

Без сумніву, важливо, щоб на запитання відповідав ти сам, щоб ти сприймав їх з гумором і відповідав, не ламаючи собі даремно голову в пошуках підходящого слова... Але якщо тобі доведеться подумати декілька секунд, перш ніж відповісти, то це теж не привід для занепокоєння. Відповідай на питання спокійно, без вагань і сумнівів. Гра повинна приносити задоволення, і якщо в якийсь момент ти відчуваєш напругу, то краще на якийсь час припинити гру і спробувати продовжити її в інший день.

Друга обов'язкова умова: не слід грати одному. Як я вже пояснювала, кокологія – не просто гра, а інструмент, що сприяє спілкуванню. З її допомогою можна навчитися пізнавати свою власну особистість, свої почуття і страхи, форму, в якій ми найчастіше висловлюємо свою реакцію на ті чи інші обставини, і т. д., тобто гра як би дає її учасникам ключі до самих себе. І очевидно, що, граючи зі своїми близькими та рідними, ми можемо в цікавій, розважальній формі дізнатися причину виникнення тих чи інших розбіжностей і конфліктів.

Третя умова: не варто шукати відповіді за допомогою методу дедукції. Вгадуючи бажані відповіді, можна позбавити себе найкращого, що є у хорошій грі: елементу несподіванки, хвилювання і збудження від загадки. Не слід читати інтерпретацію відповідей на тести заздалегідь, не відповівши на питання. Екзаменатором є сам гравець.

Обладнання для гри-кокології.

Єдине, що необхідно мати під рукою, – це олівець і папір для тих питань, при відповіді на які потрібно робити малюнки, а також до відповідного моменту може виявитися необхідним наявність ляльки чи хорошої добірки танцювальної музики. В Японії, де вже є справжні фахівці з кокології, вони озброюються відеокамерами для того, щоб не втратити жодної деталі з реакцій учасників гри. Історії і ситуації, на яких заснована кокологія, викликають в

учасників гри різні реакції, які виявляють їхні секрети, що викликають сміх, незабутні вирази обличчя і прояви емоцій. Творці гри тлумачать ці реакції нарівні з відповідями на питання, причому надають їм більшого значення, оскільки вони є більш спонтанні, непередбачувані і не підлягають контролю і часом не відповідають тому, якими нам хотілося бути. Ось чому грати «в кокологію» і весело, і цікаво.

У контексті новітнього супраментального підходу до розуміння феномену естетичної обдарованості нами розглядалася психологічна діагностика духовного потенціалу особистості. У психології позиція розглядається як кінцевий продукт процесу соціалізації, який впливає на реакції суб'єкта, його ставлення до явищ культури, людей або ситуацій, самого себе і груп людей. Найменш вивченою виявилися позиція естетично обдарованих осіб, які виокремлюються високорозвиненим духовним потенціалом.

4.3. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості

На думку Помиткіна Е. О., ціннісна спрямованість формується у віковому вимірі особистості через декілька етапів. Спочатку маленька дитина засвоює цінності дорослих, які є для неї авторитетними. Надалі, під час «підліткового бунту» молода людина, як правило, відкидає засвоєне, оскільки механізм наслідування слабшає. Вона прагне «знайти себе», відокремитися від інших, стати самостійною особистістю, яка має власні погляди та переконання.

Розвиток свідомості та самосвідомості зумовлює самостійне формування власної системи цінностей, яка може співпадати із засвоєною в дитинстві, а може вступати з нею у протиріччя. Актуалізація духовного потенціалу спрямовує особистісні цінності до певної вищої межі, яку людина може досягнути та зрозуміти на даний період життя. Таким чином вивчення духовної ціннісної спрямованості дозволяє опосередковано визначати духовний потенціал особистості.

А. Ф. Лазурський виокремлює такі якості естетично обдарованих осіб: спостережливість, жива сприйнятливості у ставленні до зовнішніх вражень, поєднана з ясною виразною пам'яттю; надзвичайно розвинена уява, багата

яскравими художніми образами; значний розвиток органів сприймання, які постійно впливають на судження і на всю загальну розумову діяльність; схильність до естетичних переживань, що змушують віддавати перевагу естетичній насолоді з-поміж всього іншого [9].

На думку А. Ф. Лазурського, найхарактернішим показником естетично обдарованих осіб є їхня художньо-образна уява. «Вони ... відтворюють все раніше сприйняте з такою яскравістю, повнотою і такою великою кількістю деталей, які іноді прямо вражають стороннього спостерігача» [11]. На думку вченого, уява зумовлюється емоційною сферою: «Відомо, що художня творчість завжди вимагає певного емоційного підйому і без нього не може досягти всієї тієї яскравості і сили, до якої здатний художник» [10]. Разом з цим вчений відмічав нездатність художників до системного мислення і абстрактних логічних міркувань.

В Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України досліджено індивідуальні відмінності в створенні образів уяви у суб'єктів з різною представленістю (в півкулях головного мозку) мовленнєво-слухової функції. Для створення образів уяви випробуванням був запропонований матеріал (42 картинки), на основі якого були створені малюнки. Аналізувався характер перетворення образу, який розглядався у трьох позиціях: перетворений образ відповідає значенню картинки із стимульного матеріалу; перетворений образ уяви відповідає своїм буквальним значенням; перетворений образ уяви містить узагальнене абстрактне значення.

Результати дослідження демонструють такі відмінності: суб'єкти з правосторонньою латералізацією мовленнєво-слухової функції значно частіше дають відповідне (буквальне) значення перетвореному образу уяви, а суб'єкти з лівосторонньою латералізацією мовленнєво-слухової функції надають перетвореному в зображенні образу узагальнене, абстрактне значення. Образи уяви піддослідних аналізувалися також за ознаками динамічності й емоційності. У суб'єктів з правобічної латералізації мовленнєво-слухової функції дані ознаки зустрічаються значимо частіше.

Нами виокремлена класифікація художників за п'ятьма типами сприймання образів і явищ довкілля, розроблена Єфімовою О.І. [12] (таблиця 4.1).

Таблиця 4.1

Особливості естетичних смаків за типами художнього сприймання

	Художник	Тип сприймання
1.	Картини передвижників, П'єра-Огюста Ренуара; проза Рабле, Дюма-батька, твори Пушкіна; музика Моцарта, Мусоргського, Штрауса.	Синтонний (сангвінічний) зображує у художніх творах, насамперед, реалістичну дію і живі, побутові, чуттєві людські переживання.
2.	Картини Сурікова і Верещагіна	Напружено-авторитарний (епілептоїдний)
3.	Моне	Тривожно-сумнівний (психастенік) володіє не безпосередньо-чуттєвою, а мисленнєвою емоційністю, створює картини не з чуттєвістю, а одухотворено розмірковує.
4.	Кандинський або Модільяні, Матісс або Петров-Водкін, Боттічеллі або Борисов-Мусатов	Аутист, шизоїд відображає не стільки реальний зовнішній світ, скільки власний, концептуально-теоретичне ставлення до нього; духовну реальність передають символами ауру сновидіннями
5.	К. Брюллов	Демонстративному складу (істеріку) притаманні барвіста образність, поетичність, ліризм
6.	Енгр і Семирадський	Нестійкий психопат споріднений із демонстративним типом, але з

		переважанням душевної нестійкості і поверхневого мислення. Зображується туга з приводу нездійснених романтичних сподівань.
7.	Леонардо да Вінчі і Караваджо	Ендокринний психопат характеризується сексуальністю, і в його творчості виявляється розмивання типово чоловічого і типово жіночого, нерідко по-особливому витончено і натхненно.
8.	Босх, Ге, Далі, Малевич, Філонов	Поліфонічний тип – це своєрідна мозаїка, породжена шизоїдним або найшизофренічнішими процесами. Спричиняють враження дивно-неземного реалізму

Художники на відміну від науковців спочатку знають, а потім бачать, а вчені бачать, а потім знають. Зовнішнє середовище і внутрішній простір зазначених у таблиці художників не відзначаються гармонійною єдністю. Естетична обдарованість виявляється у цих художників по-різному. Художникам не вистачає бачення науковців, а науковцям – бачення художників, окрім хіба що Леонардо да Вінчі, який мав обдарування науково-художньо-технічне. Можна бути художньо обдарованим (володіти досконало розвиненою просторовою здібністю, художньою майстерністю), але при цьому не мати високого рівня естетичної обдарованості, не виокремлюватися здатністю до уособлення, персоніфікації з «живою матерією» біосфери.

Взаємодоповнення художнього і наукового сприймання спонукає естетично обдарованих осіб до художньо-технічної творчості: декоративно-

прикладного мистецтва, дизайну. У дизайн-сприйманні взаємодіють обидві півкулі мозку і естетична обдарованість виявляється повноцінно: у художньому формотворенні з матеріалів у просторі, фігуротворенні з кольорів і ліній на площині, у музично-вокальному і літературному образотворенні. Повноцінну естетичну обдарованість як ознаку зародження розширеної (супраментальної) свідомості ми позначили новим поняттям – «дизайн-обдарованість» (проектно-художня обдарованість). Дизайн західної матеріально-художньої культури асоціюється з мистецтвом фен-шуй східної матеріально-художньої культури.

У східній філософії і психології художник розглядає людину з її почуттями і думками як органічну частину природи, що яскраво відображено у мистецтві фен-шуй [13]. Достатньо порівняти кулясті, овальні форми архітектурних споруд Сходу і геометричні прямокутні форми архітектурних споруд Заходу, щоб переконатися у значній різниці естетичних смаків носіїв східної і західної культур. Фен-шуй – це універсальне послання естетично обдарованій особі для її духовного прозріння в гармонійному середовищі, художньо спроектованому на засадах краси і доцільності. Але, на жаль, для повноцінного визрівання естетично обдарованих осіб ще не створено педагогічно доцільне навчальне середовище з урахуванням закономірностей мистецтва фен-шуй.

Іншим універсальним посланням естетично обдарованій особі є аюрведа із її дошами (типами тілесної архітектоніки): ватою, пітою, капхою. Ознайомлення з дошами (стихіями певних конструкцій) аюрведи також сприяє духовному прозрінню естетично обдарованої особи, розширенню її свідомості, внутрішньо-особистісного простору. Духовне прозріння в аюрведі передається таким формулюванням: у здоровому тілі – здоровий дух. Естетично обдарована особа – це феномен з гармонізованим внутрішнім простором і взаємодоповнюваними дошами-стихіями. Естетично обдарована особа покликана гармонізувати зовнішнє середовище на засадах краси і доцільності шляхом використання закономірностей мистецтва фен-шуй або екологічного дизайну чи з використанням національної форми і декору у творах національно своєрідного декоративно-прикладного мистецтва, етнічного дизайну.

Варто зазначити, що у перших академіях Європи естетична обдарованість формувалася академічними дисциплінами, які були тоді «мистецтвами» математики, геометрії з географією, астрології і музики – система «квадривіум» (чотири дороги). До квадривіуму не допускалися особи, які не оволодівали «тривіумом» таких мистецтв: граматику, риторикою, логікою.

«Тривіум» забезпечував внутрішньо-особистісну гармонізацію учнів за аналогом до дош аюрведи, а «квадривіум» сприяв гармонізації краси із доцільністю у зовнішньому середовищі за аналогом до мистецтва фен-шуй.

Ціннісні орієнтації учнів на академічні, естетичні чи практичні види діяльності можна визначити завдяки психологічним тестам. Через вибір учнями видів діяльності можна з'ясувати рівні розвитку свідомості, що уточнюється психологічними тестами. При цьому ефективним ми вважали метод дизайн-діагностики, яким передбачалося моделювання експериментальних ситуацій, сприятливих для повноцінного виявлення естетичної обдарованості учнів.

4.4. Психологічна діагностика рівня свідомості та ціннісної орієнтації естетично обдарованої особистості

На думку Помиткіна Е. О., одним із найскладніших завдань психологічної діагностики духовного потенціалу є дослідження свідомості особистості. Характеризуючи різні якісні ознаки, у мовному обігу використовують такі словосполучення як «обмежена свідомість», «егоцентрична свідомість», «низька свідомість», «високосвідома особистість», «розширена свідомість», «буттєва свідомість», «космічна свідомість» тощо. Безумовно, високий духовний потенціал характеризується особливим рівнем свідомості, свідомою активністю особистості, що проявляється в її поведінці та діяльності. У методичному плані розподіл свідомості на якісні рівні доцільно здійснити, спираючись на особистісні цінності, адже ціннісна орієнтація є показником духовного потенціалу особистості. Психологічна діагностика духовної ціннісної орієнтації має бути спрямована на виявлення ставлення особистості до вказаних цінностей. На цих засадах ґрунтується методика виявлення рівня свідомості та сформованості духовної ціннісної орієнтації особистості

«Здійснення бажань», розрахована на вікову категорію, починаючи від 12–14 років. Методика спирається на еталонну ціннісну шкалу, відносно якої розглядаються результати дослідження.

Перша ступінь розвитку свідомості – егоцентризм – характерна для дитини, яка потребує від зовнішнього світу уваги, піклування, любові. Найактуальнішими для неї стають слова: «Я», «Мені», «Я сам». Якщо людина залишається на першому рівні свідомості протягом подальшого життя, її називають егоїстичною.

- 1 – рівень егоцентричної свідомості, цінностей самоствердження.
- 2 – рівень сімейних (родинних) цінностей.
- 3 – рівень суспільних, громадянських, національних цінностей.
- 4 – рівень загальнолюдських цінностей;
- 5 – рівень духовних цінностей, космічної, розширеної свідомості.

У процесі переходу на другий рівень зростає значення турботи про найближчих людей: батьків, рідних. Для другого рівня свідомості пріоритетні цінності та потреби – це цінності і потреби власної сім'ї. Дитина-підліток, бере на себе вирішення сімейних проблем, тобто світогляд розширюється до сімейного кола, що позначається на відповідальності. При цьому втрачена при народженні єдність з організмом матері реалізується через єдність сімейного кола. Вислів «добрий сім'янин» співвідноситься саме з цим рівнем.

Подальший розвиток свідомості людини сприяє розумінню того, що її особисте життя, життя сім'ї тісно пов'язане з життям суспільства, нації, народу. Отже, покращення суспільного життя позитивно відзначиться також на життєдіяльності сімей, із яких складається суспільство. Завдяки усвідомленню цього факту (що, на жаль, трапляється не завжди) людина «переходить» на третій рівень – до громадянської активності, державного патріотизму, національної свідомості. Її не перестають хвилювати сімейні чи особисті цінності, однак у разі потреби людина може відсунути їх на другий план, жертвуючи власним заради спільного. Втрачена єдність відновлюється через любов до рідного краю, народу, суспільства.

Наступний, четвертий рівень – це рівень прийняття та розуміння іншої людини незалежно від її національних ознак чи віри. Прийняття кожної людини як індивідуальності, визнання права кожного на власні переконання, усвідомлення факту, що людство – єдиний взаємопов’язаний організм, у якому кожний виконує свою важливу роль – характеризує рівень загальнолюдських цінностей. Цей рівень свідомості визволяє людину із замкнутого кола «моя – чужа», «друзі – вороги». Основним принципом, що притаманний світогляду четвертого рівня, є так зване «золоте правило» Ісуса Христа: «Не роби іншим того, чого не хочеш собі». На цьому рівні втрачена єдність реалізується не тільки у сімейних та громадських взаєминах, але й на рівні людства в цілому.

Однак людина не відокремлена від природи, космосу, планетарного життя. Всі космічні процеси безпосередньо впливають на людство, і розуміння та переживання цього факту розширює свідомість до космічного масштабу. Цей рівень свідомості людини характеризується розумінням, що Всесвіт – теж єдиний організм, а Земля з усіма істотами – його невід’ємна частина. З цього випливає і відповідне ставлення до буття, до всіх живих істот як до самого себе. Отже, п’ятий рівень реалізує єдність людини з усім організмом Всесвіту.

Таким чином, процес розвитку свідомості має певну закономірність: від неусвідомленої єдності з материнським організмом шляхом духовного розвитку людина приходить до свідомої єдності з Організмом Всесвіту, повертаючись до відправної точки власного життя, але на якісно новому рівні. Пріоритетна спрямованість прагнень та потреб людини така: на першому рівні потреби спрямовуються на себе, незважаючи на запити інших (інстинкт самозбереження), а на п’ятому – людина отримує природну радість і задоволення від самовіддачі, від надання допомоги потребуючим. Кожному з означених рівнів притаманні свої цінності, і вибір цінностей певного рівня є показником спрямованості ціннісної орієнтації особистості. Для рівня егоцентричних цінностей домінантними цінностями будуть, зокрема: різноманітні задоволення, популярність та визнання іншими, влада та впливовість, особиста безпека.

Для рівня сімейних цінностей вагомою буде орієнтація на сімейний добробут, вигідний шлюб, спокійну старість та слухняних дітей. Серед домінантних національних і громадянських цінностей виокремлено такі: соціальна справедливість, порядок у державі, порозуміння між громадянами, добробут країни. Серед загальнолюдських духовних цінностей – вірність, доброзичливість, допомога потребуючим та гармонія з природою.

Під час діагностики учасники знайомляться з інструкцією та визначають пріоритетні цінності у поданому списку, пронумерувавши їх відповідним чином за порядком зменшення. У процесі обробки отриманих даних оцінюється, яке місце в загальній системі цінностей особистості посідають саме духовні цінності. Визначення рейтингу запропонованих цінностей допомагає самопізнанню та може служити поштовхом для процесу подальшого розвитку духовного потенціалу особистості.

У процесі використання методики у навчальному процесі молоді доцільно з часом здійснити повторний зріз та виявити динаміку ціннісного розвитку особистості, визначити ефективність спецкурсів, тренінгів, консультацій та інших методів, спрямованих на розвиток свідомості та формування духовної ціннісної орієнтації учнів і студентів. Результати дослідження заносять у спеціальну картку розвитку, що дозволяє надалі використовувати їх у процесі консультування учнів, батьків чи вчителів (викладачів).

Після проведення методики доцільно ознайомити учнів із закономірностями духовного розвитку і, таким чином, кожен зі школярів ще до обробки результатів зможе співставити цінності, яким він віддав перевагу, з приведеною схемою, а також разом із психологом накреслити шляхи власного удосконалення та визначити способи досягнення життєвої мети. Елементи гри, використані у методиці, покращують емоційний стан учнів, а активізація просторового мислення (використання епізодів з морем, літнім сонцем) викликає асоціації відпочинку, що значною мірою нейтралізує надмірне навантаження від навчальної діяльності. У ході побудови психодіагностичних методик для виявлення сформованості духовних цінностей можна також

використовувати підхід, заснований на визначенні переваги, наданої певним особистостям, творам мистецтва тощо. При цьому особистісні приклади мають бути досить відомими, щоб учні та студенти мали чітке уявлення про їхню ціннісну орієнтацію, духовний потенціал. Для підвищення достовірності отриманих діагностичних результатів, їх доцільно доповнювати даними спостережень, соціометричних зрізів за участю однокласників, батьків і педагогів. Результати психодіагностики естетичної обдарованості важливо підтвердити даними педагогічної діагностики.

На нашу думку, педагогічну діагностику обдарованості учнів (в т.ч. і профіль естетичної обдарованості) забезпечується сучасною розповсюдженою за рубежом мережею шкіл «множинного інтелекту». Така мережа розроблена на основі теорії «множинного інтелекту» Х. Гарднера [30]. Він визначає інтелект як здатність людини вирішувати проблеми або створювати продукти, цінні в рамках даної або декількох культур, а також знаходити і ставити нові проблеми, реалізуючи, таким чином, механізм придбання нових знань. Х. Гарднер висловив сумнів щодо того, чи можна судити про рівень інтелекту тільки за результатами тестування, що спонукало вченого розробити теорію (концепцію) множинного інтелекту (МІ), яка базується на численних даних.

Замість того, щоб розглядати інтелект як сукупність багатьох здібностей, Г. Гарднер вважає, що прийшла пора розглядати його як сукупність різних основних, базових, корінних інтелектів – семи «секретів розумового виробництва». Г. Гарднер розробив міждисциплінарні критерії, яким повинна відповідати кожна здібність людини. Ці критерії включають кілька предметних галузей. Психологія: наявність певної історії розвитку здібностей, яку виявляють звичайні та обдаровані індивіди в міру досягнення зрілості. Антропологія: усвідомлення того, як розвиваються різні здібності, заохочуються або ігноровані в різних культурах. Культурологія: існування символічних систем, в яких закодовані різні значення, наприклад, мова, обчислення, карти. Біологічні науки: виявлення того, що здібності мають певну еволюційну історію і представлені в певних нейронних структурах. Керуючись даним критерієм, Г. Гарднер розглянув структуру інтелекту людини і з'ясував,

що цим критеріям повністю відповідають дев'ять здібностей, які він називає інтелектами або здібностями (рис. 4.1). Ми звернули увагу на принцип потрійності у класифікації здібностей:

1. Мовна – майстерне володіння мовою, любов до слів і прагнення їх досліджувати.

2. Логіко-математична – розгляд і оцінка предметів і понять в їх взаємозв'язках

3. Музична – здатність не тільки складати і виконувати твори в різній тональності, ритмі і тембрі, але також і сприймати їх. Така здатність може бути пов'язана з іншими видами інтелекту, такими, як мовний, просторовий і тілесно-кінестетичний. (Ці три здібності можна вважати суміжними, взаємодоповнюючими. Вони складають академічний профіль обдарованості "мислителя-слухача").

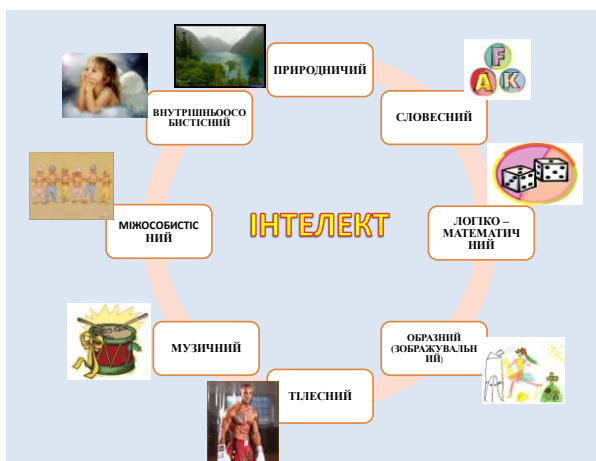

Рис. 4.1. Здібності-інтелекти людини (за Х. Гарднером)

4. Внутрішньо-особистісна (інтраперсональна) – уміле розпізнавання людиною своїх почуттів і настроїв.

5. Міжособистісна (інтерперсональна) – вміле розпізнавання почуттів, настроїв, душевних станів інших людей, а також використання цієї інформації для управління поведінкою

6. Надособистісна (екзистенціональна) охоплює схильності людини до розгляду фундаментальних питань буття, вічності, життя і смерті. (Ці три здібності можна вважати суміжними, взаємодоповнюючими. Вони в сукупності складають естетичний профіль обдарованості «художника-глядача»).

7. Натуралістична – розпізнавання і класифікація природних об'єктів, органічна єдність з природою.

8. Просторова – здатність точно сприймати зорові об'єкти, трансформувати їх, модифікувати зорові образи і перебудовувати їх.

9. Тілесно-кінестетична – досконале володіння тілом і майстерне маніпулювання предметами. (Це три суміжні здібності практичного профілю обдарованості «майстра-діяча»).

Кожний профіль обдарованості (академічний, естетичний, практичний) включає не сукупність, а ієрархічну структуру суміжних здібностей. Сукупність всіх трьох профілів засвідчує наявність дизайн-обдарованості у дітей.

Теорія множинного інтелекту базується на двох важливих, на думку Г. Гарднера, твердженнях. По-перше, всі люди володіють всіма видами інтелекту. По-друге, так само як всі ми володіємо різною зовнішністю, неповторними особливостями темпераменту, так само ми володіємо і різними інтелектуальними профілями здібностей. При цьому види інтелекту взаємно потенціюють (посилують) один одного: досить уважно вивчити біографії великих людей в різних видах творчості, щоб переконатися в тому, що «окремих талантів немає», про що свідчать і акторський талант Гоголя, музичний талант Грибоєдова, талант до малювання Т. Г. Шевченка. Леонардо да Вінчі був не тільки великим художником, але й великим математиком, механіком й інженером, якому зобов'язані важливими відкриттями найрізноманітніші галузі фізики. Альбрехт Дюрер був художником, гравером, скульптором, архітектором і, крім того, винайшов систему фортифікації, яка включає в себе багато ідей, розвинених значно пізніше Монталамбером. Макіавеллі був державним діячем, істориком, поетом і, крім того, першим гідним згадки військовим письменником нового часу.

Теорія множинного інтелекту не тільки відповідає уявленням про те, що діти пристосовуються до навколишнього середовища різними видами інтелекту, вона також вселяє надію на те, що педагоги звернуть увагу на домінуючі у дітей способи пізнання і враховуватимуть їх у технологіях

педагогічного дизайну (навчального, педагогічного проектування). Уже тепер у США, країнах Європейського Союзу, Китаї виникла ціла індустрія з розроблення шкіл множинного інтелекту. Педагогічно доцільне використання цієї теорії сприяє повноцінній реалізації багатогранного інтелектуального потенціалу учнів, а також осіб, задіяних в особистісно-ціннісній професійній діяльності.

На думку Дж. Келлі, діти можуть і повинні вчитися реконструювати власну некомфортну реальність і проектувати очікувану і бажану (здорову) середовище життєдіяльності. Для нашої реальності органічно притаманна гнучкість, яка зумовлює пластику думки, емоційні реакції, предметно-перетворювальні дії дітей. Дж. Келлі створив гуманістичну теорію дії, мета якої – відкрити для дитини постійно мінливий світ, який постійно підносить як проблеми, так і можливості для зростання, в якому завжди є місце для пошуку, творчості, поновлення, підтримки здоров'я. Особистісні конструкти формуються на основі власних особистісних смислів, а також смислів, засвоєних дитиною в результаті взаємодії з соціальним оточенням. У педагогіці і психології теорія особистісних конструктів розглядається з точки зору особистісної орієнтації дітей в освітньому середовищі, оскільки діти орієнтуються в педагогічному середовищі завдяки особистісно-ціннісним інформаційним конструктам: зоровим, слуховим, смако-запахо-дотиковим.

Порівняємо положення теорій Дж. Келлі і Г. Гарднера. Якщо, відповідно до теорії Дж. Келлі, виділяються конструкти вербальної, сенсорної та структурної інформації, то, відповідно до теорії «множинного інтелекту» Г. Гарднера, розрізняються три специфічних профілі обдарованості: академічний, естетичний, практичний.

Достатній розвиток усіх трьох груп здібностей, здатність до мовленнєвої, кольоро-графічної і предметно-перетворювальної творчості, здатність слухові образи підсилювати зоровими і виводити їх на кінчики пальців ми називаємо дизайн-обдарованістю.

Наше розуміння обдарованості обумовлене, перш за все, наявним станом структури інтелекту особистості. Ми звернули увагу на маловживаний

психологічний термін «цитоархітектоніка» (лат. вмістилище, оболонка, клітина і будівельне мистецтво) – вчення про структурну і функціональну різноманітність кори головного мозку. Існує три цитоархітектонічні концепції:

1. Теорія вузького локалізму, згідно з якою коркові центри являють собою чітко окреслену групу нервових клітин з чітко визначеною межею, коли певна функція локалізується в певному центрі.

2. Теорія еквіпотенціалізму, представники якої стверджують, що існування кіркових центрів як обмежених різноякісних ділянок кори неможливі, і вся кора рівнозначна.

3. Теорія ядра і розсіяних елементів, згідно з якою мовний центр – це коркове закінчення аналізатора, яке не має суворо окреслені межі, а складається з ядерної та розсіяної частини. Ядро являє собою детальну і тонку проекцію в корі всіх елементів периферичного рецептора і є необхідним для здійснення вищого аналізу та синтезу. Розсіяні елементи розташовані навколо ядра або розкидані на периферії; в них здійснюється найпростіший і елементарний аналіз і синтез. Існує поділ кори на 50 ділянок – кіркових цитоархітектонічних полів, кожне з яких відрізняється від інших будовою і розміщенням нервових елементів і з яких складена «карта» мозкової кори людини

Певну ієрархічну структуру має і кора півкуль головного мозку людини, з нервових волокон у якій можна виділити три функціонально специфічні групи: асоціативні, які об'єднують окремі ділянки кори однієї півкулі мозку; комісуральні, що поєднують кору обох півкуль; проекційні, що поєднують кору з ядром нижніх відділів центральної нервової системи (підсвідомість). Психофізіологічною основою естетичної обдарованості є взаємодія цих трьох функціонально специфічних груп нервових волокон.

Останні досягнення в нейронауках свідчать про те, що концепція півкульної асиметрії вносить істотний внесок у вивчення інтелектуальної діяльності та здоров'я людини. При цьому інтелект пов'язаний з процесами не тільки лівої, а й правої півкулі, а медитативний і творчий стан, як показують енцефалографічні дослідження, реалізується завдяки функціональній синхронізації, узгодження півкульних функцій, виявляючи три способи

пізнання, згідно Ю. А. Урманцеву – чуттєвий (правопівкульним), раціональний (лівопівкульних) і медитативний (яке поєднує пізнавальні стратегії півкуль головного мозку людини). Отже, принцип потрійності простежується і в функціональних структурах мозку.

Педагогічна діагностика естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів зумовлена включенням до змісту програмового і навчально-методичного забезпечення шкільних курсів з дизайну і технологій тематичних блоків з діагностики обдарованості.

Отже, сутність поняття «обдарованість» – *це інтегральна якість, яка пробуджується і визріває в особи завдяки синтезу домінуючих суміжних здібностей відповідного профілю: академічних, естетичних, практичних.*

4.5. Методи педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів

Особистісно значущі види творчої діяльності, якими забезпечується виявлення і підтримка обдарованої особистості, зумовлюються вибором парадигми національної освітньої системи. Якою ж має бути освітня концепція, яка б оптимально сприяла виявленню обдарованості учнів? Сьогодні в освітньому просторі України ми маємо різні підходи до цілей і цінностей освіти. Вони представлені трьома базовими концепціями освіти: традиційною; раціоналістичною; гуманістичною. Естетична обдарованість учнів має враховуватися у кожній із цих освітніх систем.

Характеристика традиційної концепції освіти та її прихильників: мета - це ЗУН (знання-уміння-навички). Лише міцно засвоївши «інструменти учіння» (читання, письмо, рахунок), учні зможуть успішно вивчати академічні дисципліни; у навчальних закладах різних типів пріоритет має належати академічним знанням із базових дисциплін («основних предметів»); залучення учнів до моральних і певних естетичних цінностей духовного життя людства.

В основу традиційної концепції освіти покладено педагогіку формування особистості. У педагогіці формування особистості переважають педагогічні технології з вербальною інформацією, зорієнтовані на: учня-слухача;

інтелектуальний напрям життєдіяльності «людина-знакові системи»; абстрактний тип сприймання «мислителя»; науковий та офіційно-діловий стилі мовлення; абстрактні і знаково-символічні типи техніко-графічних зображень; словесні формулювання творчих задумів; формування конструктивно-інтелектуальних умінь, логічно-понятійних, мовленнєво-розрахункових, планувальних дій учнів.

У педагогіці авторитарній пріоритетною є академічна обдарованість особистості учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Представники гуманістичного спрямування освіти на противагу книжково-академічному підходу авторитарників і прагматично-адаптивній ідеї раціоналістів вбачають сенс освіти у особистісному самовираженні людини, у допомозі реалізувати сенситивні потреби учнів, а не в зовнішньому досвіді і знаннях, які виробило людство. В основу гуманістичної концепції освіти покладено педагогіку плекання (визрівання) природних задатків у здібності. Функція освіти, зумовленої педагогікою визрівання, полягає у створенні умов для реалізації особистістю своїх природних можливостей, самоактуалізації власного «Я».

У педагогіці «розвитку заради розвитку» переважають педагогічні технології з домінантою сенсорної інформації, зорієнтованої на: учня-«глядача»; соціально-художній напрям життєдіяльності (людина-людина, людина-художні образи); емоційний тип сприймання «художника»; художній і розмовний стилі мовлення; метафоричний і сюжетний типи художньо-графічних зображень; формування конструктивно-художніх умінь, уявно-образних і вербально-художніх дій учнів [15].

У педагогіці «розвитку заради розвитку» пріоритет належить естетичній обдарованості особистості учнів загальноосвітніх шкіл.

Представники раціоналістичної концепції зосереджують увагу на ефективних способах засвоєння знань, на практичній адаптації молоді до соціуму відповідними освітніми механізмами. «Освітній менеджер»-педагог пропонує учням засвоїти адаптивний «поведінковий репертуар» упорядкованої сукупності об'єктивних фактів. Раціоналісти удосконалюють методи навчання,

прагнуть створити універсальну педагогічну технологію із застосуванням комп'ютерної техніки, інформаційних систем для виконання певної освітньої програми. Раціоналісти вбачають перевагу поведінкової технології освіти порівняно із традиційною інтелектуально спрямованою освітою.

В основу раціоналістичної концепції освіти покладено педагогіку співробітництва учасників навчально-виховного процесу. У педагогіці співробітництва переважають педагогічні технології з домінантою структурної (речовинної) інформації, зорієнтованої на: учня-діяча; реалістичний напрям життєдіяльності (людина-природа або людина-техніка); конкретний тип сприймання «майстра»; публіцистичний стиль мовлення; конкретний тип графічних зображень; формування конструктивно-технічних умінь, пошуково-макетувальних або техніко-технологічних дій учнів.

У педагогіці раціоналістів пріоритет належить технічній обдарованості учнів.

Яка з типів педагогік ефективніша для самореалізації обдарованої особистості: педагогіка формування із її ідеалом інтелектуально обдарованої особистості? Педагогіка визрівання природних задатків у здібності з її ідеалом художньо обдарованої особистості? Педагогіка співробітництва учасників навчально-виховного процесу з її ідеалом технічно обдарованої особистості?

За нашим переконанням, цілі і цінності традиційної освітньої системи, з її авторитарною педагогікою формування інтелектуально обдарованої особистості, необхідно підсилити цілями і цінностями гуманістичної освітньої системи, з її педагогікою визрівання художньо обдарованої особистості, а також цілями і цінностями реалістичної освітньої системи, з її педагогікою суспільної адаптації технічно обдарованої особистості.

Всі три концепції освіти (традиційна, раціоналістична, гуманістична), всі три типи педагогіки (педагогіка формування особистості, педагогіка визрівання здібностей, педагогіка співробітництва в ході вирішення реальних проблем), всі три види особистісної обдарованості (інтелектуальної, художньої, технічної) можна і треба поєднати, взаємодоповнити у педагогіці нового формату – дизайн-освіті.

Усі необхідні якості уяви (широта, довільність, стійкість, яскравість, оригінальність) виникають не спонтанно, а за умови систематичного впливу з боку дорослих. Для пробудження уяви, а відтак і естетичної обдарованості бажано орієнтуватися на теоретичну моделі педагогічної діагностики учнів загальноосвітніх навчальних закладів (рис. 4.2.).

У моделі виокремлено блоки: цільовий, змістово-діяльнісний, діагностичний. У цільовому блоці сформульовано мету і завдання дизайн-діяльності. У змістово-діялісному блоці моделі ключовими словами визначено «дизайн-середовище», «дизайн-простір», «дизайн-готовність до сюжетно-розгорнутої самодіагностики».

Сформульовано уявлення про зовнішню і внутрішню дизайн-готовність учасників навчального процесу до сюжетно розгорнутої самодіагностики. Зазначено курси дизайну і технологій, у змісті яких передбачено включення діагностичної функції поряд з навчальною, розвивальною і виховною. Такими курсами забезпечено учнів початкової, основної і старшої шкіл. Обґрунтовано вибір сукупності педагогічних умов, сприятливих для педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів на заняттях з дизайну і технологій. Виокремлено групу зовнішніх і групу внутрішніх педагогічних умов.

У діагностичному блоці моделі зазначено методи сюжетної самодіагностики і методи художнього проектування, сформульовано критерії і показники дизайн-готовності вчителів і учнів до сюжетної самодіагностики естетичної обдарованості учнів. Зазначено компоненти дизайн-готовності до діагностики естетичних здібностей учнів, які є необхідні і достатні для виявлення педагогами естетичної обдарованості учнів. Для діагностики естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів естетичним має бути сам процес сприймання інформації. Для цього доцільно скористатися ейдетикою – комплексною програмою розвитку образного мислення і пам'яті, які активізують творчі здібності, тренують пам'ять, увагу і мислення, сприяють ефективним методам запам'ятовування: як легко вивчити вірш, як швидко і ефективно запам'ятати параграф з біології, дату з історії або

Рис. 4.2. Теоретична модель педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів

теорему з математики, формулу з фізики тощо. Ейдетику і мнемотехніку ми розглядаємо як суміжні поняття.

Завдяки яскравій художньо-образній уяві і естетичному сприйманню педагогічна діагностика естетичної обдарованості учнів загальноосвітньої школи може здійснюватися засобами *мнемотехніки* (від грец. *mneme* – пам'ять та *techne* – мистецтво) – це спосіб естетичного сприймання нової інформації шляхом свідомого утворення асоціативно-образних зв'язків за допомогою спеціальних методів та прийомів. Г. Чепурний [14] вважає, що мнемотехніка є доцільною в ході проведення *асоціативного експерименту*, суть якого полягає в тому, що респондентові пропонують стимули різного типу (слова, малюнки тощо) з метою викликати у нього відповідні асоціації. Розрізняють *вільний* асоціативний експеримент, коли респондентові пропонують відповісти словом, що перше спало йому на думку після пред'явлення стимулу, не обмежуючи вибір реакції жодними критеріями; *керований* асоціативним експериментом, коли експериментатор певним чином обмежує вибір реакції, наприклад, дає завдання подати означення до стимулів-іменників тощо; *ланцюговий асоціативний експеримент*, у якому респондентові пропонують відповісти будь-якою кількістю реакцій на стимул, не встановлюючи жодних формальних або семантичних обмежень. Можливі також *змішані види* асоціативного експерименту, коли респондент отримує завдання відповісти певною кількістю реакцій-означень на стимул-іменник.

На перебіг асоціативного експерименту впливають різні чинники (соціальні, психофізіологічні тощо). Це форма проведення асоціативного експерименту (усна, письмова, спосіб пред'явлення стимулів – по одному або списком тощо); хто і як проводить експеримент (тобто поведінка експериментатора, його індивідуальні характеристики, настанови, яку він/вона дає респондентам тощо); обставини, за яких експеримент відбувається (місце проведення, погодні умови тощо); психічний стан інформантів на час проведення експерименту, вплив політичних та ін. подій на їхню свідомість тощо.

Рекомендований Г. Чепурним перелік психодіагностичних методик такий:

1. «Заучування 10 слів» А. Р. Лурія. Мета – діагностика процесів запам'ятовування, збереження і відтворення інформації.
2. «Піктограми» А. Р. Лурія. Мета – діагностика рівня опосередкованого запам'ятовування, аналіз характеру асоціацій.
3. «Об'єм короткочасної пам'яті». Мета – діагностика об'єму короткочасної пам'яті.
4. «Пам'ять на числа». Мета – оцінка короткочасної зорової пам'яті, її об'єму і точності.
5. «Пам'ять на образи». Мета – вивчення образної пам'яті.
6. «Оперативна пам'ять». Мета – вивчення короткочасної пам'яті у випадках, коли короткочасна пам'ять несе основне функціональне навантаження.
7. «Довготривала пам'ять». Мета – визначення об'єму як довготривалої, так і короткочасної пам'яті.

Асоціативні зв'язки, наявні у свідомості людини взагалі чи присутні у певний момент, пов'язані із протіканням у корі головного мозку тих чи інших психічних процесів, від яких залежить мислення людини взагалі. Відповідь (слово-реакція) на задане слово-стимул дозволяє простежити динаміку асоціативних зв'язків у свідомості людини, визначити як за допомогою мовних знаків відображається об'єктивна дійсність у її свідомості; які зв'язки вона встановлює між окремими предметами і явищами, семантичні зв'язки між словами, який тип мислення у неї домінує.

Мнемотехнічні прийоми найчастіше застосовуються для покращення засвоєння складної інформації, що не має встановлених логічних зв'язків між її елементами з погляду людини, що її запам'ятовує, і потребує тривалого зберігання та подальшого відтворення. Наприклад: послідовність цифр, телефонні номери, історичні дати, хронологічні таблиці, нормативи, показники, формули та інше. Можливе запам'ятовування за допомогою мнемотехніки також різноманітної текстової інформації: плану-конспекту уроку чи виступу,

іноземних слів, термінів, географічних назв, граматичних правил, імен та прізвищ тощо. В такому випадку створені за допомогою мнемотехнічних прийомів штучні асоціації засвоюються легше і швидше. Застосування мнемотехніки покращує показники об'єму та точності запам'ятання та розвитку інших пізнавальних процесів, підвищує тривалість зберігання та якість відтворення засвоєної інформації.

Чепурним Г. А. та Шевчуком Т. В. створено єдину класифікацію способів, що поліпшують засвоєння нової інформації та надано визначення найнеобхідніших термінів і понять. На нашу думку, частотність вибору учнями тих чи інших методів для запам'ятовування може свідчити про їхні домінуючі види сприймання інформації: як «мислителів-слухачів» (аудіальне сприймання), «художників-глядачів» (візуальне сприймання), «майстрів-діячів» (кінестетичне сприймання).

Метод «Перетворення»

«Перетворення» – це метод первинної обробки інформації, який перетворює складну для сприйняття інформацію в зручну для ефективного відтворення. Метод складається з наступних прийомів: аналогія, трансформація, піктограми, стенографіст, фонетична асоціація, неологізм, цифрообраз, цифро-буквений код, індивідуальна асоціація, закономірність.

Прийом «Аналогія». «Аналогія» (грецьк. *analogia* – відповідність, подібність) – це прийом, завдяки якому між інформаційними одиницями, що запам'ятовуються, знаходять спільні ознаки, властивості, якості, тенденції розвитку тощо. В мнемотехніці аналогія – це один із основних і найбільш поширених прийомів для первинної обробки інформації. Використовуючи в навчанні різноманітні вправи з пошуку аналогій, ми тим самим забезпечуємо формування міцної бази для розвитку навиків застосування мнемотехнічних прийомів та покращення пам'яті. Прийом передбачає використання наступних типів аналогій:

1. Аналогія за формою може привабити учнів типу «майстри-діячі». Наприклад, голка за своєю формою є аналогією гвіздка, ялинки, шпичі, шпильки, сірника, голки їжака та інших образів, схожих за формою на голку.

2. Аналогії за римами – «мислителів-слухачів». Наприклад, свічка за римами може бути аналогією слів: пічка, річка, нічка та інших слів, що римуються зі словом «свічка».

3. Аналогії за кольором – «художників-глядачів». Наприклад, за зеленим кольором аналогію можуть мати такі образи, як кактус, крокодил, листок, огірок, жаба, ялинка та інші об'єкти зеленого кольору.

4. Загальноприйняті аналогії. Наприклад, загальноприйнятими атрибутами Нового Року є: Дід Мороз, Снігуронька, шампанське, ялинка, олені, годинник та інші образи, пов'язані з новорічними святами.

5. Аналогії за розміром. Наприклад, розмір мобільного телефону приблизно співпадає з розміром комп'ютерної мишки, чашки, груші, курчати, горобця, та з іншими образами, схожими за розміром.

6. Аналогії за смаком та запахом. Наприклад, слово «солодкий» викликає ряд таких аналогій, як: мед, цукор, торт, цукерки, фрукти та інші продукти, що мають солодкий смак. А запах смаженого м'яса може викликати аналогію шашлику, бекону та інші.

7. Аналогії за рухом. Наприклад, звичайні шестерні можуть викликати аналогію з оглядовим колесом, дзигією, велосипедом, криницею, вентилятором, м'ясорубкою та з іншими пристроями, де відбуваються обертаючі рухи.

8. Аналогії тактильні. Наприклад, гладенька та м'яка поверхня викликає аналогію по дотику: до шуби, кішки, дивану, подушки, рушника, мишки та з іншими образами, які мають схожі тактильні властивості.

9. Суміжні аналогії. Виникають під час сприймання частини загальноприйнятої послідовної сукупності. Наприклад: алфавіт, нумерація, відомий перелік об'єктів тощо.

10. Аналогії за звуком. Наприклад, за звуком розбитого скла аналогію можуть викликати предмети, що мають скло або скляні частини: екран телевізору, ваза, годинник, дзеркало, порцеляновий сервіз, вікно тощо. Практично до будь-якого слова можна знайти велику кількість аналогій за різними типами. Наприклад, до слова «книжка» можливо знайти наступні аналогії:

1. За прямокутною формою: ящик, телевізор, чемодан, портрет, будинок, ноутбук та інші.
2. По римі: мишка, кришка.
3. За білим кольором паперу: сніг, молоко, вата.
4. Загальноприйняті, тобто такі що мають тематичний зв'язок: окуляри, настільна лампа, перо, письменник, стіл, учень, бібліотека.
5. За розміром: зошит, блокнот, ноутбук, портрет, квартира, папка.

Ми детально аналізуємо технологію розвитку образної пам'яті Г. Чепурним і його творчими групами тому, що вбачаємо у ній нові можливості для педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів. Педагогічна діагностика естетичної обдарованості учнів методом створення вчителем експериментальних ситуацій, на нашу думку, має відбуватися з використанням способів, прийомів і засобів ейдотехніки на заняттях з предметів, де переважає вербальна інформація. Тоді, можливо, буде виявлятися естетична обдарованість з математики або, наприклад, естетична обдарованість з української мови. Особистісно-ціннісні абстрактні поняття з цих предметів набувають завдяки ейдотехніці яскравого образного тла, трансформуються в асоціативні утворення нової якості – образи-поняття.

Наприклад, в дошкільних закладах для вивчення авторів музики та слів гімну України можна скористатися прийомом «Аналогія». Слова гімну склав Павло Чубинський. Чоловік з чубом, який читає, асоціативно нагадує прізвище Чубинський. Музика до гімну написана Михайлом Вербицьким. Отже образ верби, яка коливається під музику, допоможе відтворити прізвище Вербицький. Такі аналогії дозволяють легше і швидше запам'ятати потрібну інформацію.

Враховуючи те, що у дітей добре розвинута кінестетична пам'ять, ефективним є застосування аналогії за рухом, із використанням під час запам'ятовуванні віршів певних дій, що відповідають сюжету.

Для формування навиків використання прийому «Аналогія» рекомендуються ігри «Асоціація» та «Листівки».

Гра «Асоціація». Перший учасник називає слово, що має чіткій образ, і по колу кожен наступний гравець називає слово, яке має певну аналогію зі словом,

названим попереднім учасником. Гру можна ускладнити, якщо вид аналогії буде не самостійно вибиратися гравцем, а визначатися ведучим на кожне наступне коло гри.

Гра «Листівки». Кожному гравцю необхідно мати від 10 до 30 карток або листівок із різноманітною тематикою зображень (портрети, будинки, квіти, тварини, птахи, мультфільми, пейзажі тощо). Ведучий пропонує запам'ятати відповідну кількість слів, знаходячи аналогію між словом, що запам'ятовується та листівкою, використовуючи на кожне слово одну листівку. Після прослуховування необхідно, переглядаючи листівки, згадати придуману аналогію та слово, що було пов'язано з малюнком на листівці.

Прийом «Аналогія» є одним із основних прийомів, що призначений для первинної обробки інформації. Він дуже широко використовується під час застосування у мнемотехніці як окремо, так і у поєднанні з іншими прийомами. Саме тому його використання є важливим для подальшого ефективного засвоєння інформації.

Прийом «Трансформація» (від пізньолат. *transformatio* – перетворення) – це прийом, при якому об'єкти, що запам'ятовуються, перетворюються на інші по значенню і образу, що легші для запам'ятовування. По суті, трансформації досить часто зустрічаються в нашому житті. Так, звичайний пластилін під час ліпки набуває різноманітних форм, спеціальні довгі повітряні кульки в руках клоуна перетворюються в образи тваринок, з листку паперу можна зробити літак, корабель чи інший об'єкт. Ще багато людей пам'ятає, як зі звичайних вінілових платівок, кинутих в окріп, виходили кумедні горщики для квітів. На сьогодні, слово «трансформери» – звичайне слово для підлітків, які знають, що робот може трансформуватися в автомобіль, літак, космічний корабель, танк тощо.

Під час трансформації відбувається повна зміна одного за значенням об'єкту на інший. Прийом «трансформація» використовується перш за все у випадках, коли неможливо дібрати аналогію до певного слова, образу чи означення. Цей метод чудово підходить для людей із добре розвиненим творчим та логічним мисленням. Адже для того, щоб провести трансформацію

одного образу в інший, потрібна певна аргументація: «Чому і як ця зміна образів може відбутися?». Ця аргументація є дуже важливою, бо вона потрібна для зворотнього перетворення отриманого образу в початкову інформацію. Асоціації, що виникають під час вивчення трансформованих образів, мають легко виникати, бути чіткими та однаковими в усіх учнів. Наприклад, в початковій школі учням складно засвоїти словникові слова. За допомогою прийому «Трансформація», для успішного засвоєння правопису потрібно трансформувати сумнівну букву в спеціальний образ.

Прийом «Трансформація» можна використовувати при засвоєнні складних означень чи понять. При вивченні фізичних величин та хімічних елементів трансформуємо означення в спеціальні образи, які допомагають зафіксувати в пам'яті їх значення. Прийом «Трансформація» дозволяє працювати і з цифровою інформацією.

Отже, для повноцінного виявлення естетичної обдарованості учнів важливо забезпечувати естетичне сприймання навчальної інформації, зокрема, трансформувати поняття в асоціативні образи. Оптимально естетична обдарованість виявляється завдяки міфологічним образам, казковому сюжету. Педагогічну діагностику профілів академічної, естетичної, практичної обдарованості ми рекомендуємо здійснювати особам різного віку [15], [16] способом сюжетної самодіагностики «Три дороги в тридев'яте царство».

Три дороги в тридев'яте царство

Три доші (конструкції тіла)

(http://scriptures.ru/ayurveda/know_qs.htm)

За синіми морями, високими горами, дрімучими лісами у тридев'ятому царстві Аюрведи жили-були три доші: Вата, Піта, Капха. Вата любила повітря й ефір, Піта – воду і вогонь, а Капха – воду і землю. Щоранку доші зверталися до живої матерії біосфери, і кожна з них промовляла таку мантру:

Я сонце, я місяць, я зорі.

Я райдуга в росах і морі.

Земля я, повітря духмяне.

Вогонь я жаркий, полум'яний.

Зійшлися в мені всі стихії

Здійснить мої райдужні мрії!

Жили вони довго і дружно: земля породжувала вогонь, вогонь підігрівав воду, вода насичувала парою повітря, хмари оживлювали землю. Одне турбувало дош: щоб вогонь не спопелив землю, земля не засипала воду, вода не загасила вогонь, а повітря не зникло з планети.

Пізнай себе. *Пізнай свою архітектуру тіла (дошу) і ти пізнаєш світ. Постав позначку «+» під тим твердженням, яке найбільше відповідає саме тобі.*

Доша тест			
Тілесні ознаки	Тип 1	Тип 2	Тип 3
Будова тіла	Від витонченої до худорлявої будови статури. Виступають ключиці, на тілі дуже помітно вени.	Нормальна будова тіла з тонкими суглобами. Витончені щиколотки, атлетична статура.	Дуже, мускулиста статура тіла. Добре складені, заокруглені форми.
	☐	☐	☐
Температура тіла	Низька, холодні кінцівки.	Висока, шкіра переважно тепла на дотик.	Низька, шкіра прохолодна на дотик.
	☐	☐	☐
Зріст	Дуже високий чи дуже низький (тіло худе).	Середній.	Дуже високий чи дуже низький (тіло широке).
	☐	☐	☐
Шкіра	Суха, дещо темнувата, «просвічується».	Тепла, жовтого відтінку, багато веснянок, родимок.	Біла, волога, жирна, розширені пори.
	☐	☐	☐
Жировий прошарок	Зосереджений в області талії та животу.	Розподілено рівномірно.	Зосереджений навколо стегон та сідниць
	☐	☐	☐

Волосся	Сухе, тонке, грубе, кучеряве.	Красиве, об'ємне, м'яке, пряме, світле, руде, світле або піщаного відтінку.	Густе, сильне, товсте, хвилясте, блискуче, чорне або коричневе.
	☐	☐	☐
Обличчя	Витягнуте, підборіддя часто не помітно.	Серцевинної форми, підборіддя часто загострене.	Велике, округлої форми, повнувате.
	☐	☐	☐
Очі	Маленькі, вузькі, запалі, темно-коричневі або сірі, тьмяні.	Середні, світло-сині, світло-сірі або карі, виразні.	великі, витрішкуваті, сині або світло-коричневі, привабливі.
	☐	☐	☐
Ніс	Маленький, вузький, з горбинкою.	Середній, рівний, загострений.	Великий, округлий.
	☐	☐	☐
Зуби	Нерегулярні, маленькі, легко ламаються, різної величини, з проміжками, нерівні.	Жовтуваті, середньої величини, рівномірно розташовані.	Білі, великі, міцні в хорошому стані.
	☐	☐	☐
Рот	Маленький, губи тонкі, темні, сухі, потріскані	Середній, губи м'які, рожеві або мідного кольору.	Великий, губи товсті, повні, вологі.
	☐	☐	☐
Пальці	Довгі і тонкої форми.	Середні	Короткі і товстої форми.
	☐	☐	☐
Нігті	Короткі, грубі, ламкі, темні, тьмяні.	Середні, м'які, рожеві.	Довгі, товсті, добре округлені.
	☐	☐	☐

Фізіологічні ознаки	Тип 1	Тип 2	Тип 3
Рівень активності	Дуже високий рівень, постійно щось роблять.	Врівноважений рівень.	Низький рівень, в'ялість.
	☐	☐	☐
Витривалість	Швидко виснажуються, необхідний час на відновлення.	Добре керована.	Гарна життєздатність і витривалість.
	☐	☐	☐
Сон	Переривчастий, неспокійний, багато рухів у сні, короткий.	Глибокий і легкий, в середньому від шести до восьми годин.	Глибокий, в середньому вісім і більше годин.
	☐	☐	☐
Потовиділення	Слабке, навіть при великій напрузі.	Сильне, ясне при мінімальній напрузі.	Помірне, присутнє завжди.
	☐	☐	☐
Травлення	Слабке, сповільнене.	Швидко.	Дуже довге.
	☐	☐	☐
Спрага	Мінлива, непостійна, рідко відчутна спрага.	Постійна, часто відчувається сильне почуття спраги.	Помірна, не помітна, на часте відчуття спраги.
	☐	☐	☐
Апетит	Мінливий, непостійний.	Дуже хороший.	Помірний.
	☐	☐	☐
Смакові уподобання	Тепла, гаряча, сира їжа з солодким, кислим або солоним смаком їжа.	Дуже холодна, солодка, гірка і в'язка їжа.	Злегка тепла, кисла і в'язка їжа.
	☐	☐	☐
Температурні уподобання	Сильне прагнення до тепла.	Прагнення до помірної прохолоди.	Не люблять холод.
	☐	☐	☐

Мова	Стримана, повільна, проте охоче говорить, вимагає обміну думками з іншими.	Точна, ясна, говорить охоче і багато, пригнічує в розмові.	Говорить мало, але вагомо, красномовно, мова повільна, можливо утруднена.
	☐	☐	☐
Статеве життя	Від помірної до надлишкової активності.	Регулярне, інтенсивне.	Яскраво виражена.
	☐	☐	☐
Психологічні ознаки	Тип 1	Тип 2	Тип 3
Пам'ять	Швидко запам'ятовує нещодавні події, але погано їх фіксує на довгий час.	Швидко запам'ятовує, добре утримує інформації на довгий час.	Повільно запам'ятовує, але фіксує події на дуже довгий час.
	☐	☐	☐
Мислення	Поверхнєве, мінливе, слабо застосовується на практиці.	Точне, логічне, гарне планування і виконання.	Спокійне, повільне, стабільне, організоване.
	☐	☐	☐
Переконання	Часто змінюються, не стійкі переконання.	Стійкі, сильні переконання.	Глибокі, стійкі, незмінні переконання.
	☐	☐	☐
Сила волі	Поставлені цілі доволі рідко реалізує.	Хороша витримка і сила волі при реалізації задуманого.	Реалізує всі поставлені цілі перед собою.
	☐	☐	☐

Емоції	Переважають: побоювання, занепокоєння, сумнів, невпевненість і сором'язливість.	Переважають: сердитість, критика, амбіції, практичність, заздрісність	Переважають: турбота, самозадоволеність, апатія, хороший настрій.
	☐	☐	☐
Спосіб життя	Хаотичний.	Зайнятий, великі плани.	Стабільний, розмірений.
	☐	☐	☐

Для отримання результату потрібно підрахувати кількість позначок «+» у кожній колонці тесту і визначити де позначок «+» більше.

Результати тесту:	Тип 1 – Вата (повітря, ефір)	Тип 2 – Піта (вогонь, вода)	Тип 3 – Капха (земля, вода)
--------------------------	-------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------

Хто ти: Вата, Піта чи Капха?

Гра-кокологія «Душа»

Уяви, що твоя душа живе після смерті. Якої форми вона набула, покинувши тіло? Вибери одну з відповідей:

1. Вона такого ж розміру і форми, як і тіло.
2. Вона має форму людського тіла, але душа збільшилася після виходу з тіла.
3. Душа має форму людського тіла, але вона крихітна і подібна чарівниці.
4. Душа схожа на вогняну кулю або хмарину, які не мають певної форми.

Інтерпретація відповідей.

Образ твоєї душі є відображенням твого уявлення про себе. Вибір образу душі засвідчує твоє ставлення до себе:

1 – ти володієш найціннішою якістю – самоповагою, сприймаєш себе таким, яким ти є насправді.

2 – у поточний проміжок часу ти не задоволений собою. Ти відчуваєш, що існує багато чого такого, що потрібно пізнати, випробувати і здійснити.

Таке невдоволення може спонукати тебе до творчої самореалізації, якщо ти його контролюватимеш. Якщо контролювати невдоволення собою не вийде, то ти будеш мучитися, страждати.

3 – не дивлячись на свої позитивні якості, ти поки що не відкрив своєї неповторності. Ти не впевнений у сутнісних силах свого єства. Ти схильний думати: «Що ж у мені не так?». І відповіді на це не знайдеш ніколи. Змирися із своїми недоліками і знай, що бездоганних людей не існує.

4 – тебе не турбують власні недоліки, ти не виявляєш потреби порівнювати себе з іншими. Тебе абсолютно не цікавлять проблеми, пов'язані із станом власного «Я». Ти або ж поверхова і легковажна особа, або, навпаки, особа дуже мудра і благорозумна і чудово знаєш, що існують речі, які краще лишити такими, якими вони є.

Цікаво знати.

Стюарт Хамерофф і Роджер Пенроуз – це британський фізик і математик із Оксфорда. Вони створили квантову теорію свідомості (NDE). Головне у новій теорії те, що вказуються носії свідомості – це мікротрубочки (microtubules), які є носіями свідомості. Вони знаходяться всередині нейронів білка. Їх раніше вважали транспортними внутрішньоклітинними каналами.

<http://netsciencenews.blogspot.ru/2013/08/blog-post.h..> Стюарт Хамерофф заявив, що людський мозок – це природний квантовий комп'ютер, а наша свідомість – його програмове забезпечення, а душа – інформація, накопичена на квантовому рівні. Квантову інформацію неможливо знищити. Після загибелі тіла душа зливається із Всесвітом. Там вона може існувати безкінечно довго. «Ця інформація і є душа», – стверджує Хамерофф.

Не по днях, а по годинах росли доші-сестри у «живій матерії» біосфери. Всесвіт розвивається граючись і сестри-доші гралися досхочу. Найчастіше вдавалися до гри у грецьких богинь.

У кожної з дош була лялька, яка уособлювала їх. Образи жінок з міфів Древньої Греції ставали ляльками у вмілих руках дош. Це Артеміда, Афіна Палада, Афродіта, Деметра і Персефона.

Вата найчастіше вибирала роль Афіни Палади. Афіна Палада у повному озброєнні, у блискучому шоломі, зі списом і щитом постає перед очима богів Олімпу. Вона захисниця міст, богиня мудрості і знання, непереможна завойовниця, навчає мистецтвам і ремеслам людей, допомагає героям Греції.

Піта найчастіше набувала образу Артеміді. Вічно юна богиня Артеміда з луком і колчаном за плечима, зі списом мисливця у руках весело полює у тінистих лісах і залитих сонцем полях. Вона водить хороводи з музами і німфами. В хороводі Артеміді йде попереду всіх...

А Капха то втілювалася в Афродіту, то в Деметру. Афродіта – богиня любові і краси. Народжена із морської піни. Де ступає Афродіта, там розквітають квіти. У неї любов стоїть на першому місці. Деметра – богиня плодороддя землі, дає сили рослинам.

Пізнай себе. *Якою із давньогрецьких богинь є ти?*

1. Яку зброю ти обереш: рапіру, лук, флейту, спис, меч, тризубець, кинджал, стилет, ніякої зброї?

2. Що б ти хотіла додати у наш світ: музику, любов, емоції і яскраві кольори, щасливі сім'ї, добро, справедливість, покірних людей, сварки, довгу ніч?

3. Де б ти хотіла жити: у білому гарному палаці, у лісі із співучими птахами, на Місяці – подалі від земної суєти, у маленькому гірському селі, у небі за хмарами, у замку на вершині гори, на Олімпі, у палаці з квітами, у просторому затишному будинку?

4. Яка із квіток тобі подобається найбільше: ромашка, лотос, соняшник, гладіолус, тюльпан, роза, фіалка, гвоздика, квіти не подобаються?

5. Яка з істот тобі найбільше до вподоби: лев, лань, пантера, колібрі, кінь, слон, орел, соловей, собака?

6. Який краєвид тобі до вподоби: темний, густий ліс, сонячна галявина з квітками, берег моря, ранковий ліс після дощу, гірське джерело, безхмарне небо, королівський палац, вершина гори, затишне місце біля каміна?

7. Якою країною ти хотіла б правити: Італією, Грецією, Норвегією, о. Мадагаскар, Швейцарією, Китаєм, всім світом, Індією, Японією?

8. Яка погода тобі подобається: тепла, прохолодна, тепла і волога, за настроєм, сонячна, холодна, тепла з прохолодним вітром, жарка?

9. Вибери колір квітки: теплий (оранжевий, червоний), рожевий, голубий, білий, сірий, всі кольори райдуги, пурпуровий, бузковий, чорний.

10. Якими здібностями ти хочеш володіти: керувати вогнем, керувати погодою, володію зверхможливостями: спопеляти поглядом, заколисувати голосом, телепатичними здібностями, умінням зачаровувати, умінням заворожувати, зцілювати.

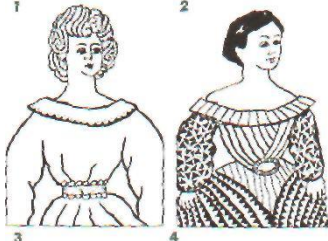
Музей ляльок

Уявимо, що нам належить оглянути музей ляльок. Напевно виникнуть питання: яка доля була у цієї ляльки? Кому вона належала, а відповіді підкажуть нам про риси нашої вдачі.

Ця лялька колись належала...

- 1: а) дочці відомої актриси;
б) учениці модистки;
в) осиротілій розбещеній дівчинці, що виховувалася у людей похилого віку.

- 2: а) єдиній дочці короля;
б) дівчинці, що стала потім відомою письменницею;
в) художникові, для якого лялька була спогадом про

невірну коханку.

3: а) маленькій принцесі; б) дочці багатого ювеліра; в) гувернантці, яка зберегла її як пам'ять про улюблену вихованку.

4: а) дочці вуличної продавщиці квітів, що була подарунком багатого клієнта;

б) дочці директору цирку; в) дочці міністру фінансів.

5: а) відомій гадалці, яка вважала її своїм талісманом; б) маленькій селянці;

в) невиліковно хворій дівчинці.

6: а) дочці крамаря; б) племінниці одного мільонера, який подарував її дівчинці перед від'їздом до Африки; в) учениці з інтернату.

7: а) дочці священика; б) дівчинці, якій більше ніж лялька подобався хлопчик; в) племінниці шефа поліції.

За допомогою приведеної таблиці підрахуйте кількість балів, що набрали.

Варіанти відповідей	Кількість балів за ляльку						
		2	3	4	5	6	7
а	15	10	4	24	14	4	20
б	5	1	20	6	"3	1?	10
в	25	21	13	16	22	23	2

Якщо ви набрали:

25–48 балів. Ви помірно стримані, вмієте зберігати спокій і необхідну дистанцію відносно людей і подій. Якщо, наприклад, зустрінете когось, хто наполегливо і необережно спробує втрутитися у ваші особисті справи, ви не ображаєтесь, але і не даєте втягнути себе в подібні розмови, а тактовно даєте зрозуміти, що співрозмовник зайшли надто далеко. Особисто ж ви прекрасно встановлюєте контакти навіть із замкнутими людьми, їх приваблює ваша делікатність, вміння відчувати інших і спокій, що дозволяють вам пристосуватися практично до будь-якої людини чи ситуації.

49–74 бали. Ви не завжди відчуваєте, до якого ступеня потрібно зберігати дистанцію відносно іншого. Ви скоріше стримані і обережні, тому чекаєте ініціативи від іншої сторони. Якщо хтось по відношенню до вас вільний,

відкритий, сердечний – ви відповідаєте тим же. В той же час ви погано себе почуваєте відносно несміливих і замкнених людей. Тоді і ви стаєте такою ж стриманою, інколи неприродною. Ця риса характеру часто перешкоджає вашому спілкуванню з іншими і ускладнює життя.

75–105 балів. У контактах з людьми про вас часто складається враження людини надто імпульсивної, вільної, без відчуття дистанції. Таке враження складається тому, що стриманість сприймається за демонстрацію переваги, вона відлякує від вас несміливих, закомплексованих. В той же час, коли ви маєте справу з людьми з подібною поведінкою, ви не хочете від них відрізнятись. Однак більш стримана, «мирна» поведінка дала б кращі результати, адже насправді ви відноситеся до людей несміливих, і навіть від себе самої не сховаєте страх і невпевненість.

106–131 балів. При знайомстві з будь-ким, спочатку ви завжди природні, розкріпачені. Якщо, однак, помітите, що ваша свобода бентежить когось, ви відразу ж стаєте стриманою, обережною. Якщо забажаєте, то зумієте розкувати саму «замкнену» людину. Інколи ви помиляєтесь при оцінюванні ситуації і стаєте дуже обережною у відносинах з людьми, які боязкими не є, що інколи приводить до ускладнень і навіть неприємностей.

132–155 балів. Вам дуже важко розлучитися з природною стриманістю у відношеннях. Це не тільки стриманість, але і недовіра до людей, яких знаєте довго і близько. Тільки дуже делікатними, чуттєвим, тактичним і терплячим людям вдається пробитися через оболонку, за якою ви зберігаєте свій внутрішній світ, і пізнати ваші справжні почуття, мрії, турботи. Знайте, що подібні відносини до людей може залишити вас без друзів. Однак ви надаєте перевагу йти своєю дорогою без допомоги інших – вона здається вам безпечною.

Гра-кокологія «Попелюшка»

Серед чарівних казок для дітей історія про служницю, що перетворилася на принцесу, є класичною. Яка з усіх сцен цього оповідання найбільше подобається тобі?

1. Попелюшка, яку мучать зла мачуха і її заздрисні дочки.

2. Попелюшка, яка перетворилася завдяки чарам феї в прекрасну і сяючу від щастя принцесу.

3. Попелюшка, яка втратила кришталеву туфельку на сходах королівського палацу, коли годинник пробив північ.

4. Принц, нарешті знайшов її і одягає їй на ногу туфельку.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВІДПОВІДЕЙ

Чому ти так емоційно сприймаєш ту сцену, на якій зупинив свій вибір? Аналіз змісту сцени, що привернула твоєю особливу увагу, показує, що вона співвідноситься з найбільш слабкою стороною твого характеру чи з найбільш помітним твоїм недоліком.

1. Сцена, яка зображує бідну Попелюшку, що виконує всю брудну роботу по дому в той час, як мачуха зі своїми рідними дочками нещадно лають її і зневажають її, викликає сильне почуття жалю, але в той же час за нею ховаються і почуття зверхності і пихи. Ця сцена підказує, чому **ти вважаєш себе кращою за інших**. Тобі варто було б навчитися ставитися до оточуючих з більшою теплотою. Остерігайся завжди дивитися на них зверху вниз.

2. Одним помахом чарівної палички фея перетворює свою хрещеницю в чарівну принцесу і назавжди змінює її життя. У реальному житті все відбувається далеко не так просто і легко. Вибір тобою цієї сцени свідчить про те, що **ти є людиною недостатньо практичною і володієш слабкою здатністю збиратися з силами і брати на себе відповідальність**. Створюється враження, що ти забула про те, що в реальному житті не існує фей, які були б готові вирішити твої проблеми.

3. Вибір сцени, в якій Попелюшка втрачає кришталеву туфельку, вказує на те, якою мірою ти залежиш від оточуючих. **Ти залишаєш після себе проблеми і питання без відповідей**. Розраховувати на інших - хоча б і ненадовго - для того, щоб позбутися власних негараздів, можливо, не найгірший спосіб владнати життя, але рано чи пізно настане день, коли тобі доведеться **взяти на себе відповідальність за свої дії**.

4. Майже всім людям подобаються історії, які мають щасливий кінець, а тобі, мабуть, більше, ніж будь-кому. Але ж саме тут і криється проблема: тебе

дуже влаштовують простота, невибагливість і буденність кінця казки. Все, чого ти чекаєш від життя, - це надійна робота, регулярно отримувана зарплата, наявні друзі, сім'я з дітьми ... Ґрунтовно задумайся над тим, що ж може зробити з тебе оригінальну, єдину і неповторну людину. Не забувай, що ти володієш безліччю якостей, які виокремлюють тебе з ряду інших, хоча ти, ймовірно, так не вважаєш.

Три стріли

Зібралися якось Вата, Піта і Капха разом. Взяли луки, натягнули тетиви та й запустили стріли. Стріла Вати полетіла *невидимою понад хмарами* і влучила в скелю Прометея-вченого, який дарував нові знання людям. Стріла Піти полетіла *видимою попід хмарами* і влучила у храм Орфея-митця, який пробуджував естетичні почуття людей. А стріла Капхи полетіла *низько понад самою землею* і влучила у майстерню Дедала-майстра, який винаходив для людей нові технічні конструкції.

Пізнай себе. Яка стріла і ціль тебе приваблюють найбільше?
(Познач потрібну букву кружальцем).

- А) невидима понад хмарами (Прометея-вченого);
- Б) видима попід хмарами (Орфея-митця);
- В) низько понад землею (Дедала-майстра).

Хто ти: Вата-Прометей, Піта-Орфей чи Капха-Дедал?

Гра-кокологія “Ти – відома зірка”

Уяви себе видатним актором. Ти завершуєш новий диск. Як же оформити його зовнішній вигляд? Вибери одну з картинок:

1. Зображення і фото в екзотичних місцях зі спокійними сценами.
2. Гумористичний зміст зображень, приваблива весела картинка.
3. Абстрактне зображення, яке не має особливого сенсу, але спонукає глядачів задуматися.

4. Власний портрет

Інтерпретація відповідей.

Намір випустити диск зумовлений психічною потребою до самовираження. Оформлення зовнішнього вигляду диску – це прагнення проявити себе як особистість, показати найкращу свою рису і отримати визнання інших людей.

Інші люди оцінять твою найкращу якість так:

1 – віддавання переваги спокійним сценам в оформленні зовнішнього вигляду диска означає, що ти вважаєш себе приємним у спілкуванні і маєш для кожного приємну посмішку. Ти найемоційніший, найчуттєвіший, але у твоєму оточенні склалося враження про тебе як про недоступну особу, сховану за непроникною стіною. У твоїй емоційності, чуттєвості не вистачає природної щирості. Не маскуйся надуманою емоційністю і чуттєвістю, а вияви щирість і покажися своєму оточенню таким, як ти є насправді.

2 – ти привітна і приємна для спілкування особа, з тобою цікаво бути поруч, але інколи інші тебе сприймають як несерйозну особу, на яку не можна покладатися, оскільки ти непостійний, непослідовний, залежний від ситуації. Добре, коли люди сміються з тобою, а не над тобою.

3 – ти прикладаєш немало зусиль, щоб показати свої творчі досягнення і природні здібності. Можливо, що ти дійсно володієш талантом, але май на увазі, що таланти є і в інших людей. Щоб продемонструвати власні таланти, спочатку визнай їх в інших людей, тісно співпрацюй з такими талановитими людьми. В іншому випадку ти сприйматимешся іншими як дивна особа. Твоя своєрідність і оригінальність безперечно важливі, але не варто акцентувати на них увагу, щоб не перетворитися в ексцентричного дивака.

4 – ти правильно сприймаєш проблеми, не ухиляєшся від її вирішення, вважаєш порядність і доброчесність найважливішими рисами своєї вдачі. Ти ніби демонструєш своєму оточенню: «Я такий завжди, як ви мене бачите і не збираюся змінюватися». Але пам'ятай, що твоя чесність і порядність може сприйматися оточенням як звичайна впертість: «Я не збираюся підлаштовуватися під ваші смаки і правила». Пам'ятай: якою б неординарною не була людина, вона повинна прагнути до подальшого самоудосконалення. Якщо ж ти хочеш назавжди лишитися в тому ж образі, що на оформленні диска,

то принаймі зроби його якомога привабливішим.

Три дороги

Але як не дружили, а все ж якось засперечалися Вата, Піта і Капха: хто ж із них трьох найважливіший? «Люди розсудять», – вирішили вони. Осідлали своїх коней та й помчали шукати свої стріли. От їдуть вони та їдуть.

Аж тут де не візьмись – перехрестя трьох доріг і напис:

- А)** «праворуч підеш – сам будеш ситий, а кінь твій буде голодний»;
- Б)** «ліворуч підеш – сам будеш голодний, а кінь твій буде ситий»;
- В)** «прямо підеш – і коня втрапиш, і себе погубиш»

Вата вибрала дорогу «праворуч»: я буду сита, то й коня нагодую! Пітта звернула ліворуч: кінь буде ситий, то й доведе куди треба! А Капха рушила прямо: чому бути, того не минути!

***Пізнай себе.** Вибери свою дорогу: праворуч, ліворуч, прямо. (Познач потрібну букву кружальцем).*

Хто ти: Вата на правій дорозі? Пітта на лівій дорозі? Капха на прямій дорозі?

Гра-кокологія «Дорога в джунглі»

Ти потрапляєш на якусь незнайому дорогу. Доходиш до тропічного лісу. Як ти діятимеш, якщо відшукаєш у джунглях красивий кришталевий келих, наповнений червоним вином? Що ти з ним зробиш?

Продовж прогулянку джунглями. Зненацька ти відшукаєш якийсь ключ. Що ти зробиш із ним?

Прямуй джунглями далі. Нарешті ти виходиш із джунглів до озера. Які твої дії будуть біля озера?

Інтерпретація відповідей. Тропічний ліс – це уособлення життя як складного і відповідального процесу. Це потреба відчувати достатній запас сил і енергії для зміцнення віри у власні сутнісні сили. Той, хто у джунглі не входить і повертається назад, боїться важливих, відповідальних завдань і не готовий прийняти виклик долі. Той, хто вирішив продовжити прогулянку джунглями, має намір випробувати свої сили, перевірити знання, досвід, характер:

1 – келих уособлює готовність до зустрічі з коханням, випити вино – готовність прийняти кохання і зміни в житті, зумовлені коханням. Випити вино і розбити келих – це любов, яка супроводитиметься успіхами. Бо така особа йде ва-банк і ставить на карту все. Чудовий вибір!

2 – ключ є уособленням удачі і щастя. Якщо ти підняв його, то прагнеш всього найкращого для себе і своїх близьких. Ти готовий залагодити можливі суперечки з близьким тобі оточенням. Ти уже знаєш, які двері треба відімкнути цим ключем. Успіхів тобі!

3 – озеро є уособленням грошей. Хто відповів, що пірнає в озеро, щоб освіжитися, відновити бадьорість і життєві сили, той прагне купатися в достатку, мати матеріальне благополуччя. Будь обережним! Жити у багатстві не можна без урахування власних можливостей. Якщо ти не хочеш потрапити у фінансову скруту, скороти власні потреби і витрати. Живи з урахуванням доходів. Тоді не будеш нарікати на незадовільне матеріальне становище.

Цікаво знати. Професор Роберт Ленц з медичної школи Університету Північної Кароліни доводить існування загробного життя. Доведення здійснюється з урахуванням відкриттів квантової фізики і, в першу чергу, теорії біоцентризму. Відповідно до цієї теорії смерть є ілюзією, яку створює наша уява. **"Ми вважаємо, що найважливіші умови для існування – це активність молекул і вуглецю. Ми живемо, поки вони активні, а потім ми вмираємо, і вони розкладаються в землі", – йдеться на сайті вченого.**

Ланц стверджує, що всі люди вірять у смерть тому, що їх цього навчали, тому, що в нашій свідомості життя асоціюється з роботою внутрішніх органів. Теорія біоцентризму пояснює таке: **смерть, можливо, зовсім не те, що ми звикли під цим терміном розуміти.**

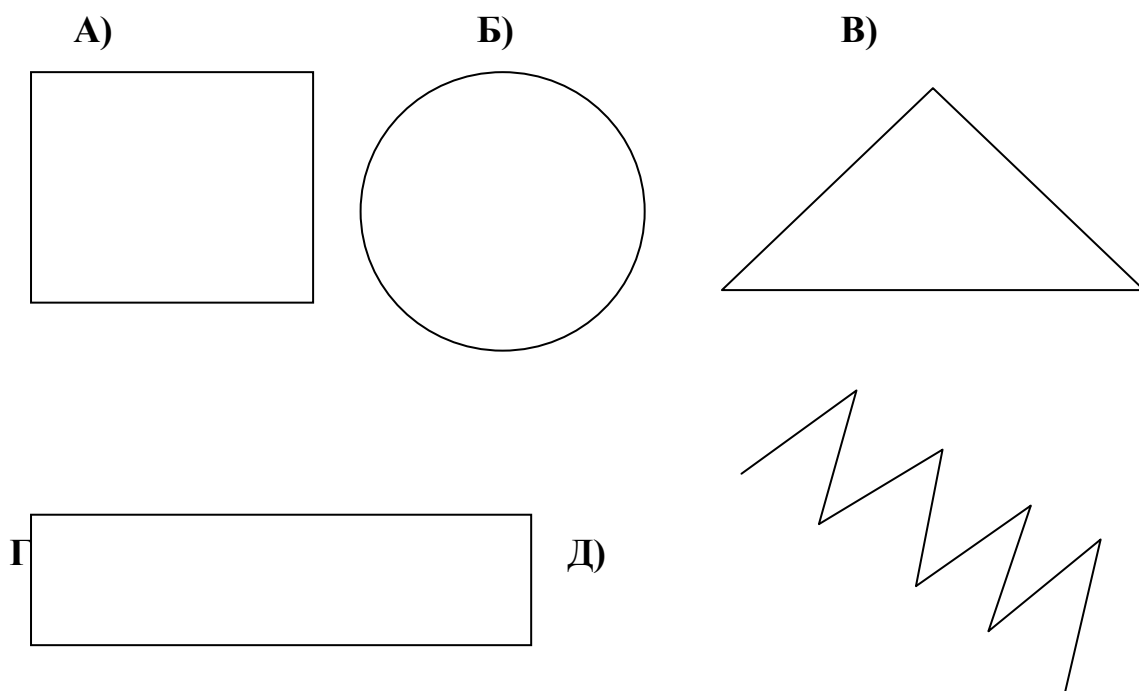
Біоцентризм означає в перекладі з грецького "центр життя". Ланц вважає, що насправді життя і біологія займають головне місце, і що Всесвіт творить саме життя, а зовсім не навпаки. Іншими словами, форму і розмір існуючих у Всесвіті об'єктів визначає свідомість людини.

З точки зору даної теорії час і простір – це "елементарні інструменти нашого розуму". Утвердження теорії біоцентризму допоможе людині зрозуміти, що смерті взагалі не існує.

Вчений вважає, що життя людини схоже на квітку, якій, щоб цвісти, треба постійно обертатися.

Три фігури

Лишень до перших поворотів своїх доріг доїхали Вата, Піта і Капха, аж гульк, а за поворотами стоять дорожні знаки із геометричними фігурами: «Яка із нас п'яти найсимпатичніша? – запитують. – Не вибереш – не пропустимо!»

Нікуди діватися трьом дошам: Вата вибрала квадрат, Піта – коло, а Капха – трикутник. Поставили вони дорожні знаки на своїх дорогах, а ті пропустили їх далі.

Пізнай себе! Яку із п'яти геометричних фігур вибрав ти як найсимпатичнішу? (Познач потрібну букву кружальцем).

Хто ти: Вата-квадрат? Піта-коло? Капха-трикутник?

Гра-кокологія «Геометричні фігури»

На білому аркуші намалюй один-єдиний овал. А квадратів і трикутників можеш намалювати скільки захочеш.

Інтерпретація зображень.

Трикутники уособлюють роботу і навчання, квадрати – суспільство і закони. Овал – це ти сам.

1 – великий овал означає, що ти надаєш великого значення своїй персоні. Це добре, якщо ти об'єктивно позитивно оцінюєш самого себе. В іншому випадку твоє уявлення про себе дещо викривлене. Маленький овал означає, що ти відчуваєш себе нікчемним, незначним, приниженим власним оточенням. Не дозволяй, щоб трикутники і квадрати принижували тебе. Вони складаються із таких же точок, як і твій овал.

2 – великий трикутник означає, що ти надаєш великого значення роботі, яка дає тобі задоволення. Велика кількість трикутників – це різні напрями твоєї діяльності. Задумайся, якщо трикутників занадто багато. Можливо, час зменшити навантаження і знизити активність поки не стомився остаточно і не вичерпав свої сили.

3 – квадрати символізують твої почуття до інших людей. Великі квадрати означають неприємні почуття від необхідності пристосовуватися до суспільних правил і норм. Багато квадратів – це ознака, що ти відчуваєш себе розгубленим, страждаєш від великої кількості правил і норм, які необхідно виконувати.

4 – поєднані геометричні фігури (овал, трикутники і квадрати) означають, що ти перебуваєш у єдності і гармонії із суспільними правилами і нормами.

5 – розрізнені геометричні фігури означають, що ти відособлений від оточення, відчуваєш недостачу взаємозв'язків і спілкування з іншими людьми.

Психологічний тип особистості

«Чому це я пішла правою дорогою і вибрала квадрат улюбленою фігурою?» – задумалася Вата. «І чого це мені заманулося показувати себе на лівій дорозі і обирати круг?» – не давала спокою думка Піті. «Що спонукало мене вибрати трикутник і вирушити прямою дорогою?» – намагалася збагнути Капха.

Аж раптом зашумів вітер, завирували хвилі у морі-океані, вогняною лавою спалахнув пробуджений вулкан, загула аж задвиготіла земля під ногами дош і почувся неземний голос: «Бог любить Трійцю. Пізнайте себе, і ви станете Трійцею за образом і подобою Бога. Ваша таємниця – у потрійності мозку».

Занурилися доші в Інтернет і дізналися: функції лівого і правого мозку різні. Ліва півкуля, відповідає за використання знакової інформації: читання, рахунок, мова. Вона дозволяє людині аналізувати предмети і явища, розчленовувати їх на елементи і складати логічні ланцюжки.

Права ж півкуля оперує більше образами, ніж знаками. І замість аналізу вона забезпечує синтез, тобто створює можливість одномоментного "схоплювання" взаємозв'язків різних властивостей предмета і їх взаємодії з властивостями інших предметів. Вона забезпечує цілісність сприйняття. Обидві півкулі функціонують у тісному взаємозв'язку.

Але залежно від конкретних умов може скластися відносно домінування ліво- і правопівкульного сприймання. А це багато в чому визначає психологічні особливості людини. Якщо врахувати, що ліва половина тіла керується правою півкулею мозку і, навпаки, права - лівою, то за кількома простими діями можна визначити особливості характеру людини.

Пізнай себе. Виконайте наступні дії:

1. Переплетіть пальці рук. Палець якої руки опинився зверху? (Відзначте для себе буквою Л – лівої або П – правої. Так будете позначати руки й очі в інших завданнях.

2. Визначте провідне око. Для цього візьміть аркуш паперу і зробіть у ньому дірку олівцем чи ручкою. Тепер подивіться на будь-який предмет через дірку двома очима вразу. Потім, залишаючись у тому ж положенні, закривайте по черговому ліве і праве очі. Ви побачите предмет тільки провідним оком (Відзначте буквою).

3. Переплетіть руки на грудях Яка рука зверху? (Відзначте буквою)

4. Поаплодуйте. Яка рука зверху? (Відмітьте буквою).

Таблиця для позначення буквами право-лівопівкульної домінанти сприймання

№ завдання	1	2	3	4
Букви П чи Л				

Інтерпретація результатів.

Залежно від отриманої комбінації букв ви можете визначити свій психологічний тип особистості.

ПППП - орієнтація на загальноприйнятту думку, на стереотип. Це консервативний тип характеру з найбільш стабільною (правильною) поведінкою.

ПППЛ - невпевнений консерватизм, слабкий тип нервової системи. Характерна риса - нерішучість.

ПЛПП - здатність до кокетування, рішучість, почуття гумору, активність, енергійність, артистизм. При спілкуванні з такою людиною необхідний гумор і рішучість, оскільки цей сильний тип характеру не сприймає слабкі.

ПЛЛЛ - рідкісний і самостійний тип характеру. Близький до попереднього типу, але менш рішучий і енергійний, дещо м'якший. Висока контактність.

ПЛПП - діловий тип характеру, що поєднує аналітичний склад розуму і м'якість (основна риса). Частіше зустрічається у жінок. Загальноприйнятий тип

ділової жінки. Повільне звикання, обережність. Такі люди ніколи не йдуть на конфлікт "в лоб", у них переважає розрахунок, терпимість, сповільненість у розвитку відносин, деяка холодність.

ПЛПЛ - найбільш слабкий тип характеру, дуже рідкісний. Беззахисність і слабкість пов'язані як з нездатністю йти на конфлікт, так і з подкоренням різним впливам. Зустрічається тільки у жінок.

ПЛПП - схильність до нових вражень і здатність не створювати конфліктів, деяка мінливість. Подібним характерам властива емоційна повільність, таємничість, простота, рідкісна сміливість в спілкуванні, здатність перемикається на новий тип поведінки. Значно частіше зустрічається у жінок.

ПЛЛЛ- непостійний і незалежний тип характеру. Основна риса - аналітичність в поєднанні з емоційністю. Зустрічається рідко.

ЛППП - один з найпоширеніших типів характеру з хорошою адаптацією до різних умов. Основна риса - емоційність у поєднанні з достатньою наполегливістю, яка проявляється, насамперед, в основних стратегічних питаннях життя: шлюб, освіта тощо. Висока схильність до чужого впливу. Легко контактує практично з усіма іншими типами характеру. У мужчин емоційність знижена, спостерігається схильність до флегматичності.

ЛППЛ - м'якість, поступливість обережному впливу. Вимагає особливо ретельного ставлення до себе. Тип «маленької королеви».

ЛПЛП - найсильніший тип характеру, важко піддається переконанню - для цього потрібний сильний різноманітний вплив. Здатний виявляти наполегливість, але іноді вона переходить в заціклювання на другорядних цілях. Сильна індивідуальність. Має здатність до подолання труднощів. Деякий консерватизм через недостатню увагу до чужої точки зору. Такі люди не люблять інфантильності.

ЛПЛЛ- сильний, але ненав'язливий характер, практично не піддається переконанню. Основна риса - внутрішня агресивність, прихована зовнішньою м'якістю і емоційністю. Швидка взаємодія, але повільне взаєморозуміння.

ЛЛПП - дружелюбність і простота, деяка розпорошеність інтересів.

ЛЛПЛ - основні риси - простодушність, м'якість, довірливість. Це дуже рідкісний тип.

ЛЛЛП - емоційність у поєднанні з рішучістю (основна риса). Енергійність і деяка розпорошеність приводять до того, що подібні типи можуть під впливом емоцій швидко приймати поспішні рішення.

ЛЛЛЛ - володарі повного набору "лівих" тестів - це люди, для яких характерні здатність поглянути на речі по-новому, найбільша емоційність, індивідуалізм, упертість. Прагнення до самозахисту іноді переходить в замкнутість.

Гра-кокологія «Сімейство китів»

Уяви собі, що ти знаходишся на містку невеликого судна, на якому вирушаєш у відкрите море для того, щоб поспостерігати за китами. З усіх боків тебе оточує океан, що здається нескінченним. Бризки солоної води зрошують твоє обличчя. Ти нахиляєшся за борт для того, щоб спробувати розглянути в морських глибинах таємничих істот. А ось і вони! Сімейство китів плаває у верхніх шарах води зовсім недалеко від судна ... Яка з перерахованих нижче фраз найкраще описує цю групу китоподібних?

1. Дитинча китів пливе слідом за своєю гігантською матір'ю.
2. Дитинча китів пливе, притулившись до живота матері.
3. Батько і мати - кити плывуть разом зі своїм дитинчам.
4. Кит-малюк викидає фонтан води і пливе сам по собі.

Інтерпретація відповідей. Для уособлення материнства і способу люблячої, турботливої матері Карл Юнг серед всіх інших уявлень вибрав кита. Розташування китів по відношенню один до одного в сцені, яку ти собі уявив, відображає почуття, що зв'язують тебе з твоєю матір'ю.

Якщо ти уявив собі сцену, в якій китеня пливе слідом за матір'ю, то цим ти підтверджуєш, що роль, яку твоя мати грає в твоєму житті, має вирішальне значення. Тебе до сих пір чіпають її причіпки і зауваження? Ти продовжуєш дотримуватися її порад, що стосуються твоїх вчинків і думок, навіть зараз, ставши вже цілком дорослою людиною? Можливо, настала пора «перерізати

пуповину» і вирушити в самотійне плавання. Адже твоя мати не виховувала тебе для того, щоб ти все життя відчував себе дитиною.

1. Уявлення про дитинча кита, притулившись до живота своєї матері, свідчить про нестачу любові та фізичного контакту, який ти відчуваєш. І це цілком природно і нормально. Чоловіки, які вибирають цю відповідь, повинні прагнути до того, щоб їх супутниця життя не грала роль матері; бути поруч з нею в якості «маминого синка» - не кращий спосіб будувати дорослі відносини.

2. Вибір сцени, в якій батько і мати - кити пливуть разом зі своїм малюком, показує, що ти однаково цінуєш, любиш і поважаєш батька і матір (це часто забувається при описі уявних сцен). Коли ти був маленьким, твоя сім'я була щаслива, і це виявилось для тебе заспокійливим фактором з психологічної точки зору. Завдяки цьому ти маєш дуже урівноважений характер і тверезі погляди на життя.

3. Картина, в якій дитинча кита випускає фонтан води і пливе сам по собі, з усією очевидністю свідчить про те, що ти досяг самотійності і перебуваєш на правильному шляху до досягнення зрілості особистості. Однак твоє вперте бажання бути самим собою і жити за своїми власними нормами, а також тривоги, які ти відчуваєш і занепокоєння можуть створити враження, що ти є людиною впертою як баран, непробивною і егоїстичною. Подбай про те, щоб твій індивідуалізм не заподіяв тобі неприємності і не порушив твої стосунки з людьми, яких ти найбільше любиш.

Піктограми

Їдуть дощі і кожна собі думає: моя стріла найкращу дорогу вказала, я-таки найважливіша, найпотрібніша для людей і світу. А за крутими поворотами трьох доріг їх знову чекають не дочекаються неочікувані випробування.

Тільки виїхали із-за поворотів Вата, Піта, Капха, аж там раптом звідки не візьмись посипалися слова. Ті слова ще й голосами примовляють: «Перетворіть нас на піктограми. Оживіть нас будь-якими графічними зображеннями. Хочемо, щоб нас не тільки читали і чули, а ще й бачили і милувалися нами. Не оживите нас – не пропустимо!»

Вата, Піта, Капха взяли до рук олівці і перетворили розсипані слова на графічні малюнки. Оживлювали слова як тільки могли.

Слова і графічні зображення до них	Слова і графічні зображення до них
Веселе свято	хвороба
тяжка праця	розлука
щастя	перемога
обман	любов
ворожнеча	справедливість
Дружба	Розвиток
Сумнів	смачна вечеря
смуток	Подвиг

Піктограми були:

А-абстрактні (у вигляді ліній, зрозумілих лише тому, хто зображує);

Зс – знаково-символічні (у вигляді знаків або символів: геометричні фігури, стрілки тощо);

С – сюжетні (предмети, персонажі, які виконують певну дію);

М – метафоричні (зображення у переносному значенні: у вигляді метафор, асоціацій, художніх домислів. Наприклад, „радість” у вигляді істоти на крилах);

К – конкретні (предмети, явища, трудові дії у прямому значенні).

Вата оживила слова переважно абстрактними (А) і знаково-символічними (Зс) малюнками і розмістила їх обабіч своєї правої дороги. Піта вибрала сюжетні (С) і метафоричні (М) малюнки для слів і розмістила їх обабіч

своєї лівої дороги. Капха підібрали для слів малюнки конкретні (К) і розмістила їх обабіч своєї прямої дороги.

Сподобалися розсипаним словам їхні графічні образи, і вони пропустили Вату, Піту і Капху.

Пізнай себе! Познач слова будь-якими графічними малюнками (пиктограмами). Біля кожного малюнка постав відповідну йому букву: А-абстрактний, Зс-знаково-символічний, С-сюжетний, М-метафоричний, К-конкретний. Визнач яких малюнків найбільше і познач кружальцем потрібну букву: А, Б, В.

А) А-абстрактні, Зс-знаково-символічні;

Б) С-сюжетні, М-метафоричні;

В) К-конкретні.

Хто ти: Вата із більшістю абстрактних і символічних малюнків? Піта із більшістю сюжетних і метафоричних малюнків? Капха із більшістю конкретних малюнків?

Гра-кокологія «Три зорі»

Намалюй три зорі різних розмірів. Додай до однієї з них хвіст комети.

Інтерпретація відповідей. Зорі перетворюють наші бажання в реальність, знають наше теперішнє і визначають майбутнє. Їх зображення унаочнюють плани і наміри твоєї професійної діяльності, а також вказують на рівень кар'єри, на якому ти перебуваєш у поточний момент.

1 – найбільша зірка порівняно з іншими двома має незначну різницю в розмірах, що означає: ти незадоволений своєю роботою і не маєш наміру поліпшувати свою професійну кар'єру. У глибині душі ти сподіваєшся, що хтось запропонує тобі роботу, від якої неможливо відмовитися. Зникне твоя монотонна робота і почуття безнадії. Таке інколи буває...

2 – комета – знамення катастрофи, біди, кардинальних змін. Зірка, до якої ти домалював хвіст, уособлює проблеми і труднощі, які вимальовуються на твоєму горизонті. Якщо хвіст біля найменшої зірки – тобі повезло. Небо не

віщує тобі нічого. Переглянь погляди на життя, якщо хвіст комети біля найбільшої зірки. Зірки не обманюють.

Володимир Єфремов: "Смерть для мене зараз не страшна. Я знаю, що це двері в інший світ. З легень з хрипом і піною вийшов останній видих повітря. У мозку промайнула думка, що це остання секунда мого життя. Але свідомість чомусь не відключилася. Раптом з'явилося відчуття надзвичайної легкості. У мене вже нічого не боліло - ні горло, ні серце, ні шлунок. Так комфортно почував себе тільки в дитинстві. Я не відчував свого тіла і не бачив його. Але зі мною були всі мої почуття та спогади.

Я летів кудись по гігантській трубі. Відчуття польоту виявилися знайомими - подібне траплялося перш уві сні. Подумки спробував сповільнити політ, поміняти його напрямок. Вийшло! Жаху і страху не було. Тільки блаженство. Спробував проаналізувати, що відбувається. Висновки прийшли миттєво. Світ, в який потрапив, існує. Я мислю, отже, теж існую. І моє мислення має властивість причинності, раз воно може змінювати напрямок і швидкість мого польоту...

Обидва світи, наш і загробний, реальні. Вони постійно взаємодіють один з одним, хоч і відособлені один від одного, і утворюють в сукупності з керуючим суб'єктом-Богом глобальну інтелектуальну систему. Людина як джерело інформації теж може впливати на об'єкти в доступній їй сфері.

Процеси там протікають не лінійно, як у нас, вони не розтягнуті в часі. Вони йдуть одночасно і на всі боки. Об'єкти "на тому світі" представлені у вигляді інформаційних блоків, зміст яких визначає їх місцезнаходження та властивості. Все і вся знаходиться один з одним в причинно-наслідкового зв'язку. Об'єкти і властивості укладено в єдину глобальну інформаційну структуру, в якій все йде по заданих провідним суб'єктом - тобто Богом - законах.

Основу побудови того світу становлять інформаційні утворення, що містять всю сукупність відомих і ще невідомих властивостей матеріальних об'єктів при повній відсутності самих об'єктів.

Три профілі обдарованості

Їдуть та й їдуть сестри-доші.

«Моя права дорога найкраща, – думає Вата. – На ній є і квадрат-дорожний знак, і абстрактні та знаково-символічні піктограми». А в цей час і Піта милується своєю лівою дорогою: і коло-дорожний знак є, і сюжетні та метафоричні малюнки. «На моїй прямій дорозі і трикутник-дорожний знак, і конкретні малюнки, – думає собі й Капха. – Моя пряма дорога найкраща». Вони б ще довго милувалися своїми дорогами, якби їх не відволік таємничий голос: «Прислухайся і почувеш звуки. Вибери із них наймиліші серцю».

Послухай і почув

Вата прислухалася і почула музику і пісні людей біля своєї лівої дороги. Піта прислухалася і почула звуки невидимих світів та небачених істот над своєю правою дорогою. Капха прислухалася і почула звучання живої природи на своїй прямій дорозі.

Пізнай себе. Вибери свій найулюбленіший світ звуків і познач звуки плюсами: *дуже хочу чути: +++; просто приємно чути: ++; здається, що не проти їх чути: +*

1а – мелодії популярних пісень або музичних творів, національних інструментів, хорів (музичні) або інші.

1б – релігійні молитви, мантри; чути голоси божественних або міфологічних, казкових істот, звукові сигнали інопланетян (таємничі звуки раю і пекла) або інші нечувані звуки і шуми.

1в – звучання дикої, живої і неживої природи; планет і зірок; шум вітру, плюскіт хвиль і дощу; голоси птахів, комах, звірів, морських істот (природні) або інші.

Хто ти: Вата з нечуваними звуками небачених істот? Піта з улюбленими мелодіями людей? Капха із звучанням живої природи?

Словесно-звукова художньо-образна уява

Діагностика словесно-звукової художньо-образної уяви складається з двох тестів. У першому тесті - «Звук і образи» використовуються акустичні стимули для впізнавання і асоціювання знайомих і незнайомих звуків (використовуються природні, синтетичні і музичні звуки).

Другий тест - «Звуконаслідування і образи» - містить різні слова, інтонації, які нагадують різні сигнали (скрип, тріск), що імітують природні звуки, притаманні якогось об'єкту, музичні інтонації, інтонаційні комплекси, змодельовані на синтезаторі.

В обох тестах випробовуваний після прослуховування звукового запису пише, на що схожий той чи інший звук. При відповідях дається повна свобода уяві. Звукові послідовності пред'являються чотири рази.

Гра-кокологія «Психотерапевт»

Ми всі потребуємо інколи доброзичливих і мудрих порад, дружньої критики, підтримки. А якби ти був терапевтом, як би ти підтримав інших людей?

1. Ти відкрив приватну практику і ведеш прийом пацієнтів. У якому типі приміщення ти проводиш свої лікувальні сеанси?

2. Приходить перший пацієнт. Яку проблему ви будете обговорювати і яку рекомендацію ти даси пацієнту?

3. Ти сидиш проти пацієнта і не скупися на поради. Як він реагує на них?

4. Робочий день завершився, але ти продовжуєш перебувати в кабінеті. Починаєш впорядковувати документацію. У цю мить до тебе хтось приходить. Хто ж ця людина, що прийшла після закінчення робочого дня?

Інтерпретація відповідей.

1. Тип кабінету уособлює те, чого тобі не вистачає у житті: тихого приміщення із задушевною атмосферою, сприятливою для роздумів; яскраво освіченого кабінету, у якому висвітлюються душі пацієнтів; зручний простір, у якому ти відчуваєш себе впевнено і безпечно; просторе приміщення, у якому можна вільно розслабити ноги і просто відпочити.

2. Скарги пацієнта – це джерело твоїх власних турбот: проблеми роботи, любовні відносини, кар'єрні негаразди. Твої поради – це підказка твого раціонального розуму, який намагається розвіяти твої сумніви.

3. Реакція пацієнта – це твоє сприймання порад інших людей: пацієнт сприймає із вдячністю кожне твоє слово як терапевта чи вперто заперечує поради? Можливо, тобі здається, що пацієнт забуде твої поради як терапевта відразу ж, коли вийде з кабінету?

4. Людина, яка раптово входить у кабінет після закінчення роботи, – це той, хто найбільше тебе турбує і хвилює. Ти не повинен його уникати. Прояв співчуття до ближніх є ознакою мудрості.

Подивися і побач

А таємничий голос знову нагадав про себе: «Придивися і побачиш видіння. Вибери із них наймиліші очам». Вата придивилася і побачила концерти і виконавців у їхньому яскравому вбранні. Піта придивилася і побачила образи небачених, фантастичних істот. Капха придивилася і побачила красу природних ландшафтів і їх мешканців.

Електронний тест. Вибери свій найулюбленіший світ уявних видінь і познач образи плюсами: *дуже хочу бачити*: +++; *просто приємно бачити*: ++; *здається, що не проти їх бачити*: +

2а – кольоромузику, музичні фільми, концертні програми, музичні і пісенні шоу з участю відомих акторів і композиторів усього світу.

2б – красу релігійних храмів, лики святих на іконах або інших небесних істот (релігійних чи міфологічних з народних вірувань і забобонів), істот з інших планет.

2в – чудові краєвиди дикої природи, диких звірів, птахів, комах, риб та

інших живих істот природи, ландшафти, сади, парки і сквери усієї планети.

Хто ти: Вата з небаченими, міфологічними істотами? Піта з її концертами, пісенними народними обрядами? Капха із ландшафтами природи і її живими істотами?

Твоя образотворча уява

Побудова образу на основі графічного стимулу (тест П.Торренса)

Невербальний буклет «А»

Субтест 1. «Намалюй картинку».

Тестовий матеріал: а) фігура овальної форми (рис. 4.3) з кольорового паперу.

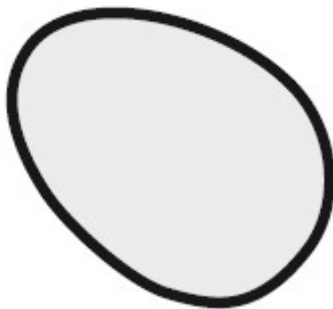

Рис.4.3

Колір фігури може бути будь-який, але такий насиченості, щоб допускалося малювання деталей не тільки зовні, але і всередині контуру; б) чистий аркуш паперу; в) клей; г) кольорові олівці.

Інструкція. Ти отримав фігуру з кольорового паперу і клей. Придумай будь-яку картину, частиною якої була б ця фігура. Це може бути будь-який предмет, явище або розповідь.

За допомогою клею помісти цю фігуру на чистому аркуші в будь-якому місці, де тобі більше подобається. А потім домалюй її олівцями, щоб вийшла задумана тобою картина. Постарайся придумати таку картину, яку ніхто б не

зміг придумати. Доповнюй свій малюнок новими деталями й ідеями, щоб зробити з нього якомога більше цікаву і захоплюючу історію.

Коли ти закінчиш малюнок за 9 хвилин, придумай до нього назву і напиши внизу аркуша за 1 хвилину. Зроби цю назву як можна більш незвичною. Використовуй назву для того, щоб краще розповісти придуману тобою історію.

Оцінка виконання завдання по субтесту 1 «Намалюй картинку»

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце». Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% - 2 балами, в 2,00-2,99% - 3 балами, в 1,00-1,99% - 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів. Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданням, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. В основі обробки цього показника лежать два положення: перше включає поняття найпростішої відповіді - мінімального і первинного. У другому - придумування і зображення деталей відноситься до прояву творчої здатності. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожну значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру, як в межах її контуру, так і за її межами. Один бал дається за кожну істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується): колір, якщо він доповнює основну ідею; штрихування (але не за кожну лінію, а за загальну ідею); прикраса, якщо воно має сенс; кожну варіацію оформлення, без повторень, але значущу відносно основної відповіді; кожну деталь у назві.

Якщо лінія розділяє рисунок на дві значущі частини, підрахуйте бали в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначає певний предмет, вона оцінюється одним балом.

Субтест 2. «Заверши малюнок»

Тестовий матеріал: а) простий олівець; б) тестовий бланк, що складається з десяти квадратів, в яких зображені графічні контури різної форми (рис. 4.4).

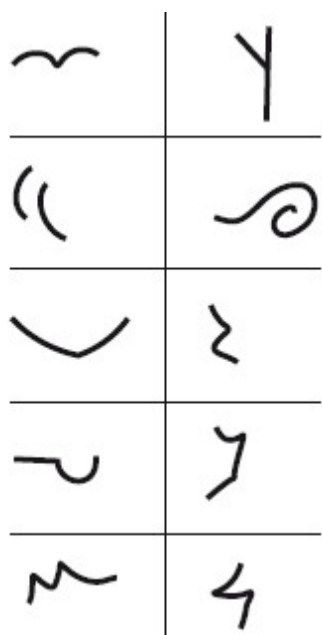

Рис.4.4

Інструкція. На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. постарайтеся придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробіть картинку цікавою, додавайте до неї нові ідеї. Придумайте цікаву назву для кожної картинки і напишіть її внизу цієї картинки. (Якщо діти засмучені тим, що не встигають закінчити завдання вчасно, скажіть таке: «Ви всі працюєте по-різному. Деякі встигають намалювати всі малюнки дуже швидко, а потім повертаються до них і додають деталі. Інші встигають намалювати лише декілька, але з кожного малюнка створюють дуже хороші розповіді. Продовжуйте працювати так, як вам більше подобається, як вам зручніше».) Після закінчення десяти хвилин вимкніть секундомір і зупиніть роботу.

Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Заверши малюнок»

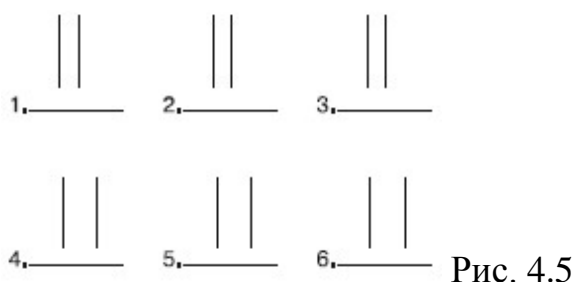
Швидкість. Цей показник визначається підрахунком кількості завершених фігур. Максимальний бал – 10.

Пластичність. Цей показник визначається кількістю відповідей різних категорій. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що інколи не збігається).

Оригінальність і скуппульозність розробки оцінюється аналогічно до оброблення завдання субтесту 1.

Субтест 3. Лінії

Інструкція. Побудуйте якомога більше предметів або сюжетних картинок з кожної пари ліній (рис. 4.5).

Ці лінії повинні становити основну частину вашої картини. Олівцем додайте лінії до кожної пари, щоб картина була закінчена. Можна малювати між лініями, над лініями, навколо ліній - де завгодно. Складіть якомога більше предметів або картинок. Постарайтеся зробити їх як можна більш цікавими. Підпишіть кожну картинку, придумавши назву. Після закінчення десяти хвилин виконання завдання припиняється. Якщо діти не змогли написати назви до своїх малюнків, з'ясуйте у них назви відразу після тестування.

Оцінка виконання завдання за субтестом 3 «Лінія»

Здійснюється аналогічно до перших двох технологій. Додаткові бали за оригінальність ідеї. Такі бали даються:

1. За нестандартність мислення і відхилення від загальноприйнятого, яке виявляється в об'єднанні кількох висхідних повторювальних фігур (пар паралельних ліній) в єдиний малюнок. П. Торренс відносить це до проявів високого рівня творчих здібностей. Такі діти бачать можливості там, де вони приховані від інших.

У зв'язку з цим необхідно присуджувати додаткові бали за об'єднання в блоки висхідних фігур: двох пар ліній – 2 бали, трьох-п'яти пар – 5 балів,

шести-десяти пар – 10 балів, понад п'ятнадцять пар – 20 балів. Ці додаткові бали додаються до загальної суми балів за оригінальність у третьому завданні.

Індивідуальний аркуш оцінок (за тестом П. Торренса. Фігурна форма А: Побудова образу на основі графічного стимулу)

П.І.Б. _____ Дата _____

Вік _____ Клас (місце роботи) _____ Стать _____

	Завдання 1	Завдання 2	Завдання 3
--	------------	------------	------------

2. За естетично-художні компоненти втілення ідеї. Експериментальні дослідження показали, що художньо обдаровані діти включають естетичні і художні елементи у виконанні завдань. До таких елементів відносяться: а) емоційна виразність втілення; б) цілісність композиції з високим рівнем розробленості.

Ці прояви творчих здібностей стандартизувати надзвичайно складно, оскільки вони відображають індивідуальні характеристики особистості; тому оцінка в балах- прерогатива експериментатора спільно з експертною групою - фахівців у галузі естетичного виховання і художньої освіти.

Загальні оцінки модифікації тесту П. Торренса

Завдання	Біглисть	Гнучкість	Ор- сть	Розробка	Премія	Експресія	Композ.
1							
2							
3							
Загал. оцінка							
Стандарт. оцінка							

Гра-кокологія «Пейзаж»

Уяви собі яскраво голубе небо без єдиної хмарини. Ти милуєшся пейзажем. Який із поданих нижче пейзажів тебе заспокоює, умиротворює найбільше:

1. Рівнина, покрита снігом.
2. Піщаний берег моря з голубими хвилями.
3. Гори, вкutanі зеленню.
4. Поле, покрите квітковим килимом.

Інтерпретація відповідей. Синій колір заспокоює душу, прискорює ульс і поглиблює дихання. Інші кольори також стимулюють фізіологічні і психічні процеси організму. Пейзаж, який ти уявив собі, свідчить про особливості твого таланту.

1 – ти володієш інтуїцією, яка дозволяє тобі без зайвих доказів і пояснень усвідомлювати найскладніші проблеми. Ти володієш якістю, необхідною для швидкого прийняття адекватних, обґрунтованих рішень. У тебе є дар до передбачень. Ти покладаєшся на інтуїцію, і вона ніколи тебе не зраджує.

2 – ти є людиною асертивною. Асертивність (англ. *assertion*) – здатність людини відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини. Це здатність оптимально реагувати на критику та вміння рішуче говорити собі та іншим «ні», якщо цього вимагають обставини. Асертивність дозволяє зробити свою поведінку гнучкою та дивергентною. У тебе є дар налагоджувати міжособистісні взаємовідносини. Близні поважають твоє вміння контактувати з іншими людьми. Ти з надзвичайною легкістю сприяєш зближенню різних груп людей. У твоїй присутності люди працюють спокійно, ефективно, злагоджено. Ти цінний діловий партнер в ході розроблення важливих проектів. Твою думку і оцінку колектив сприймає позитивно.

3 – твій талант виявляється у красномовстві. Ти легко відшукуєш слова для висловлення емоцій, точно описуєш почуття, які переживали інші. Ти спроможний примножувати радість і зменшувати смуток інших людей. Твій дар – це допомога людям.

4 – ти невичерпне джерело знань і творчих здібностей. Задуми тебе переповнюють, потенціал безмежний. Зберігай гармонійні стосунки з

оточенням, чітко формулюй свої мрії і задуми і не буде нічого такого, чого б ти не зміг досягти.

Доторкнися і виготуй

А таємничий голос не вщухав: «Відчуй запах і смак, доторкнися до улюблених матеріалів і ти почнеш діяти». Вата відчула себе етнографом і потребу у задоволенні власних смаків, запахів, дотиків, а також бажання задовольнити потребу інших людей в етнокультурному середовищі. Піта взяла активну участь у житті своєї етнічної і релігійної громади, почала виготовляти ритуальні атрибути релігійних і народних свят, щоб відчутися запах ладану, смак причастя, Пасхи і Різдва, дотики до свічок. Капха відчула себе екологом, покликаним зберегти природну гармонію довкілля.

Електронний тест. Вибери свої найулюбленіші види життєдіяльності і познач плюсами: *дуже хочу ...: +++; просто приємно ...: ++; здається, що не проти ...: +*

3а – співати або грати на улюблених інструментах, танцювати під музику, водити хороводи, дегустувати напої і страви тощо.

3б – молитися на самоті, брати участь у релігійних обрядах спільно з іншими віруючими, дотримуватися традиційних релігійних свят або традиційних народних свят, присвячених Богу або іншим міфологічним істотам.

3в – у дикій природі відчувати єдність зі світом, розрізняти за запахом і смаком рослини, піклуватися про різних істот фауни і флори.

Хто ти: Вата з релігійною або міфологічно спрямованою життєдіяльністю? Піта з її етнокультурною життєдіяльністю? Капха із її екологічною життєдіяльністю? Якщо у трьох останніх тестах тобою обрано Вату, то у тебе переважає профіль академічної обдарованості; якщо Піту, то у тебе переважає профіль естетичної обдарованості; якщо Капху, то у тебе переважає профіль практичної обдарованості (практичного інтелекту).

Пізнай себе. Опитувальник «Визначення креативного потенціалу менеджерів».

Інструкція. Вам даний опитувальник, в якому наведено ряд суджень, що стосуються вашої особистості, вашого підходу до вирішення проблем і характеристики вашого робочого середовища. Відзначте підкресленням, якою мірою стосується вас кожне з тверджень опитувальника: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

Тест-опитувальник «Моя особистість»

1. Мені не вистачає впевненості у собі: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
2. Я ціную критичність: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
3. Я боюся відрізнятись від інших: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
4. Мої батьки підтримують мою творчість: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
5. Я почуваюся некомфортно у ситуації невизначеності: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
6. Мені подобаються нові обличчя і місця: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
7. Я потребую постійного відчуття порядку у своєму житті: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
8. Я вважаю, що мрії, медитації – варті уваги: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
9. Я почуваюся ніяково, коли люди виявляють свої почуття: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
10. Я отримую задоволення, граючи ролі: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
11. Я досягаю більше, коли дію за правилами: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
12. Я дозволяю моїм почуттям керувати мною: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.
13. Мені подобається, коли мене вважають незалежним: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

14. Мені подобається бути разом із людьми-вільнодумцями: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

15. Я скоріше пасивний, аніж активний: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

16. Мені подобається проникати умоглядно далеко вперед: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

Б.Мій підхід до вирішення проблем

1. Зіткнувшись з проблемою, роблю поспішні висновки: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

2. Стаю об'єктивним і агналітичним: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

3. Мені потрібні всі факти, щоб прийняти рішення: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

4. Моє внутрішнє відчуття мені допомагає: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

5. Я враховую досвід минулих схожих проблем: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

6. Я не люблю працювати з деталями: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

7. Секрет успіху – в укомплектованому штаті персоналу: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

8. Статистичні дані і діаграми дають викривлену картину: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

9. До проблем треба підходити одним і тим же чином: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

10. Мене сприймають за такого, що вирішує проблеми оригінально: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

11. Я затрудняюся у виявленні проблем: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

12. Я використовую спеціальні техніки для вирішення проблем: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

13. Я впадаю в розпач, коли проблема надто складна: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

14. Коли інші беруться за вирішення складної проблеми, я також беру участь: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

15. Я люблю читати інструкції, перш ніж щось розпочинати: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

16. Я вірю, що знаходження рішення проблеми – це творчий процес: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

В. Моє робоче середовище

1. Працівники мого середовища вважають, що їхній спосіб дій – найкращий: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

2. У моєму оточенні креативність розглядається як ключ для виживання: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

3. Межі моїх повноважень точно визначені: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

4. У нас із зовні сприймаються ідеї варті розгляду: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

5. Час для творчих пошуків у моєму середовищі обмежений: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

6. Змагання між працівниками сприймається у нас як здорове явище: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

7. Моє оточення затишне і зорієнтоване на співпрацю: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

8. Ми любимо відшукувати проблеми зі своїми співробітниками: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

9. У нас, якщо креативний, то значить мрійник: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

10. У нас креативним дають повну свободу: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

11. Організаційні процедури убивають ідеї: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

12. Я вільно висловлюю ідеї, не боячись бути осміяним: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

13. Мене зупиняють, якщо розпочну висловлювати нові рішення: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

14. У нас хороші ідеї є цінністю: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

15. Нові ідеї треба детально описувати: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

16. У нас підтримуються інновації: завжди, часто, іноді, рідко, ніколи.

Відповіді на непарні твердження оцінюються так:

- завжди – 1 бал;
- часто – 2 бали;
- іноді – 3 бали;
- рідко – 4 бали;
- ніколи – 5 балів

Відповіді на всі парні твердження оцінюються наступними балами:

- завжди – 5 балів;
- часто – 4 бали;
- іноді – 3 бали;
- рідко – 2 бали;
- ніколи – +1 бал.

Підраховується сума балів для А, Б і В. Креативний потенціал оцінюється за трьома оцінками $A + B + V$. Отримані результати інтерпретуються відповідно до такого опису А:

16–37 балів. Ваш креативний потенціал пригнічується деякими вашими почуттями щодо себе, і ви будете здивовані, як багато креативності виявиться, коли ви дозволите собі бути креативним.

38–59 балів. Ваш креативний потенціал досить розвинений, але не завжди проявляється, оскільки цьому перешкоджають деякі особливості вашої

особистості. Вам необхідно навчитися регулювати емоційні стани, знижуючи напругу. Це допоможе зменшити дію бар'єрів.

60–80 балів. Ви висококреативні. При цьому ви володієте здатністю спонукати до креативності інших

Опис Б:

16–37 балів. Ваш стиль вирішення проблем має тенденцію бути «книжковим», йому бракує креативності.

38–59 балів. Ваш підхід до вирішення проблем інколи відрізняється ригідністю і може призводити до стандартних рішень, які більше, ніж слід, спираються на минулі рішення подібних проблем. Спробуйте звільнитися від цього, і ваша креативність проявиться.

60–80 балів. У вас відкритий, креативний підхід до вирішення проблем. Ви також здатні підтримувати інших в ході вирішення проблем. Ви здатні скористатися кожним слушною нагодою для того, щоб створити дух підприємливості та проблематизувати середовище навколо себе.

Робоче середовище:

16–37 балів. Ваше робоче середовище не заохочує креативного мислення. Подивіться на ваші бали за пунктами А і Б. Якщо вони високі, ви, безумовно, відчуваєте напруження на роботі. Що ви збираєтеся зробити у зв'язку з цим?

38–59 балів. Іноді важко бути креативним на вашій роботі. Якщо ви маєте високі оцінки за пунктами А і Б, використовуйте ваші можливості для того, щоб змінити середовище.

60–80 балів. Ви працюєте в ідеальному середовищі для креативної особистості. Однак, якщо у вас низькі оцінки за пунктами А і Б, вам слід працювати над розвитком вашого креативного потенціалу. Ніхто не збирається заважати вам пропонувати нові ідеї.

А + Б + В:

48–111 балів. В даний час ви розумієте, що всі ми маємо значний потенціал креативності, йому тільки треба дати шанс проявитися. Тому виключіть перешкоди для прояву своєї креативності зі свого боку і з боку інших.

112–176 балів. У вас хороший креативний потенціал, який поки прихований і стримується або вами особисто, або вашим підходом до вирішення проблем, або вашим робочим середовищем. Ви можете змінити будь-який з трьох або всі три компоненти - так чого ж ви чекаєте?

177–240 балів. Ви, мабуть, висококreatивна особистість з великим потенціалом. Продовжуйте розвивати ваш талант, намагайтеся знайти нові шляхи його застосування на роботі.

Гра-кокологія «Ярмарок»

Уяви ярмарок, у якому ти береш участь:

1. Ти поставив стіл і розмістив на ньому ювелірні прикраси, створені власними руками. Ти хочеш їх продати. Скільки браслетів, каблучок, іншої біжутерії ти виставляєш на продаж?

2. До твого прилавку підходить покупець, розглядає товари, нічого не купує і за хвилину йде геть. Що ти думаєш про цього покупця?

3. До прилавку підходить інший потенційний покупець і зацікавлюється однією із прикрас. Чи й ти вважаєш, що цей виріб є найкращим у твоїй колекції? Що ти скажеш покупцю, щоб він все-таки купив прикрасу?

4. День завершується, і лавочку пора складати. Як би ти визначив кількість проданих виробів?

Інтерпретація відповідей. Модні аксесуари, ювелірні прикраси відображають соціальну характеристику твоєї особистості. Вироби, створені власноруч поглиблюють таку характеристику. Вибір тобою відповіді, поданої нижче, засвідчує те, як, на твою думку, сприймаються і оцінюються твої зусилля найближчим оточенням:

– кількість і вигляд прикрас, уявно виставлених тобою на продаж, відповідають кількості масок, які ти використовуєш, спілкуючись з навколишнім. Це маски, які ти одягаєш перед друзями, родиною, начальниками, партнерами тощо. Чим більше у тебе таких масок, тим складнішим стає твоє соціальне життя.

– емоції, пережиті із-за втрати першого покупця, відповідають емоційному стану, який тобою опановує в разі відмови з чийогось боку. Що ти

подумав: потис плечима і зробив вигляд, що нічого не сталося; позлословив на адресу першого покупця тощо.твоя розповідь про найкращу прикрасу твоєї колекції відображає твої думки про те, які риси свого характеру ти вважаєш найкращими. Ти поводиш себе скромно, делікатно, стримано і дозволяєш самотійно розглядати покупцям твій товар? Ти нав'язливо рекламуєш свій товар, не даючи проходу покупцям? А можливо ти виявляєш естетичний смак і тактовно робиш пояснення, чому ти гордишся своїм найкращим виробом: дизайн, зручність тощо.

— об'єм продажу за день відповідає твоїм соціальним успіхам. Продав усе — надмірна впевненість у собі. Будь обережним і не шокуй самовпевненістю інших. Якщо вважаєш, що день невдалий — варто підвищити самооцінку. У тебе недостатньо вольовий характер. Покупці можуть відчувати твою невпевненість і скористатися такою слабкістю. Помірна продажа виробів означає, що ти відносишся до того типу людей, які знають своє місце у світі, розуміють ступінь власної значущості, гідно себе оцінюють. Така соціальна установка може бути ключем до успішної професійної кар'єри.

Три типи професій

Довго чи коротко їхали дощі, але їхні дороги зішлися у Місті Майстрів. Слухачі-мислителі там працювали за професіями типу «людина-знакові системи»; глядачі-художники — за типами професій «людина-людина» і «людина-художні образи»; діячі-майстри — за типами професій «людина-природа» і «людина-техніка». Вата вирішила випробувати свою майстерність як мислитель-слухач у професіях типу «людина-знакові системи». Піта обрала професії типу «людина-людина» і «людина-художні образи» як глядач-художник. А Капха віддала перевагу професіям типу «людина-природа» і «людина-техніка» як діяч-майстер.

Пізнай себе. Прочитай парами речення. Вибери і познач потрібне тобі ствердження або заперечення: „мені дуже подобається” (+ + +), „мені подобається” (++)», «мабуть подобається»(+); «мені дуже не подобається» (— — —), «мені не подобається»(— —) , «мабуть не подобається» (—).

Запитання читати парами ! Що тобі більше до вподоби:

1а

1б

1а

Вивчати рослини,
них як лісник

птахів як біолог, піклуватися про

чи

1(б). Стежити за роботою датчиків, лічильників, електронних приладів

2а Допомогати хворим людям, лікувати їх, як лікар

чи

2б Розглядати таблиці, схеми; розробляти програми для комп'ютерів, керувати електронною технікою

3а Ілюструвати книги, створювати реклами, вітальні листівки, робити звукозапис музичних і пісенних творів, як художники, співаки, музиканти

чи

3б Висаджувати рослини, стежити за їх ростом, цвітінням, урожайністю, як садівник, фермер, агроном

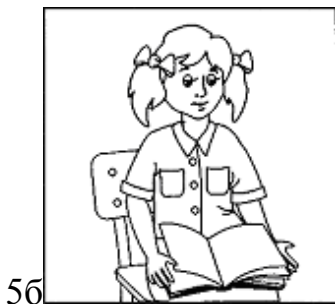

4б

4а. Обробляти з допомогою інструментів або машин тканину, як кравець, деревину, як столяр, метал, як слюсар

чи

4б Рекламувати товари для продажу, продавати товар у крамниці, на базарі, в кіоску як продавець

5б

5а. Вивчати іноземні мови, розшифровувати древні знаки, читати ієрогліфи, розробляти фірмові або дорожні знаки

чи

5б Слухати художні твори, читати художню літературу, писати книжки як письменник, дивитися і обговорювати п'єси, концерти, фільми

6а Вирощувати молодняк худоби (телят, поросят, кролів, лошат тощо) як фермер.

чи

6 б Навчати дошкільнят, старших дітей як вихователь, вчитель

7а Розфарбовувати зображення, створювати художні вироби, як майстри різних мистецтв, грати на музичних інструментах, як музиканти

чи

7б Керувати автомашиною, транспортною технікою: тепловозом, літаком, трактором тощо

8а Повідомляти людям інформацію, давати пояснення, як екскурсоводи, працівники довідкових бюро, теле- і радіокоментатори, журналісти

чи

8б Художньо оформляти виставки, вітрини, приміщення як дизайнер; готувати п'єси, концерти, як режисер

9а Ремонтувати або виготовляти з допомогою різних технічних пристроїв, інструментів, механізмів найрізноманітніші вироби: меблі, одяг, технічні конструкції

чи

9б Перевіряти різні друковані тексти, таблиці, схеми, креслення; відшукувати і виправляти помилки у графічних зображеннях; складати власні схеми і креслення

10а

10а Лікувати тварин як ветеринар, лікар Айболить.

чи

10б Робити математичні розрахунки, додавати і віднімати числа, як бухгалтер, банкір

11б

11а Виводити нові сорти рослин, як селекціонери, агрономи

чи

11б Конструювати, проектувати нові види промислових виробів: незвичайні будинки, модний одяг, оригінальні конструкції машин, як конструктори і промислові дизайнери

12а Проводити судові засідання, виносити покарання підсудним, як суддя; захищати інтереси громадян, як адвокат; заохочувати людей до праці або гри, нагороджувати їх

чи

126 Робити креслення, графічні схеми, таблиці з допомогою креслярських інструментів або комп'ютера

13а Брати участь у гуртках художньої самодіяльності, як актор, художник, музикант

чи

136 Спостерігати через мікроскоп за життям мікробів або інших живих організмів, вивчати їх поведінку, робити аналізи

146

14а. Оюслугувувати або налагоджувати медичні прилади, апаратуру для лікування, як лікар

чи

146 Надавати людям медичну допомогу при пораненнях, опіках як лікар

156

15а Кодувати і розкодовувати знаки азбуки Морзе, позначати умовними знаками події і явища, користуватися ідеограмами, піктограмами

чи

156 Створювати художні образи лініями, кольорами, рухами тіла, музичними звуками, художньо описувати події, уявляти, фантазувати як художник

16 (б)

16а Робити лабораторні аналізи у лікарні, стежити за поведінкою мікробів, як лаборанти

чи

16(б) Приймати, оглядати, відвідувати хворих, призначати лікування, виписувати рецепти, як лікар

17а

17б

17а. Фарбувати або розписувати стіни приміщень, поверхню виробів, створювати картини живопису

чи

17б.Збирати машини з деталей і вузлів, як інженер-конструктор, слюсар

18а

18а Організовувати культпоходи до театру, музеїв, робити екскурсії з однокласниками або меншими дітьми

чи

18б Грати на сцені, як актор; брати участь у концертах, художній самодіяльності, відзначати традиційні і сучасні свята

19б

19а

19а. Виготовляти за кресленням деталі виробів; проектувати будинки як архітектор

чи

19б. Креслити, копіювати карти місцевості як географ, геолог

20а Вести боротьбу із хворобами рослин, шкідниками лісу, саду, як лісник або садівник чи агроном

чи

20б Працювати на клавішних машинах: калькуляторах, комп'ютерах, факсах тощо

Ключ до тесту

Людина і природа	Людина і техніка	Людина й інші люди	Людина і художні образи	Людина і знакові системи
Діячі-майстри		Глядачі-художники		Слухачі-мислителі
1а	1б	2а	3а	2б
3б	4а	4б	5б	5а
6а		6б	7а	
	7б	8а	8б	
	9а			9б
10а				10б

11a	11б	12a	13a	12б
13б	14a	14б	15б	15a
16a		16б	17a	
	17б	18a	18б	
	19a			19б
20a				20б
+	+	+	+	+
-	-	-	-	-

Хто ти: «майстер-діяч», «художник-глядач», «мислитель-слухач»?

Підсумуй «плюси» професій «людина-природа» і «людина техніка» (це «майстер-діяч»); потім підсумуй плюси професій типу «людина-людина» і «людина-художні образи» (це «художник-глядач»); підсумуй плюси професій типу «людина-знакові системи» (це «мислитель-слухач»)

Підрахуй у такому ж порядку «мінуси». У якому типі професій у тебе їх найбільше? Гра-кокологія «Яйце-райце»

Уявіть себе за столом. Перед Вами – яйце. Його розмір, колір, форма, зовнішній вигляд не мають значення. Уявляй яйце, яким тільки хочеш. Яке яйце Ви уявляєте:

1. Яйце змії.
2. Яйце черепахи.
3. Яйце динозавра.
4. Яйце куриці.

Інтерпретація відповідей.

Яйце є символом майбутніх поколінь. Яке яйце Ви вибираєте, такого майбутнього і чекаєте для своїх дітей.

1. Змія є символом мудрості, освіченості, багатства. Якщо Ви обираєте яйце змії, то підсвідомо очікуєте від дітей і мудрості, й освіченості, й багатства.

Це добре. Але не забувайте, що в першу чергу від Вашої любові до дітей залежатиме їхній життєвий успіх.

2. Яйце черепахи – символ здоров'я і довголіття. Ваш вибір яйця черепахи означає, що Ви бажаєте своїм дітям міцного здоров'я і чудової фізичної форми. Ви дуже турботливі батьки. Ви, мабуть, відчуваєте хвилювання, коли діти надовго запізнюються?

3. Яйце динозавра : ви справді жадаєте, щоб Ваші діти стали унікальними, неповторними, непересічними особистостями? Ви не бажаєте, щоб Ваші діти пристосовувалися до жорстких вимог школи, професії, суспільного життя? Це чудово. Але пам'ятайте, що найперший бунт Ваш унікум оголосить своїм батькам.

4. Вибрати куряче яйце – це засвідчити, що Ви бажаєте дітям звичайних життєвих радощів і безпеки. У Вас немає безумних мрій або ж амбіційних планів щодо майбутнього своїх дітей.

Наша порада: найкращий вибір життєвого шляху – це вибір самих дітей.

Згода-незгода

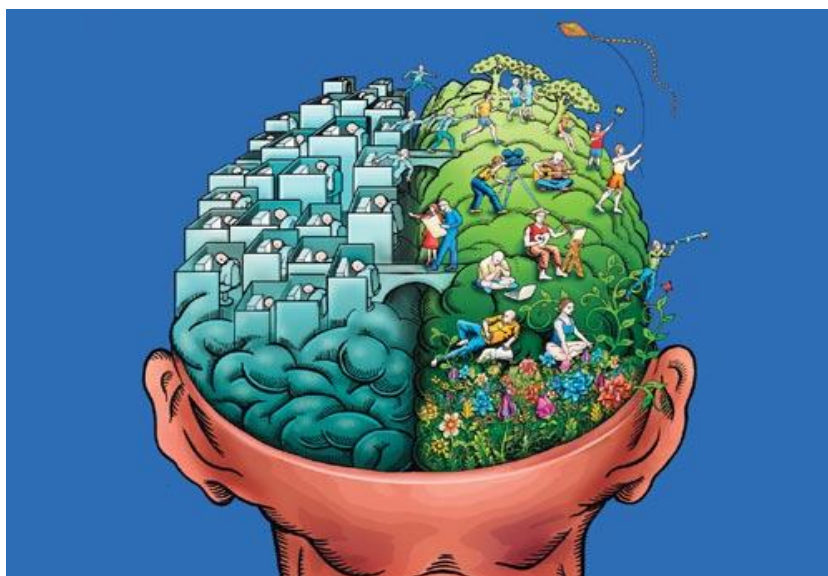
«Я науково творча, бо маю меткий розум. Як спланую, так і станеться. Я найважливіша у світі» – тішилися Вата, прямуючи правою дорогою і керуючись лівим мозком. Вата була впевнена: найважливішим для прозріння-просвітлення є розум у лівій (логічно-понятійній) півкулі її головного мозку, бо ж «розум – всьому голова».

«Я художньо творча, бо маю образний ум-уяву. Що уявлю те й відбудеться. Я у світі найважливіша», – раділа Піта, рухаючись лівою дорогою і керуючись правим мозком. Піта вичитала в етимологічному словнику української мови, що ум – це не що інше, як уява. А тому вона вважала, що прозріння-просвітлення досягається умом завдяки правій (художньо-образній) півкулі її головного мозку, бо ж хоч «ум за розум і заходить», але «нема ума – вважай каліка».

А от Капха віддавала перевагу здоровому глузду (шлунку-кишечнику іншим трубчастим внутрішнім органам), бо вона вичитала в етимологічному словнику української мови, що «глузди – це тельбухи», а в Інтернеті відшукала

цікаву інформацію: «третій мозок» – це «кишково-шлунковий». «Я предмето перетворювальна, бо володію майстерністю. До чого торкаюся, що нюхаю і смакую, те й оживає довкола. Без мене світу не бувати», – була переконана Капха, йдучи прямою дорогою.

Не встигли доші натішитися своїми профілями обдарованості (академічним, естетичним, практичним), як раптом їхні три дороги зав'язалися тугим вузлом, який нагадував велитенську голову, відкриту для входження в неї трьох дош-мандрівниць. Голова була повернута до лісу передом, а до мандрівниць задом.

Загула, заgrimіла Голова нелюдським голосом: «Хто тут порушив мій спокій? Ну ж бо мерщій шукайте в мені свої місця. Негайно вибирайте розум, ум або ж здоровий глузд. Не виберете – начувайтесь: змахну мечем і скорочу по плече !»

Чим ти керуєшся у житті частіше: розумом, умом чи здоровим глуздом ?Згодься або не згодься із твердженнями, поданими нижче.

Не терплю суворого порядку, норм, надмірної охайності	У більшості випадків дію за задалегідь продуманим планом
Не люблю одноманітної роботи, що вимагає зосередженості, терпіння, уваги до дрібних деталей	Люблю порядок, симетрію, закономірність

Не люблю спокійного, розміреного життя. Люблю несподіванки і пригоди.	Завжди виявляю обережність у виборі друзів і знайомих.
Мені приємно перебувати в центрі уваги	Читати книги мені приємніше аніж спілкуватися зі знайомими
Як правило, нічого не планую, а все роблю в залежності від настрою	Зазвичай планую власні дії і вчинки
Мені здається нудним дотримання порядку і точності у всьому, я намагаюся внести до всього хоча б трішечки фантазії	Розпочату роботу я завжди доводжу до логічного завершення
Надаю важливого значення зовнішньому вигляду та одягу людей, звертаю увагу на моду і якість тканини	У мене є мета у житті, до якої я прагну, долаючи перешкоди

Пізнай себе. Хто ти: «художник-глядач» «повністю згодний» із більшістю висловлювань першої колонки; «мислитель-слухач» «повністю згодний» із більшістю висловлюваннями другої колонки; «майстер-діяч» «повністю згодний» хоча б із половиною висловлювань першої колонки і хоча б із половиною висловлювань другої колонки.

Гра-кокологія «Чудо-Юдо»

Уяви собі, що довкола твого будинку ходить-бродить жахливе і зле чудовище. Ніхто його не здатний зупинити. А цей монстр надзвичайно небезпечний. Чому ж він такий розгніваний?

1. Він голодний.
2. Він шукає загублену подругу.
3. Він розуміє, що його не сприймають і не хочуть знати із-за його зовнішнього вигляду.
4. На нього здійснено напад, і він прагне помсти, розквитатися зі своїм кривдником.

Інтерпретація відповідей

Чудовище – це архетип тіні (за Юнгом). Ця тінь містить у собі найгірші якості особистості. Тінь характеризується руйнівними і позитивними якостями: нормальні інстинкти і творчі сутнісні сили єства. Тінь є у кожного із нас, і вона спрямовується проти джерел стресів і психічних напружень, які ми переживаємо.

1. Голодне чудовище – це внутрішній конфлікт зі своїм звичним апетитом. Ви, мабуть, розпочали дотримуватися дієти? Зберігайте міру у дієті: вживайте їжі небагато, але часто. Не викликайте занадто багато гніву у свого чудовища-тіні.

2. Чудовище-тінь шукає втрачену подругу? Ви вражені у самісіньке серце. Пішла одна любов, прийде інша. Немає сенсу повертати минуле. Майбутня любов може бути набагато кращою.

3. Ви незадоволені власною зовнішністю? Ваш розум перебільшує Ваші недоліки. Щоб Вас полюбили інші, треба перш полюбити себе самого.

4. Якщо ваше чудовище-тінь прагне помсти, то Ви песиміст. У Вас склянка наполовину порожня, а не повна наполовину. Вода у склянці стоїть кілька днів, а все, на Вашу думку, лишається гарячою. Варто визнавати свої помилки, але не варто викликати жалість до самого себе. Спрямуйте свою енергію на зміну думок і почуттів у позитивне русло.

ТРИДЕВ'ЯТЕ ЦАРСТВО

«Так ця голова і є Тридев'яте Царство, – збагнули врешті-решт Вата, Піта і Капха. – Це ж тут роздаються обдарування, збуваються усі бажання і мрії. «Що ж я хочу отримати у Тридев'ятому Царстві?», – задумалася кожна із трьох дош.

Г. Гарднер виокремлює здібності людини:

1. Натуралістичну

2. Просторову

3. Тілесно-

кінестетичну

Рис. 1-3. Профіль практичної обдарованості (практичного інтелекту)

4. Надособистісну

Внутрішньо-особистісну

5. Міжособистісну 6.

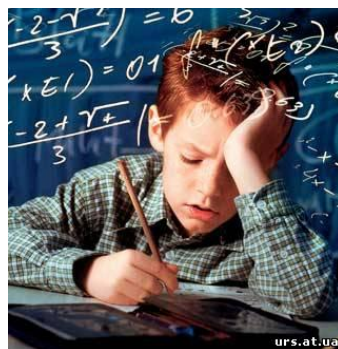
Рис. 4-6.

Профіль естетичної обдарованості

7.Музичну

8. Логіко-математичну

9. Лінгвістичну

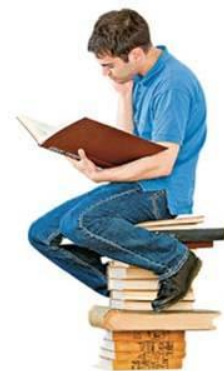

Рис. 6-9. Профіль академічної обдарованості

Пізнай себе. Познач обране тобою бажання (число і букву). Можна обводити і одне, і два, і три бажання. Лиш би вони були «твоїми», запозиченими із власного досвіду.

«У ТРИДЕВ'ЯТОМУ ЦАРСТВІ Я ХОЧУ І МОЖУ...»

<p>1а – проводити свій час на природі, в туристичному поході.</p> <p>1б – проводити час на самоті, робити медитацію, відпочивати чи роздумувати над важливими життєвими питаннями.</p> <p>1в – співати, бо маю приємний і мелодійний голос.</p>	<p>2а – вирішувати екологічні питання, бо я належу до людей, які є активістами якихось природничих спілок, і я обізнаний з багатьох питань стосовно природи.</p> <p>2б – відвідувати різні семінари, що стосуються особистісного росту людини, бо я прагну дізнатися про себе якомога більше.</p> <p>2в – прислухатися до музики і співу і легко уловлювати фальшиві ноти у музичному чи пісенному творі.</p>	<p>3а – піклуватися про тварин, у мене багато тварин є вдома.</p> <p>3б – реагувати на невдачі з особливою витримкою.</p> <p>3в – слухати музику по радіо, у записах на касетах, дискетах тощо.</p>
<p>4а – працювати в саду, виконувати інші дії у природі, наприклад, доглядати птахів.</p> <p>4б – домогтися до себе поваги інших, бо маю особливе хобі або інтерес.</p> <p>4в – грати на музичному інструменті.</p>	<p>5а – охороняти природу, я хочу записатися (записався) на курси у центр, пов'язаний з природою.</p> <p>5б – реалістично оцінювати свої сильні і слабкі сторони.</p> <p>5в – підносити настрій завдяки музиці, бо без неї моє життя було б</p>	<p>6а – піклуватися про рослини і тварин, бо я знаюся на відмінностях між різними видами собак, пташок, інших представників флори і фауни.</p> <p>6б – проводити вихідні в маленькому будиночку десь в лісі на самоті, а не</p>

	менш цікавим.	в гамірному товаристві багатьох людей. бв – не розлучатися з піснею, бо, йдучи «прокручую» в умі якусь музику або наспівую.
7а – читати книги, журнали, дивитися телепередачі, фільми про природу. 7б – вважати себе вольовою незалежною людиною. 7в – зіграти уривок якоїсь мелодії на примітивному ударному інструменті або відтворити потрібний ритм голосом.	8а – надавати перевагу відпочинку на природі, аніж відвідуванню якихось розважальних закладів. 8б – вірити у те, чим цікавлюся або захоплююся, а тому веду особистий щоденник, щоб фіксувати свої внутрішні переживання. 8в – слухати різні стилі музики, бо знаю дуже багато музичних творів.	9а – гуляти на свіжому повітрі протягом тривалого часу, відвідувати зоопарки, аквапарк тощо. 9б – розраховувати лише на себе самого. 9в – виконувати пісенні або музичні твори, бо я, почувши один-два рази музичний уривок, можу точно його відтворювати.
10а – з великим задоволенням працювати у саду. 10б – працювати на себе, замислююся над відкриттям власного бізнесу. 10в – наспівувати під час роботи, навчання, вивчення чогось нового, іти життям з піснею	11а – здійснювати руками конкретні практичні дії: шити, переплітати, займатися різьбою, моделювати тощо. 11б – навчатися у взаємодії з іншими, бо я відношуся до типу людей, до яких прихо-	12а - побільше рухатися, бо мені важко усидіти на одному місці. 12б – займатися груповими видами спорту, такими як бадмінтон, волейбол чи футбол, але не плаванням чи спортивною ходьбою. 12в – поглиблено

	<p>дять за порадою колеги по роботі чи сусіди.</p> <p>11в – ознайомлюватися з новітніми досягненнями науки.</p>	<p>опановувати математику, бо вона – мій улюблений предмет.</p>
<p>13а– брати участь в іграх на свіжому повітрі, займатися спортом.</p> <p>13б – співпрацювати з іншими у складі малих груп, бо коли маю проблему, мені кортить поділитися нею з кимось, а не тримати у собі.</p> <p>13в– влаштовувати маленькі експерименти типу: «Що буде, якщо...» Наприклад, що буде, якщо чорнобривці висіяти на зиму у кімнаті</p>	<p>14а– спілкуватися невербально (наприклад, мовою жестів, пантомімою і мімікою).</p> <p>14б – мати не менше аніж трьох, а то й більше близьких друзів.</p> <p>14в – не мати ніяких справ з неорганізованими людьми, бо мій розум вимагає системності, порядку, правильності, послідовності у всьому, і всіх.</p>	<p>15а– займатися фізичною діяльністю, бо найкращі ідеї у мене виникають під час руху.</p> <p>15б– брати участь у колективних іграх, бо мені подобаються соціальні ігри типу «монополія», «брідж», але не відеоігри, а реальні.</p> <p>15в– легко здійснювати підрахунки в думках, без ручки і калькулятора.</p>
<p>16а – якомога частіше прогулюватися на свіжому повітрі.</p> <p>16б – насолоджуватися нагодою повчити інших людей, бо це я дуже добре умію робити.</p> <p>16в – розв'язувати головоломки, які</p>	<p>17а – займатися експериментальними дослідженнями, бо я найкраще пізнаю предмет завдяки безпосередньому дотику до нього.</p> <p>17б – бути завжди «командним гравцем»,</p>	<p>18а– зустрічатися з екстремальними ситуаціями в ході прогулянок, поїздок, експериментів.</p> <p>18б – комфортно почувати себе серед натовпу людей.</p> <p>18в – вірити у те, що все</p>

вимагають з'ясування причин, логічного мислення.	бо я сам вважаю себе або інші вважають мене лідером. 17в – мислити чіткими, абстрактними, безсловесними поняттями.	у світі має раціональне, наукове пояснення.
19а – робити щось практично самому, аніж читати про таку роботу чи пасивно дивитися на чийсь практичні дії. 19б – проводити вечір у веселому товаристві, ніж сидіти вдома самому. 19в – завжди почуватися впевненим, коли все на своєму місці, все перебуває у звичному порядку.	20а – вести активний стиль життя, вдаватися до танців, бо відзначаюся скоординованими рухами. 20б – бути задіяним у соціальній діяльності, пов'язаний із доброчинством, церквою, спілками тощо. 20в – відшукувати недоліки у тому, що інші говорять чи роблять вдома або на роботі.	21а – помічати кольори, бо я маю до них підвищену чутливість. 21б – обговорювати різні життєві питання, зокрема, про сенс життя. 21в – робити нотатки, бо я легко «прокручую» слова в умі, перед тим, як їх говорити або писати
22а – фіксувати кінокамерою або фотоапаратом усе, що мене оточує. 22б – бути фаталістом, бо релігія залишається дуже важливою для мене. 22в – слухати частіше радіо, аудіокасети, аніж дивитися телевізор і	23а – заплющувати очі і викликати яскраві уявні образи про будь-які події. 23б – виконувати свою роль у житті, займати своє місце під сонцем. 23в – читати книги, бо вони мають велике	24а – залюбки складати різноманітні пазли. 24б – споглядати твори мистецтва, розуміти їх взаємозв'язок, розуміти висловлювання: «все є в усьому», «пізнай себе і ти пізнаєш світ». 24в – розважатися

відеокасети. Бо я краще сприймаю і розумію інформацію слухом, а не зором.	значення для мене	самому чи з гуртом друзів анекдотами, каламбурами, скоромовками, віршиками.
<p>25а – уночі бачити яскраві, чіткі сни.</p> <p>25б – робити вправи на релаксацію та медитацію.</p> <p>25в – вести щоденник, записувати туди власні твори, якими я сам пишаюся і які схвалюють інші</p>	<p>26а – подорожувати, бо я, як правило, завжди відшукую шлях у незнайомій місцевості.</p> <p>26б – відвідувати місця, де я можу відпочити, відволіктися від реальності буття.</p> <p>26в – розгадувати кросворди, бо я отримую задоволення від ігор типу «анаграми», «плутанина слів», «пасворди» тощо.</p>	<p>27а – частіше малювати чи підсвідомо робити мазки або відбитки кольорових плям на площині.</p> <p>27б – читати стародавніх та сучасних філософів, бачити перспективу розвитку завдяки вивченню історії та стародавньої культури.</p> <p>27в – писати із задоволенням, пояснювати на прохання інших людей значення слів, які я вживаю.</p>
<p>28а – користуватися знаннями з геометрії, бо у школі геометрія давалася мені легше ніж алгебра.</p> <p>28б – оволодівати знаннями міфології, розуміючи їх цінність для культури.</p>	<p>29а – згадувати зображення предметів або легко уявляти предмети з висоти пташиного польоту.</p> <p>29б – дізнатися, чи є розумні створіння у Всесвіті.</p> <p>29в – вивчати рідну</p>	<p>30а – надавати перевагу читанню мало ілюстрованого матеріалу.</p> <p>30б – молитися, відвідувати храми.</p> <p>30в – користуватися цитатами, бо в моєму мовленні часто зустрічаються висловлювання,</p>

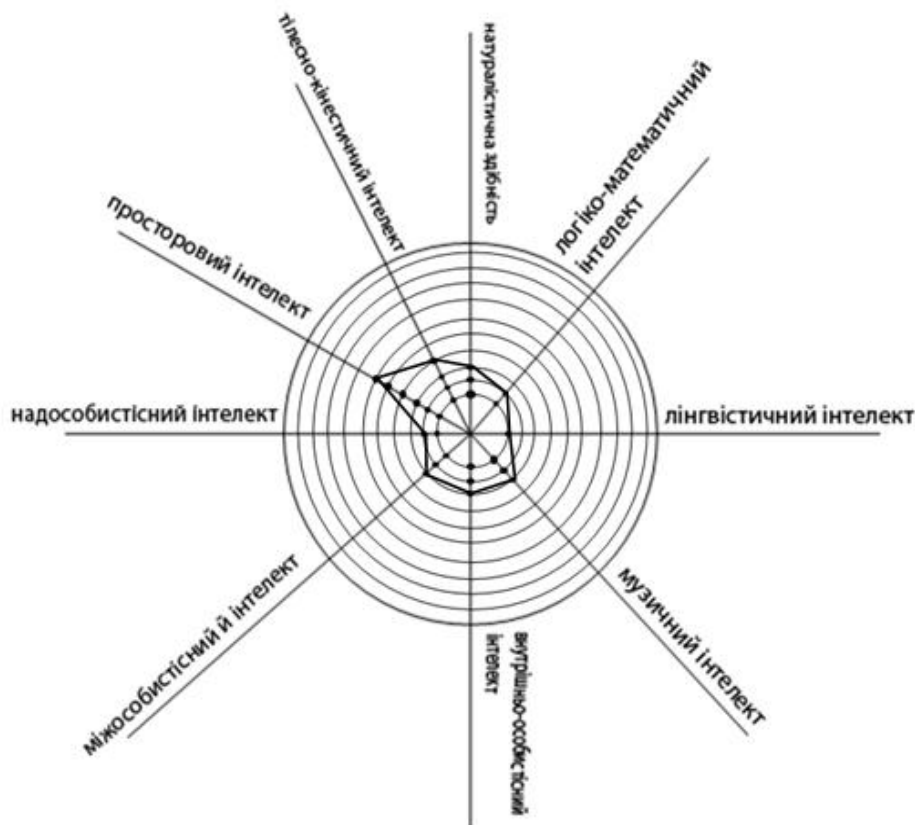
28в – вивчати залюбки іноземні мови: англійську, німецьку, французьку, бо я легко ними оволодіваю.	мову, гуманітарні науки, історію, бо вони даються мені легше ніж математика чи природничі дисципліни.	які десь прочитані або почуті.
---	---	--------------------------------

РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИКИ

	Царство 1 (1а –10а)	Царство 2 (11а – 20а)	Царство 3 (21а –30а)
	Царство 4 (20б –30б)	Царство 5 (11б –20б)	Царство 6 (1б – 10б)
	Царство 7 (1в –10в)	Царство 8 (21в –30в)	Царство 9 (11 в-20в)

Результати діагностики: а) профіль практичної обдарованості «майстра-діяча»; б) профіль естетичної обдарованості «художника-глядача»; в) профіль академічної обдарованості «мислителя-слухача».

Зразок графічного узагальнення результатів

Якщо здібності у «колесі життя» розвинені гармонійно (графік нагадує круг чи еліпс), то розвиток особи відбувається у гармонійній вібрації з «живою матерією» біосфери

Здібності і здоров'я

У тридев'ятому царстві доші спочатку вибрали для себе по три найзаповітніші здібності:

Вата – музичну, математичну і лінгвістичну (профіль академічної обдарованості); Піта – надособистісну, міжособистісну, внутрішньо-особистісну (профіль естетичної обдарованості); Капха – натуралістичну, просторову, тілесно-кінестетичну (профіль практичної обдарованості).

«У моєму Тридев'ятому царстві найважливіша здібність – це музична», – похвалилася Вата сестрам. – Всесвіт звучить усією музичною гамою». «А в моєму Тридев'ятому царстві найважливіша надособистісна (екзистенціальна) здібність», – поділилася радістю Піта. – Такою здібністю наділені лише боги». «А в моєму Тридев'ятому царстві найважливіша здібність натуралістична. Це відчуття органічної єдності із природою», – похвалилася Капха.

«А що як ми об'єднаємо наші найважливіші здібності?» – задумалися доші. «Музика-Бог-Природа у єдності – це Веди! Це Всезнання!» – нарешті водночас прозріли і Вата, і Піта, і Капха.

І стали доші жити-поживати і горя не знати. Бо ж дев'ять здібностей, виокремлених у три профілі обдарованості, навіки наділили Вату, Піту і Капху дев'ятьма типами здоров'я:

Види здібностей («множинний інтелект»)	Типи здоров'я («колесо життя»)
<i>Музична</i>	<i>Психічне</i>
Математична	Інтелектуально-цифрове
Лінгвістична	Інтелектуально-мовленнєве
<i>Надособистісна</i>	<i>Духовне</i>
Міжособистісна	Соціальне
Внутрішньо-особистісна	Емоційне
<i>Натуралістична</i>	<i>Екологічне</i>
Просторова	Професійне
Тілесно-кінестетична	Фізичне

І вирішили доші-сестри створити освітній простір духовного просвітлення і прозріння людей. В духовному освітньому просторі Вата створила середовище, сприятливе для визрівання музичної здібності і підтримки психічного здоров'я людей. Вона звернула увагу на «гармонію сфер».

Цікаво знати. Гармонія сфер – це музика сфер, античне піфагорійсько-платонівське вчення про музичне звучання планет (в т.ч. Сонця і Місяця), про музично-математичну структуру Космосу. У текстах використовувалися терміни «harmonia (musika) caeli (mundi)», що означає «гармонія (музика) неба (світу)». Піфагорійці вважали Всесвіт «гармонією (музикою) і числом»: швидкості світил, заміряні за віддалями, відносилися між собою так само, як і тони консонуючих інтервалів», а тому «звучання, відтворене світилами у процесі руху по колу, є гармонійним». Висота тону виявлялася пропорційною

швидкості світила. Найвищий тон астральної гами належить сфері нерухомих зірок, а найнижчий – Місяцю. У Піфагора бралися до уваги три сфери: зірки (в т.ч. планети), Місяць і Сонце. Ці сфери співвідносилися з трьома інтервалами: квартою (3:4), квінтою (2:3), октавою (1:2). Вся музично-математична структура Космосу виражена тетрактидою.

У древньому піфагоризмі гармонія (музика) сфер (планет, місяця і сонця) вважалася аналогом числової природи світу і мала глибинний етичний, естетичний і есхатологічний сенс. Душа вважалася ізоморфною гармонією Космосу, схожою за будовою на планети, місяць, сонце. Музичний інструмент ліра як земний прообраз душі був точним відображенням небесної гармонії. Гра на лірі вважалася залученням до гармонії Всесвіту і підготовкою до повернення на астральну прабатьківщину. Існувала піфагорійська теорія музики (гармонії) пір року: весна утворює кварту по відношенню до осені, квінту по відношенню до зими, октаву по відношенню до літа. Гармонія сфер пов'язувалася не лише з музикою. Корелятивними є чотири тони тетракарда (чотириструнної ліри) і чотири елементи світу: земля, вода, повітря, вогонь. Зазначена концепція є аналогічною до інших східних традицій: халдейської, єгипетської, китайської (відповідність п'яти нот китайської гами п'яти елементам і порам року).

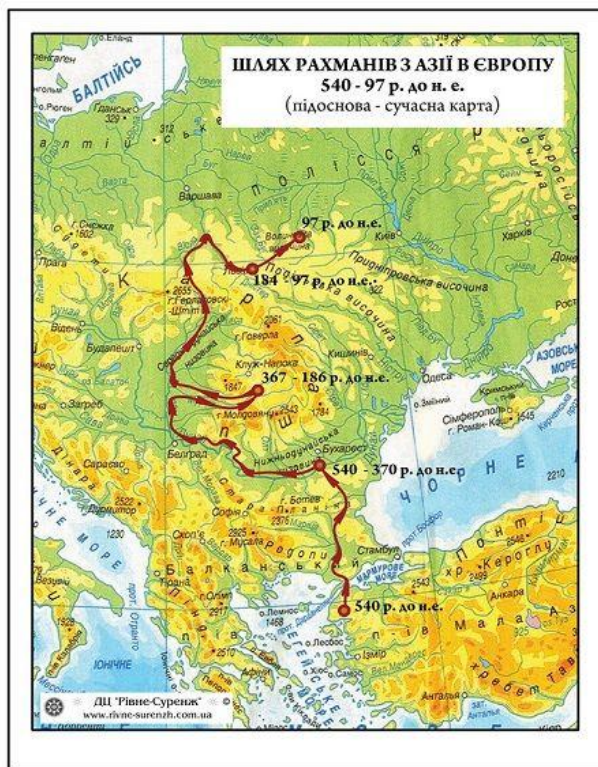
Піта створила середовище, сприятливе для визрівання надсособистісної здібності і підтримки духовного здоров'я людей. Вона проповідувала теорію «квантової душі» і навчала медитації «Вогняна квітка», бо збагнула, що естетичне пізнання – це спосіб саморозуміння, результатом якого є просвітлення-прозріння.

А Капха створила середовище, сприятливе для визрівання натуралістичної здібності і підтримки екологічного здоров'я людей. Вона проповідувала ідею «тілесного самопізнання» і розробила «кольорову дієту».

І от так диво! Всі другорядні види здібностей і типи здоров'я людей визрівали самі собою. Бо ж всі другорядні види здібностей і типів здоров'я зумовлювалися ключовими: музичною здібністю і психічним здоров'ям Вати; надсособистісною здібністю і підтримкою духовного здоров'я Піти; натуралістичною здібністю і підтримкою екологічного здоров'я Капхи.

Усіх, хто прагнув прозріти, поєднати в собі Музику-Бога-Природу, інформацію ноосфери, спіритіосфери, біосфери, доші запрошували до себе для зцілення.

І рушили мислителі-слухачі, художники-глядачі і майстри-діячі трьома дорогами у тридев'яте царство, відроджене Ватою, Пітою і Капхою.

4.6. Проектування експериментальних ситуацій на заняттях з дизайну і технологій як метод педагогічної діагностики естетично обдарованих учнів

Останнє десятиліття ми присвятили експериментальній роботі з діагностики обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів засобами педагогічного дизайну. Поняття «педагогічний дизайн» широко вживається у європейському освітньому середовищі. У вітчизняних теоретичних джерелах воно позначається термінами «педагогічне проектування» і «навчальне проектування». Педагогічний дизайн або проектування навчальних систем (ISD) є такою практикою створення навчального досвіду вчителем, якою досягається ефективно, дієво і, водночас, привабливе набуття компетентностей його учнями, забезпечується інтелектуальне, емоційне і фізичне благополуччя учасників навчально-

виховного процесу [17]. У ході експериментальної роботи ми звернули увагу на те, що у процесі дизайн-діяльності повноцінно виявляються всі профілі обдарованості учителя й учнів: академічної, естетичної, практичної. Відтак вважаємо, що майбутні учителі покликані оволодіти компетентністю з діагностики обдарованості учнів загальноосвітніх шкіл засобами педагогічного дизайну.

Забезпечивши учням процес естетичного сприймання, важливо продовжити педагогічну діагностику створенням ситуацій, сприятливих для художнього проектування учнями особистісно ціннісних уявних образів, щоб вони мали змогу зафіксувати образ зображенням, словом і пластикою предметних форм. Естетичну обдарованість ми співвідносимо з таким естетичним смаком, який зумовлюється інтенціональністю – предметністю, співвіднесеною з яким-небудь об'єктом особистісно ціннісного предметного середовища. Всі предметні акти – сприймання, пригадування, фантазія, бажання, форми мислення і рефлексії – наділені певним предметним змістом.

Раніше всього діти зберігають в пам'яті виконані ними рухи, потім запам'ятовуються пережиті почуття і емоційні стани. Далі доступними збереженню стають образи речей, і лише на найвищому рівні дитина може запам'ятати і відтворити смисловий зміст сприйнятого, виражений в словах. Для естетично обдарованих учнів характерний весь спектр почуттів: праксичні, естетичні, інтелектуальні. Художньо проектуватися може лише повноцінно сприйнята особистісно ціннісна інформація.

Для багатомірного інформаційно-особистісного середовища обдарованої дитини необхідне проектування адекватного інформаційно-педагогічного середовища, яке б забезпечувало синтез інтелектуально-творчої, художньо-творчої і технічно-творчої діяльності.

Дж. К. Джонс, ґрунтуючись на системних дослідженнях, визначає проектування як триступеневий процес: “Одне з найпростіших і найбільш поширених спостережень щодо проектування, на якому сходиться багато авторів, полягає в тому, що проектування включає три основні стадії: аналіз, синтез і оцінку (“розчленування конструкторських завдань на частини”,

“поєднання частин по-новому”, “вивчення наслідків від практичних впроваджень нової конструкції”)[18]. Автор визначає компоненти універсальної стратегії проектування (табл. 4.2).

Таблиця 4.2.

Модернізована універсальна стратегія проектування у 1-4 класах

<p><i>Конвергенція:</i> формулювання конструктивного задуму з домінантою вербальної інформації, зорієнтованої на учня-“слухача”, напрям життєдіяльності «людина-знаки інформації» (інтелектуальні професії), формування конструктивно-мовленнєвих умінь (мовностильових, логічно-математичних або їх синтез).</p>	<p><i>Дивергенція:</i> графічна дизайнерська пропозиція з домінантою візуальної інформації, зорієнтованої на учня-“глядача”, напрями життєдіяльності «людина-людина», «людина-художній образ» (соціально-художні професії), формування сенсорних конструктивних умінь (художньо-графічних, техніко-графічних або їх поєднання).</p>	<p><i>Трансформація:</i> пошукове макетування з домінантою структурно-речовинної інформації, зорієнтованої на учня-“діяча”, напрями життєдіяльності «людина-природа», «людина-техніка» (реалістичні типи професій), формування предметно-перетворювальних конструктивних умінь (пошуково-макетувальних, виробничо-технологічних або їх взаємодоповнення).</p>
---	---	---

Організація інформаційно-педагогічного середовища з творчого розвитку учнів можлива на основі підтримки доступу до вербальних, сенсорних і структурних інформаційних ресурсів.

"Високі інформаційні запити" у психолого-педагогічному середовищі – це, на нашу думку, потреба в синтезі типу «думка – почуття – предметно-маніпуляційна дія», а іншими словами спадкова потреба особистості у вербальній, сенсорній, структурній інформації. Вербальна інформація потрібна учню для діяльності логічно понятійного змісту, сенсорна – для емоційно-почуттєвої активності, художньо-образної роботи уяви; структурна – для практичних фізичних дій, зумовлених єдністю думки і почуття, роботою уяви і мислення.

Вербально сформульовані абстрактні поняття, судження, розумові висновки, композиційно організовані сенсорні образи, структурно об'єктивовані вироби з їх запахами, смаками, тактильними відчуттями – всі ці три процеси і їх результати є інформаційними аналогами, які виявляються у семантичному полі особистості. Тому «високими інформаційними запитами» особистості ми вважаємо такі, що в синтезі сприймаються і трансформуються її природно функціонуючим семантичним полем.

Аналоги вербальної інформації (звуки) є особистісно значущими для «слухачів» – учнів з домінантою аудіального сприймання. Аналоги сенсорної інформації є особистісно значущими для «глядачів» – учнів, у яких переважає візуальне сприймання. Аналоги структурної інформації (предмети, запахи, смаки) є особистісно значущими для «діячів» – учнів з конкретним сприйманням.

Подаємо педагогічне обґрунтування методу художнього проектування експериментальних ситуацій, сприятливих для виявлення естетичної обдарованості учнів початкових класів на заняттях з дизайну і технологій (таблиця 3). Метод художнього проектування вимагає розроблення теорії інформаційних аналогів, згідно з якою вербальну і сенсорну інформацію треба розглядати у взаємозв'язку з інформацією структурною (речовинною), що відповідає «золотому правилу» дидактики: найкраще, коли предмет сприймається відразу усіма чуттями: дотиком-смаком-запахом, зором і слухом – полічуттєво.

Таблиця 4.3.

Проектування змісту навчальних предметів у початковій школі

Види інформації	Групи навчальних предметів (за формами інформації)	Основні методи
Вербальна (словесна, аудіальна)	Мова, математика, музика (інформатичні предмети як форми звукової інформації)	Словесний (аудіювання, говоріння, спів, звуковидобування) для профілю академічної обдарованості
Сенсорна	Образотворче мистецтво,	Ілюстративний:

(чуттєва, візуальна)	графічна грамота, читання (художні предмети як форми візуальної інформації)	(перевтілення, персоналіфікація, алегорія, уособлення) для профілю естетичної обдарованості
Структурна (речовинна, запах-смако- дотикова)	Дизайн і технології, «Я і Україна», фізкультура (предмети технологій як форми кінестетичної інформації)	Метод дослідно- практичних робіт (перетворення предметів, маніпулювання предметами і засобами праці тощо) для профілю практичної обдарованості

Для виявлення естетичних смаків учнів до таких особистісно ціннісних конструктів зовнішнього середовища як звуки довкілля, фігури на площині, форми у просторі важливо, щоб всі три види інформації (вербальна, сенсорна, структурна), три основні методи навчання учнів (словесний, ілюстративний, дослідно-практичних робіт) взаємодоповнювалися в ході реалізації змісту початкової освіти. За такої педагогічної умови учні типу «мислителі-слухачі» виявлять свою естетичну рефлексію щодо особистісно ціннісних конструктів-звуків завдяки словесному методу, «художники-глядачі» – до конструктів-фігур завдяки ілюстративному методу, «майстри-діячі» – до конструктів-форм завдяки методу практичних робіт.

Зазначені види інформації і методи навчання поєднуючись взаємопідсилюються у процесі проектної діяльності учнів з учителем: у технології художнього проектування, технології технічного проектування, ІТ-проектуванні. Всі ці проектні технології можуть мати місце на заняттях з предмету «Дизайн і технології» (трудове навчання). Тому для педагогічної діагностики естетично обдарованих учнів проектування експериментальних ситуацій найдоцільнішим є саме на заняттях з дизайну і технологій.

Метод моделювання експериментальних ситуацій для виявлення естетичної обдарованості учнів вимагає, перш за все, модифікації змісту навчання у початковій, основній і старшій школах. Пріоритетним для модифікації змісту є інвайроментальний підхід до його відбору з урахуванням

принципу природовідповідності, який полягає у відображенні змістом навчання основних напрямів життєдіяльності людини, які відповідають профілям її обдарованості. За напрямками життєдіяльності можлива класифікація профілів особистісної обдарованості (табл. 4. 4).

Таблиця 4.4

Класифікація профілів обдарованості учнів за напрямками життєдіяльності

№ п/п	Види особистісно-значущої життєдіяльності	Профілі обдарованості
1.	«Людина-природа» (ландшафтний дизайн) і «людина-техніка» (промисловий дизайн)	Профіль практичної обдарованості (практичного інтелекту)
2.	«Людина-людина» (дизайн костюмів) і «людина-художні образи» (дизайн інтер'єрів)	Профіль естетичної обдарованості
3.	«Людина-знакові системи» (графічний дизайн, веб-дизайн)	Профіль академічної обдарованості

З урахуванням інвайронментального підходу нами струкуровано зміст навчального предмета «Дизайн і технології» для учнів початкових класів. Розділами програм і підручників з дизайну і технологій є основні середовища життєдіяльності людини, зазначені у таблиці 4.4.

Учителям, методистам початкових класів, представникам адміністрацій шкіл варто пам'ятати, що учні початкових класів відрізняються від нас тим, що яскраво сприймають предмети і явища довкілля, мають розвинену наочно-образну пам'ять, багату уяву і фантазію, але недостатньо розвинене абстрактне мислення. Вони ще не здатні уявити окрему деталь поза конструкцією виробу, композиційний елемент площинного зображення поза цілісним зображенням, а вербальну навчальну інформацію без яскравого наочно-образного тла рекламного типу. "Реактивність" на безпосередні враження, передані органами відчуттів, чутливість до образно-емоційних моментів сприйняття дозволяють психологам стверджувати, що в семирічному віці *"дитина є особливо чутливою, сенсильною"* (А. В. Запорожець) до зовнішніх впливів.

Отже, основний метод художньої праці – метод художнього проектування і конструювання – повинен обов'язково враховувати сенсильність учнів

початкових класів. У процесі художньо-ігрової проектної діяльності (ігродизайну) мимовільно учні використовують прийом "перевтілення" у ціннісні для них предмети і явища довкілля або, іншими словами, уособлюються в них. Це професійний прийом художників, поетів, майстрів декоративно-прикладного мистецтва, дизайну. Прагнення до художнього пізнання, до ототожнення з довкіллям, уособлення з ним є природною потребою дітей: з великого аркуша вони вирізають дрібну деталь посередині, занурюють пензлики до дна в будь-якому посуді, до дна розмивають акварельки, малюють дерева над дорогою або довкола ставка у лежачому вигляді, у вигляді конусів. Вони входять почуттями в предмет через композиційний центр і набувають його специфіки, сутності ("чим глибше і вище, тим ближче до внутрішньої сутності предмета"). Саме тому інформацію для таких учнів треба спочатку подавати в художніх образах і поступово трансформувати до понять словесних. Тоді їхня природна естетична обдарованість виявлятиметься повноцінно.

На заняттях з художнього проектування школярі вчаться розробляти художні проекти з опорою на поліфонічні сенсорні різних пластичних матеріалів на основі самостійно розробленого проекту. Таким чином, їхній "розум виявляється на кінчиках пальців". Метод художнього проектування і конструювання успішно реалізується за умови цілісного змісту підручників з дизайну і технологій. Зміст повинен бути сюжетно вмотивованим, мультиплікаційно розгорнутим і композиційно довершеним.

Для пробудження естетичної обдарованості мають відводитися цілі дні, а не урочні години після «вербальних» навчальних предметів. У дні дитячого ігрового дизайну («дні ДІДа») мета не буде досягненою, якщо "дресирування інтелекту" перед цим здійснювалося вербально-понятійними засобами. Після кількох уроків такого "дресирування" "входження в образ" стає неможливим ні для вчителя, ні для учнів. Неможливо за п'ять хвилин перерви переорієнтуватися з логічно-понятійного на художньо-образне мислення і сприймання. Молодші школярі ще не мали сприятливих педагогічних умов для повноцінного розвитку емоційно-почуттєвої сфери. Вони обмежені у

художньому пізнанні світу. Ось чому день ДІДа ми пропонуємо робити тематичним. Одна з основних тем дизайну і технологій розглядається через знакові системи різних навчальних предметів і обов'язково має зв'язок з наступною. Тематика предмету «Дизайн і технології» інтегрується з математикою, мовою, природознавством. Письмові дії виконуються способом "кольоропису" безпосередньо в альбомах, а не в звичних зошитах у лінію та клітинку. Принцип сенсильності (сенсорної чутливості) як найприродовідповідніший учням початкових класів ми використовуємо у своїх орієнтовних розробках занять з дизайну і технологій.

Фахівці з діагностики обдарованості мають надавати педагогічній практиці способи виявлення обдарованості учнів у інформаційно-педагогічному середовищі окремих видів творчості: а) наукової, б) технічної, в) художньої; інформаційно-педагогічному середовищі дизайн-діяльності як синтезованого виду проектної творчості: а) дизайні ландшафтів (екстер'єрів), б) дизайні середовища (інтер'єрів), в) дизайні костюмів, г) промислово-індустріальному дизайні, д) графічному дизайні і веб-дизайні.

Фахівці діагностики обдарованості мають надавати педагогічній практиці способи прогнозування професійної придатності обдарованих учнів для різних сфер життєдіяльності: а) інтелектуальної (людина-знакові системи); б) реалістичної (людина-природа, людина-техніка); в) соціально-художньої (людина-людина, людина-художні образи).

Отже для діагностики і, водночас, корекції обдарованості нами обрана дизайн-діяльність, у якій синтезуються в однаковій мірі усі три види творчості: інтелектуальна, художня і технічна. Зазначений синтез охоплює всі здібності, притаманні людині, забезпечує їх взаємодію, взаємодоповнення, а в результаті досягаються високі результати діяльності у будь-якій галузі.

Поглибимо психолого-педагогічне обґрунтування методу художнього проектування ситуацій, сприятливих для виявлення і підтримки естетичної обдарованості на прикладах проектування ігрових середовищ, передбаченого нашою варіативною програмою «Дизайн і технології» для учнів початкової школи [19]. Програма реалізується способом ігрового дизайну. Серед

практичних аспектів початкового навчання мови, виділених у програмі, передбачено роботу над значенням слова і кількісним нарощуванням словникового запасу учнів, розвитком умінь користуватися мовними засобами [20]. Творчі вчителі, працюючи над збагаченням словникового запасу школярів, використовують різні способи, прийоми, форми роботи, завдяки яким можна виявляти мовленнєво-естетичну обдарованість учнів. Особливо корисним є залучення школярів до самостійного розв'язування посильних завдань, пошуки нових способів пояснення лексичного значення незрозумілих слів через порівняння, аналогії, застосовування наочності.

Естетична обдарованість має органічні зв'язки з національною ментальністю, етнічним здоров'ям нації [21]. Як засвідчує практика роботи з молодшими школярами, найбільш ефективним способом педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів початкових класів є ознайомлення з власне українськими словами у процесі використання текстів народознавчого характеру. Збагачення досвіду дітей народознавчою лексикою відбувається і через контекст народної дитячої гри, що сприяє емоційному самовираженню учнів. Такий досвід діагностики естетичної обдарованості учнів початкових класів теоретично узагальнено і обґрунтовано Т. В. Михасюк [22].

Українські народні ігри та забави становлять чималий розділ народної педагогіки й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний тощо. Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, в їх змісті відбиті сезони явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею. На думку науковців, народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи [23].

Велику практичну цінність для педагогів, вихователів, студентів, школярів становить фундаментальне зібрання українських дитячих і молодечих фольклорних ігор та розваг «Дзига» [24]. Ігри – найбагатший жанр дитячого фольклору, який створювався самими дітьми, або трансформовався ними від певних форм календарних, трудових і сімейних свят, обрядів, звичаїв, гостьових форм дозвілля у власну субкультуру. Наукові дослідження ігрової

культури і фольклору на теренах України дозволяють поглянути на нього як на цілісну систему, в якій побудували різні види ігор. Ми називаємо народні ігри етнічним ігродизайном [25]. Ігровий дизайн як проектно-художня технологія має місце в програмах, підручниках для початкової школи, в дисертаційних дослідженнях [26], [27].

Народна педагогіка виділяє дві основні групи ігор – спонтанні та сюжетні (рольові), вигадані для розваги. Крім рольових ігор, у дитячому середовищі побутують вироблені народною педагогікою ігри з готовими правилами – рухливі й розумові (дидактичні), ігрові прийоми. Узагальнивши різні класифікації ігор, ми подаємо класифікацію, яку вважаємо найбільш оптимальною для діагностики естетичної обдарованості молодших школярів:

I. Словесні народні ігри (ігри словом)

II. Календарно-обрядові (обрядово-ритуальні) ігри

III. Принагідні ігри:

3.1. Сюжетно-рольові (рухливі, творчі, з правилами, без правил)

3.2. Музичні (пісенні, танцювальні, хороводні, ігри-драматизації)

3.3. Безсюжетні ігри (забави, розваги, ігрові прийоми).

До словесного ігрового фольклору або гри словом дослідники відносять малі форми дитячого фольклору. Це *розмови і діалоги* з дорослими, ровесниками, силами природи і ін.; імітації (звуконаслідування голосів тварин, розмови між ними), лічилки, забавлянки, потішки, нескінчуки, каламбури, веселинки, дотепи, небилиці, пародії, прозивалки (дражнилки), мирилки, скоромовки, алегоричні жарти, насмішки, ситуативні приповідки, жартівливі пісеньки, колисанки, заклички, звертання, замовляння, віршики.

Дібрані словесні ігри для вивчення розподіляються відповідно до ступеню складності в сприйманні, кількості слів, мовленнєвої ситуації, в процесі різних форм роботи, наприклад, забавлянки, утішки, колисанки, звуконаслідування вивчаємо переважно в 1 класі, дотепи, дражнилки, алегоричні жарти тощо – у 4 класі. (Словесні народні ігри як різні жанри дитячого фольклору та засоби розвитку мовлення частково подані у

попередньому пункті 6 за напрямками добору та систематизації фольклорного матеріалу).

Добір лічилок: текстові, лічилки з числівниками, лічилки з абстрактними словами (абракадабри) тощо. Активне використання лічилок у процесі гри, вивчення їх напам'ять сприятиме розвитку творчих здібностей школярів, фантазії, мислення, фонематичного слуху, навичок римування, складання власних лічилок, що входить у зміст навчальної діяльності уроків читання, а загалом дозволять виділити естетично обдарованих учнів з літературного читання.

До обрядово-ритуальних ігор дослідники відносять календарно-обрядовий фольклор. Частково систематизацію календарно-обрядового фольклору подано в 1 (календарно-обрядові свята) та 6 пунктах (календарно-обрядова поезія). У позакласній народознавчій роботі з розвитку мовлення проводимо такі календарно-обрядові (обрядово-ритуальні) ігри:

Коротко означимо коло принагідних (сюжетно-рольових рухливих ігор, музичних, пісенних забав тощо), що містять різні шари лексики, проводяться будь-якої пори року, за бажанням дітей, на екскурсії, прогулянці, перерві, у зв'язку з уроками тощо.

Принагідні ігри:

1. Сюжетно-рольові ігри (рухливі, творчі, за правилами, без правил).
2. Музичні (пісенні, танцювальні, хороводні, ігри-драматизації).
3. Безсюжетні ігри (забави, розваги, ігрові прийоми).

У доборі ігор враховуються висновки відомих психолінгвістів про те, що саме вивчення лексики найбільш зосереджене на психологічних процесах, які пов'язані з пам'яттю, увагою, логічним мисленням. Новозасвоєне слово, потрапивши до активного словника, закріплюється в ньому тим міцніше, чим частіше виникає потреба вживати це слово у власному мовленні. Естетичне ставлення до мовленнєвих ігор трансформується в естетичне ставлення до рідної мови.

Народні ігри проводяться на прогулянках, екскурсіях, перервах, групі подовженого дня, розучуються в процесі підготовки до позакласних свят, на

заняттях гуртка тощо. Відомо, що молодші школярі набагато легше заучують напам'ять забавлянки, скоромовки, лічилки, примовлянки тощо, якщо їх проспівати. Кілька разів повторена гра під музично-танцювальний супровід легко запам'ятовуються, засвоєна пасивна лексика співвідноситься в пам'яті дитини з грою і у відповідній мовленнєвій ситуації на уроках мови, читання, в спілкуванні, творчих роботах тощо переходить у шар активної лексики.

З практики відомо, що діти молодшого шкільного віку не втомлюються по декілька разів підряд повторювати одну і ту ж гру, вибираючи лише інших дійових осіб (наприклад, *«Подояночка»*, *«Ой на горі жито»*, *«Занадився журавель»* та ін.). Кожна дитина прагне «зіграти» свою роль, дотримуючись загальноприйнятих рухів чи жестів, водночас використовує власні рухи, повороти, урізноманітнює гру, заохочує інших до творчості, тобто в грі створюються сприятливі умови для формування позамовних умінь: міміки, жестів, інтонації тощо. Крім того, в грі поєднуються дійсне і вигадане, умовне і безумовне, в ній важливим є не результат, а процес переживань, пов'язаних з ігровими діями, адже відомо, що і в уявній ситуації почуття молодшого школяра реальні, тобто вчитель, керуючи змістом гри, тим самим може прогнозувати почуття дітей.

Важливе джерело виявлення естетичної обдарованості – дитяча народна іграшка, що є постійним супутником дитячої гри як умовне відображення реальних предметів, річ, призначена для гри і забави, невід'ємний компонент етнопедагогіки і загальнолюдської духовної культури. У процесі позакласної народознавчої роботи з розвитку мовлення знайомимо школярів з народною дитячою іграшкою, її назвами, зокрема, такими як *торохтьоло*, *деркач* (*деркало*), *вуркало*, *свищик*, *пищик*, *сопілка*, *дудка*, *млинок*, *дзига*, *«ковалі»* тощо, самостійним виготовленням доступних дитячих іграшок з різних матеріалів (*іграшкового посуду*, *коників*, *баранчиків*, *ляльки-мотанки*, *солом'яної ляльки* та ін.).

У міфології українців лялька є засобом взаємозв'язку природи і людини в духовному космосі. Наприклад, обрядовими піснями проганялася зима, яка українцям уявлялася страхітливою Марою. Її можна було спалити на вогнищі у

вигляді солом'яної ляльки або потопити у водоймі. Тут лялька є засобом діагностики надособистісного (міфологічного) інтелекту дитини.

У чому сенс заклинання всіх обрядових дій? Коли людина співала, говорила, створювала певні образи рухами, її духовна енергія передавалася природі – і відбувалося те, чого вона бажала. І все це ймовірно, адже в обрядах брали участь тисячі людей, цілий народ. Спільна молитва в певній місцевості викликала ті енергетичні потоки, які сприяли приходу весни, росту рослин, сімейному благополуччю, бо все взаємозв'язане в духовному космосі природи і людини. Відтак естетично обдарована особа в українському фольклорі характеризується такими прислів'ями: **і жнець, і швець, і на дуду гравець, де його не посій, там і вродить!**

Крім мовленнєво-творчого способу проектування методика художнього проектування включає ряд невербальних способів. Методику художнього проектування як засобу педагогічної діагностики естетичної обдарованості учнів ЗНЗ подано нижче.

Процес проектування – це послідовне дійство від появи ідеї, змістовної думки, вибору засобів художньої виразності до реалізації задуму у виробництво. Складність і послідовність процесу проектування залежить від складності завдання, його вимог та методів якими володіє дизайнер [28], [29].

Основні етапи процесу художнього проектування.

Ескізний проект

1. Вивчення матеріалу по темі, що було напрацьовано і що є нового але не задіяне з точки зору утилітарної функції, естетичної виразності, техніко-технологічного рішення, екології та економічної доцільності (аналіз – систематизація – висновки). Прогностичне переосмислення утилітарної та естетичної функції у співставленні природа – людина – об'єкт дизайну, формулювання сутності завдання.

2. Мозковий штурм, «чорний ящик», евристичне мислення «Клаузура».

3. Визначення як, яким чином об'єкт дизайну має впливати на психофізичний стан людини - стимулювати розумову діяльність, фізичну активність та чуттєвість. Прояв акторської майстерності, чуттєве налаштування

на проектну ситуацію. Емоційне відображення в ескізах суті проекту. Інтуїтивний пошук засобів художньої виразності.

4. Уточнення сутності проекту. Відбір засобів художньої виразності.

5. *Ескізування*. Образне відображення сутності теми. Пошук стильових ознак.

6. *Ескізування*. Пошук функціонально-композиційного вирішення. Уточнення у засобах художньої виразності.

7. Пошук ергономічного рішення об'єкта дизайну. Виконання схем, застосуванні модулю та ін.

8. Вибір матеріалу.

9. Пошук технології виготовлення та конструктивного рішення, їх естетичне осмислення.

10. Ескізне уточнення функціонально - образного рішення дизайн-об'єкту.

11. Вербальний та візуальний захист проекту.

Методика художньо-проектного аналізу дизайнерами як засіб виявлення їхньої естетичної обдарованості

Художньо-проектний аналіз – це метод наукового дослідження виробів, явищ, понять, найголовніша складова частина художнього проектування. Він включає багатобічний розгляд виробів – усього, що в сукупності дає вичерпне уявлення про них. Дизайнер зобов'язаний аналізувати кожен об'єкт своєї творчої роботи: від узагальнень історичного досвіду проектування, на всіх етапах підготовки виробу до виробництва і навіть після його випуску.

Недостатній аналіз на окремих стадіях проектування знижує цінність виробу ще в проекті. Відсутність обґрунтованого художньо-проектного аналізу виробу у процесі творчості може призвести до морального старіння і неповноцінності ще до початку його випуску.

Поглиблений аналіз виробів передбачає поєднання різноманітних факторів, вимог, умов, підходів. Не можна, наприклад, одержати повне представлення про річ, розглядаючи лише її функціональні особливості і не приділяючи уваги матеріалу, технології виготовлення, вибору конструкції і

форми. Складно проаналізувати також саму форму виробу, оцінити його композицію й естетичність, не знаючи функціонального призначення виробу. Таким чином, аналіз – це комплексний, цілісний і різнобічний процес. При аналізі об'єкта необхідно послідовно, з усіх боків розглядати й оцінювати досконалість виробу: функціональність, образність (візуальна інформативність про функцію), конструктивність, технологічну доцільність, експлуатаційну практичність, вимоги ергономіки, виразність композиції (засобів художньої виразності), новизна та естетичність, економічність, екологічність. Аналіз промислової продукції є найважливішою попередньою умовою повного і всебічного визначення її якості.

Для того щоб здійснити різні підходи в художньо-проектному аналізі розділяють промислові вироби на групи: вироби, що безпосередньо обслуговують людину (предмети побуту, інструменти, меблі та ін.); вироби, що безпосередньо обслуговують людину і виконують технічну функцію (побутові електротехнічні прилади, тощо); промислові вироби, які виконують робочу функцію і частково обслуговують людину (верстати, прилади, машини, засоби транспорту); промислові вироби, які виконують тільки робочу функцію (автоматизовані системи, вузли механізмів машин, автоматичні лінії).

Послідовність художньо-проектного аналізу для виявлення споживчих якостей виробів може бути наступною: 1) збір інформації аналогічних розробок відносно об'єкту проектування з різних джерел – патентних матеріалів, каталогів, проспектів, Інтернету тощо; 2) підбір діючих аналогів проектуемого виробу; 3) аналіз функціональних та ергономічних характеристик з визначенням зв'язку «людина-машина», «предмет-середовище» і безпеки експлуатації; 4) виявлення відповідності образно-композиційного вирішення (візуальної інформативності) утилітарній та естетичній функції виробу; 5) аналіз відповідності експлуатаційним вимогам застосованих матеріалів, їх обробки та покриття; 6) аналіз технологічності виробу; 7) систематизація зібраного матеріалу, узагальнюючий висновок по темі, формулювання творчого завдання.

Аналіз візуалізації власного спонтанного емоційного стану, почуття, настрою, викликаних на підсвідомому рівні, проводився в умовах довузівської підготовки професійних дизайнерів А.С. Сімоніком протягом 23 років. Результати його експериментальної роботи дають можливість зробити такі висновки:

1. Виконання проектно-художніх завдань розкриває здібності до художньо-образного мислення; зображувального, абстрактного (що важливо для дизайнерської діяльності) чи декоративно-стилізованого.

2. Розкриваються здібності до відчуття художніх засобів виразності, усвідомлення їх характерних ознак відповідно до своїх емоцій, психофізичного стану – тобто, розкривається рівень володіння мовою дизайну.

3. Візуалізація протилежних настроїв, емоцій структурно розмежовує художні засоби виразності. Гармонійне поєднання засобів художньої виразності у проектній творчості має відповідну залежність від внутрішнього стану митця, від його розвиненої чуттєвої інтуїції.

4. Керуючись раціональною логікою, можна побудувати схематичну та умовну композицію, керуючись настроєними відчуттями (входженням в образ), можна створити гармонічну емоційно та змістовно наповнену композицію.

5. Гармонійна композиція – це комплексна видозміна характерних ознак у засобах художньої виразності.

6. Через засоби художньої виразності (художню мову) дизайнер створює одухотворене предметне середовище.

4.7. Вибрані результати діагностики естетичної обдарованості учнів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів

В ході експериментального дослідження виявлено необхідність у збереженні наступності педагогічного дизайну у початковій, основній і профільній ланках загальної освіти як ефективного засобу виявлення і підтримки різних профілів обдарованості учнів: академічної, естетичної, практичної.

Проведено дизайн-діагностику учителів початкової і основної школи у загальноосвітніх закладах м. Миколаєва. Всього в дизайн-діагностиці брало участь 43 педагоги, із яких 10 – класоводи і 33 – вчителі-предметники.

У класоводів виявлено профілі обдарованості: «майстри-діячі» (практична) – 4 особи; «художники-глядачі» (естетична) – 2 особи; «мислителі-слухачі» (академічна) – 1 особа. Для порівняння: у студентів третього курсу – майбутніх учителів початкових класів Педагогічного інституту Київського університету імені Б.Грінченка – виявлено аналогічні результати. У межах зазначених видів обдарованості виявлено: по 2 домінуючі здібності у 4-ох класоводів, по три здібності – у 3 класоводів, 1 здібність – в одного учителя. За даними числовими показниками і їх якісним аналізом було визначено орієнтовні рівні обдарованості класоводів: низький – 2, середній – 7, високий – 1.

У вчителів-предметників виявлено профілі обдарованості: «майстри-діячі» (практична) – 15 осіб; «художники-глядачі» (естетична) – 5 осіб; «мислителі-слухачі» (академічна) – 4 особи. У межах зазначених видів обдарованості виявлено: по 2 домінуючі здібності – 4 особи. Рівні дизайн-обдарованості учителів-предметників: низький – 5, середній – 28, високий – 0. Висновок: у класоводів рівень дизайн-обдарованості вищий ніж у вчителів-предметників.

У Миколаївському муніципальному колегіумі імені В.Д. Чайки учасниками методоб'єднання вчителів початкових класів шляхом діагностики і обговорення було виявлено 10 учнів початкових класів з музично-математичними здібностями, що засвідчує незначний відсоток учнів, у яких би естетична і академічна обдарованість взаємодоповнювалися.

Результати експериментальної роботи із старшокласниками

Відділом діагностики Інституту обдарованої дитини НАПН України було проведено опитування учасників заключного конкурсу Малої Академії Мистецтв, яке охопило 161 дітей віком від 13 до 17 років. Для порівняння даних, що були отримані у потенційно обдарованих дітей, було також

проведене опитування 71 учень звичайної загальноосвітньої школи селища Надвірної що у Івано-Франківській області.

В опитувальнику відображені такі показники як: ставлення дітей до поняття обдарованості; спрямування їх обдарованості; ставлення школи і сім'ї до таланту дітей; рекомендації дітей щодо форми розвитку таланту; естетичні ідеали, на які учасники конкурсу хотіли б бути схожими; джерела інформації якими користувалися респонденти; ставлення до вітчизняної системи освіти, а також інші показники .

Участь у конкурсі МАН взяли представники областей: Вінницька – 4, Волинська – 12, Дніпропетровська – 3, Житомирська – 5, Запорізька – 10, Кіровоградська – 4, Київська – 14, Луганська – 9, Львівська – 2, Миколаївська – 6, Одеська – 9, Полтавська – 10, Рівненська – 5, Сумська – 5, Тернопільська – 3, Харківська – 7, Херсонська – 4, Хмельницька – 3, Черкаська – 10, Чернівецька – 7, Чернігівська – 15, + решта, хто не вказали область

У процесі проведення аналізу даних дослідження «Характеристики та розвиток здібностей учасників конкурсу Малої академії наук в порівнянні з учнями ЗОШ» увага була зосереджена на тих аспектах і показниках між якими існує кореляція.

У опитуванні взяли участь представники 23 областей України, всього 232 респонденти. Інформація була оброблена за 27 ознаками включаючи відкриті питання.

Були виявлені відмінності у розумінні поняття обдарованості конкурсантами МАН та учнями звичайної ЗНЗ. Конкурсанти вважають що поняттю «обдарованість» відповідає окремий талант у якийсь конкретній галузі та постійне бажання до самовдосконалення, цілеспрямованість. Учні ж ЗНЗ більш схильні розуміти обдарованість як гармонійний розвиток, успіх у всіх, чи декількох сферах життя в поєднанні з творчими здібностями.

Більша частина конкурсантив МАН вважає себе обдарованими, так як і учні ЗНЗ, але рівнем своїх досягнень конкурсанти перевищують їх. Розбираючи схильність респондентів до якогось певного виду діяльності чи творчості ми

бачимо що водночас конкурсанти МАН мають вподобання до декількох видів творчості одночасно, це стосується і улюблених видів діяльності.

Щодо шляхів досягнення успіху можна сказати що конкурсанти більш ніж учні ЗНЗ схилиються до самостійних занять при цьому витрачаючи більше часу на підготовку домашніх завдань та творчу роботу і менше на сон та відпочинок.

Також конкурсанти МАН більш задоволені умовами для розвитку їх здібностей у своїх навчальних закладах ніж учні ЗНЗ. Частково це пояснюється типом навчального закладу де навчаються діти: серед учнів гімназій та ліцеїв більша частка задоволених умовами навчання.

Переважна більшість респондентів як конкурсантів, так і учнів МАН відмічають що не мають ідеалів, а ті що мають вказали відомих особистостей серед політиків, письменників, зірок спорту та музики, науковців, акторів і журналістів. Серед цього списку опинилися такі відомі персони як Наполеон Бонапарт, Леонардо да Вінчі, Біл Гейтс та багато інших.

Для пошуку інформації діти учасники конкурсу МАН використовують у поєднанні дещо більше джерел інформації ніж учні звичайної ЗНЗ. На першому місці – книги, Інтернет, потім журнали, на третьому місці прослідковується різниця – конкурсанти використовують журнали, а учні ЗНЗ покладаються на телебачення. Не може не радувати той факт, що серед інших названих джерел інформації присутні – дані місцевих архівів, фольклор, музеї, конференції. Звичайно ж використання інформаційних джерел певним чином залежить від місця проживання респондентів – обласного центру, міста, районного центру чи села.

У відношенні до бажання респондентів навчатися за кордоном можна сказати що серед конкурсантів МАН більше патріотів і прихильників вітчизняної системи освіти, в той час як серед учнів ЗНЗ більше бажаючих виїхати з України не за для отримання досвіду та вивчення іноземної мови, а на постійне місце проживання.

Естетичні ідеали респондентів

Як ми можемо бачити на діаграмі, переважна більшість респондентів не має ідеалу на який би вони хотіли бути схожими, здебільшого вказуючи що «хочу бути собою», «не треба ганятися за ідеалом, а просто наполегливо працювати і йти до мети», «кожна людина по своєму унікальна».

Але все таки 31,68% конкурсантів МАН і 43,66% учнів ЗОШ мають свої естетичні ідеали, і, звичайно, часто цей естетичний ідеал співвідноситься з їхніми інтересами (наприклад хлопчик який вказав що має здібності та у

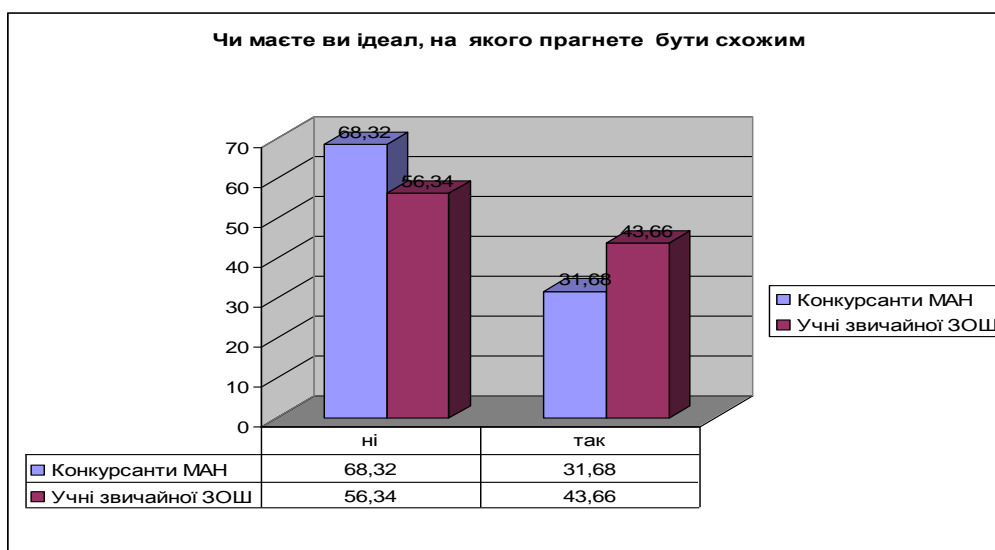

Рис. 4.6. Вибір естетичного ідеалу старшокласниками як засіб виявлення профілю естетичної обдарованості

науковій та технічній сфері – обрав ідеалами Ісака Ньютона та Леонарда Ейлера, дівчинка що вказала що має літературні здібності обрала Лесю Українку та інше).

Серед відомих персон у сферах політики, літератури, спорту, музики, науки, акторської майстерності, журналістики, бізнесу, образотворчого мистецтва та воєнної справи лідерами стали письменниця поетеса Ліна Костенко, Іван Франко та Емі Лі – співачка. Але, все таки, багато дітей обрали своїми ідеалами батьків (13 респондентів), родичів (8) та шкільних вчителів (7). Як ідеал також згадувався Бог та навіть соціальна група - «жінки кар'єристи».

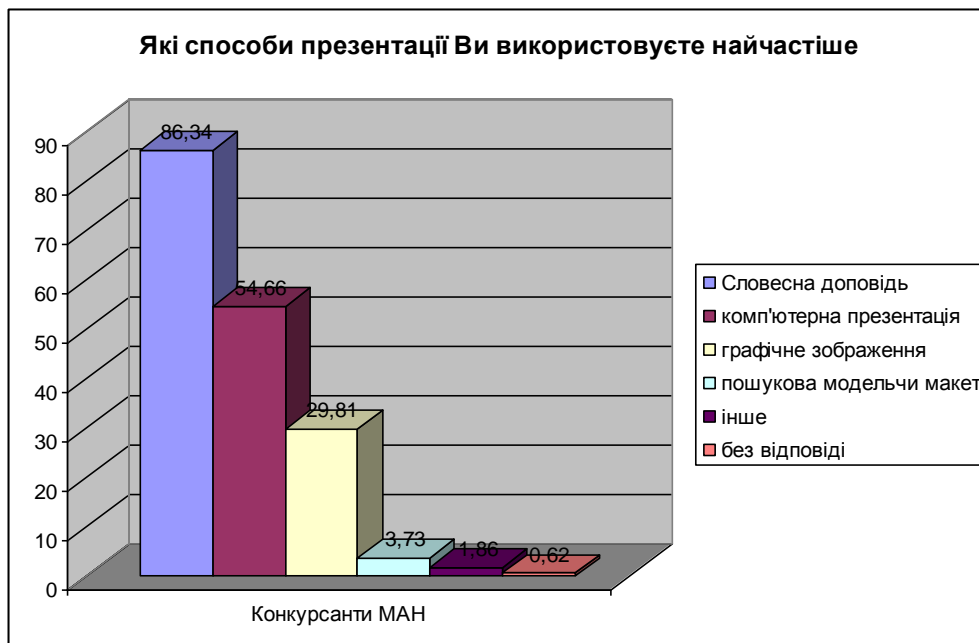

Рис. 4.7 Способи презентації як фактор виявлення обдарованості старшокласників

Учасники конкурсу МАН використовують більше різних способів презентації водночас поєднуючи їх, але все такі вони надають перевагу словесній доповіді – 96,34%, на другому місці комп'ютерна презентація – 54,66%. Учні ж звичайної ЗОШ віддають перевагу комп'ютерним презентаціям – 47% та тільки потім словесним доповідям – 35,21%. Графічне зображення – на третьому місці, потім пошукова модель або макет. У варіанті «інше» – вказано було лише поєднання попередніх способів презентації.

Показники констатувального експерименту стану інтелектуальної обдарованості учасників МАН і ЗОШ

Характеристика респондентів і масштаби дослідження.

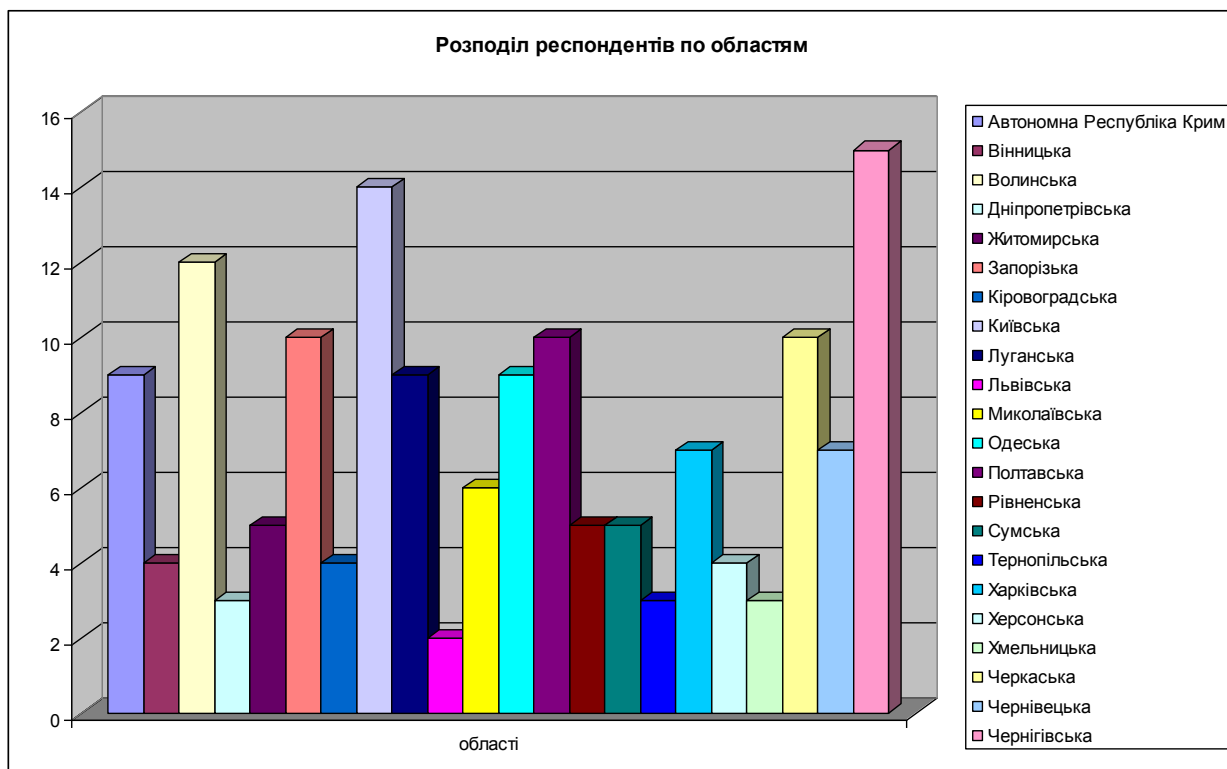

Рис. 4.8 Розподіл учасників МАН за областями

Розуміння поняття «обдарованість» учасниками конкурсу

Питання про розуміння «обдарованості» подавалося в анкеті відкритим і було отримано багато різних відповідей, але для зручності вони були згруповані у певні судження за визначеними критеріями. Причому кожна дитина могла називала декілька рис, притаманних обдарованості на основі чого був проведений контент аналіз. Отже, серед конкурсантів:

I) Майже 17% опитаних респондентів відзначили, що під обдарованістю розуміють всебічний розвиток, обов'язковий успіх у всіх сферах життя. За визначеннями конкурсантів – «Хист у багатьох видах діяльності», «Гармонійний розвиток в усіх сферах». Іноді ці учні поряд з таким розумінням обдарованості додавали як важливий показник – академічну успішність по всіх предметах, як практичне підтвердження всебічного розвитку.

II) Трохи більше – 18% дітей зазначили, що обов’язковим критерієм обдарованості є окремий талант в якійсь певній галузі, яскраві показники з якого одного предмету – шкільного чи позашкільного. Причому тут ніхто не відзначив обов’язковим показником академічну успішність.

III) Найбільша кількість 25% відмітили, що розуміють поняття «обдарованість» як наявність таланту, причому неважливо у одній чи декількох сферах, головне прагнення постійно його розвивати та вдосконалювати, не зупинятися на досягнутому. «Цілеспрямованість, непохитність, бажання досягти успіху і тяжка праця»

IV) Цікавим є такий показник як прагнення до отримання нових знань та винаходів і відкриттів – 1%

V) Обов’язкова наявність власної думки і вміння її відстоювати – 4% конкурсантів.

VI) 6% вважають, що одним з головних показників обдарованості є вміння застосовувати свої досягнення та вміння на користь суспільства та держави. Також дехто з цих респондентів вважають, що обдаровані люди обов’язково досягають певного статусу у житті.

VII) 7% – наголошують на обов’язковій наявності творчих здібностей у обдарованих дітей.

VIII) 2% – як один з критеріїв обдарованості згадують легкість у виконанні різних завдань та вирішенні проблем, це помітно в порівнянні з іншими людьми.

IX) 4% – вказують на те, що обдарованість це дар Божий, отже неможна її отримати шляхом наполегливої праці, вона або є або її немає.

X) 5% навпаки вважають, що обдарованими так чи інакше є всі люди, тільки не всі змогли виявити свій талант або ж докласти зусиль до його реалізації.

XI) 4% – виділяють головними критеріями обдарованості такі якості як – ерудиція, інтелектуальність, начитаність та загальна освіченість.

XII) 2% – вказують на незвичайне світосприйняття обдарованими людьми.

XIII) 5% – опитаних респондентів визначають обдарованих людей як таких, що займаються улюбленою справою яка приносить їм задоволення – «це і є секрет успіху обдарованих людей, знайти своє покликання у житті».

XIV) 2% схиляються до думки, що обдаровані люди обов'язково активні і непосидючі.

XV) 6% – відмітили обов'язковим критерієм вміння знаходити нестандартні рішення, незвичайні виходи з ситуації, часто серед цих респондентів зазначалось що «обдаровані люди запропоновують багато різних варіантів у вирішенні проблеми».

XVI) 1% - досить незвичайний критерій, такий як вміння слухати, розуміти проблеми та відчуття інших людей.

Розуміння поняття «обдарованість» учнями звичайної ЗНЗ

Розподіл думок щодо розуміння обдарованості учнями звичайної ЗОШ дещо відрізняється від розуміння дітей учасників конкурсу МАН.

I) 16% респондентів вважає що обдарованість безпосередньо пов'язана з академічною успішністю по всіх предметах. Отже мова йде про обдарованість у багатьох сферах життя, всебічний розвиток.

II) 17% схиляється до думки що обдарованими слід вважати людей які займаються музикою, живописом, творчістю, літературою чи мають іншу схильність у царині мистецтв.

III) 12% думають, що поняття обдарованість відноситься до тих особистостей які мають талант і здібності у якийсь конкретній спеціальній галузі.

IV) 11% впевнені у тому що для того щоб бути обдарованим необхідно постійно дізнаватися щось нове, розвиватися, не зупинятися на тому що вже досягнуто. Обов'язкове почуття цілеспрямованості, бажання іти до мети і переборювати труднощі на своєму шляху «Обдарована дитина проявить себе не дивлячись ні на що»

V) Така ж кількість 4% респондентів вважають, що загальна ерудованість, начитаність і енциклопедичні знання треба вважати за ознаки обдарованості.

VI) 6% опитаних дітей думають, що під обдарованістю можна розуміти культурну поведінку та вихованість, знання етикету.

VII) 7% учнів впевнені у тому, що тільки той хто зрозумів в якій сфері його покликання і талант може вважати себе обдарованим

VIII) Ще 4% схиляються до думки, що обдарованість проявляється у тому щоб робити щось незвичайне, екстраординарне, щось що виходить за рамки розуміння.

IX) 4% впевнені, що обдарованою людиною можна вважати лише ту, яка приносить своєю діяльністю і своїми досягненнями приносить користь суспільству.

X) 4% переконані, що всі люди у якийсь спосіб обдаровані

XI) Крім того, 9%, від всіх опитаних дітей, думають, що обдарованість не можна набути і це дар від природи

XII) 7% думають, що обдарованими є ті люди які самостійно виконують любі завдання і являються незалежними.

Таким чином можна сказати, що не дивлячись на високу варіативність відповідей у операціоналізації поняття «обдарованість» все таки обидві групи дітей і конкурсанти МАН і учні ЗОШ у селищі Надвірна здебільшого виділяють схожі основні критерії розуміння вище означеного поняття. Це по перше - всебічний розвиток дитини, досягнення успіхів у багатьох сферах одночасно з загальною академічною успішністю (конкурсанти – 17% і учні ЗОШ – 16%), та по друге – наявність специфічного таланту у якійсь конкретній галузі (відповідно 18% та 12%). Також одним з найважливіших характеристик було визначено «бажання дізнаватися щось нове, бути цілеспрямованим іти до своєї мети, докладати значних зусиль та не зупинятися на вже досягнутому». Хоча слід відзначити, що серед учасників конкурсу МАН більша кількість схиляється саме до цього показнику 25%, а у звичайній ЗОШ тільки 11%. Можна пояснити це тим, що учасникам конкурсу вже довелося докладати зусиль і працювати, щоб підготуватися до участі у конкурсі, захищати свої розробки, всі вони відмітили це у питанні про свої досягнення. Протоколи тестування обдарованості учнів ЗНЗ подано у додатку .

У нашій науковій школі «Педагогічного дизайну» дослідниками зроблено значну кількість експериментальних зрізів. Їх мета: з'ясувати готовність учителя до задоволення пізнавальних потреб учнів початкових класів. Так, учні початкових класів сприймають інформацію довші за «золотим правилом дидактики»: відразу і слухом, і зором, і дотиком. У них домінують художньо-образна уява і предметно-маніпуляційні дії найчастіше у супроводі егоцентричного мовлення. Тобто учні початкових класів є потенційними дизайнерами за своїми природними задатками. Але майбутні учителі не готові до педагогічного супроводу такої інтегральної потреби своїх майбутніх вихованців. Із 138 випусників Мукачівського гуманітарно-педагогічного коледжу виявлено здатність до інтегрального сприймання з урахуванням «золотого правила дидактики» лише у 5 студентів (4%). Це і є майбутні «учителі-дизайнери». Художньо-образна уява переважає у 19 осіб (13%). Цю групу ми називаємо «художники-глядачі». Домінуюча потреба у предметно-маніпуляційних діях наявна у 47 осіб (34%). Це група «майстрів-діячів». Але у більшості випусників домінує сприймання «мислителів-слухачів»: 65 студентів коледжу із 138 опитаних, що складає 49%. Потреби у сприйманні інформації учнями і їхніми майбутніми учителями явно не збігаються.

Аналогічні результати констатувального експерименту виявлені у студентів третього курсу Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. Вербальний компонент підготовки явно переважає.

Отже, зміст і методи фахової підготовки майбутніх вчителів початкових класів потребують модернізації в контексті вимог компетентнісного підходу до навчання, виховання і розвитку особистості. Для цього важливо актуалізувати використання нових і новітніх педагогічних технологій у початковій школі.

Удосконалення змісту і методів повинне відбуватися на засадах інтеграції суміжних дисциплін, що вимагає спільних зусиль педагогічного колективу вищого педагогічного навчального закладу чи педагогічного коледжу. Необхідною є організація творчих колективів, до складу яких входили б викладачі педагогічних навчальних закладів і науковці підрозділів НАПН України. Гуманітарно-зорієнтованою концепцією, на нашу думку, може бути

концепція „Початкової дизайн-освіти”, тобто освіти, спрямованої на формування проектної культури особистості майбутніх педагогічних працівників початкової школи.

Висновок. Педагогічна дизайн-діагностика є інтегральним методом виявлення естетичної обдарованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Література до розділу IV

1. Вічевич А. М., Вайданич Т. В., Дідович І. І., Дідович А. П. Екологічний маркетинг: Навч.посібник. – Львів: УкрДЛТУ, 2002. – С. 64–66.
2. Ауробиндо Ш. Откровения древней мудрости. Веды, Упанишады, Бхагавадгита: перевод с англ./ Ш.Ауробиндо. – СПб: Издательство «Адити», 2001. – 632 с.
3. Коран, прим. до Сури 12 №870, С.710.
4. Иван Канаев. Фрэнсис Гальтон. – Ленинград: Издательство "Наука", Ленинградское отделение, 1972. –136 с
5. Binet A., Simon T. Les enfants anormaux. P. : L'Harmattan, 2008.
6. Ингекамп К. Педагогическая диагностика: Пер. с нем. / К. Ингекамп/. – М.: Педагогика, 1991. – 238 с.
7. Толковая Библия или комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Заветов. – Петербург: Издание преемников А.П.Лопухина, 1904-1913. – С.5
8. Хулиа Кото. Японские тесты: 60 способов узнать себя и других/Хулиа Кото; перев. с испанского Н. Врублевской. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2008. – 219 с..
9. <http://netsciencenews.blogspot.ru/2013/08/blog-post.h>
10. Лазурский А. Ф. Классификация личностей / А.Ф. Лазурский. – М.; Пг., 1923.
11. Лазурский А.Ф. Избранные труды по психологии / А.Ф. Лазурский. – М., 1997.
12. Ефимова О. И. Различия в образах воображения: Материалы IV

съезда Российского психологического общества. М., 2007. Т. 1. С. 350.

13. Вебстер Р. Фэн-шуй для рабочего места / Р.Вебстер. – Санкт-Петербург: Издательство «Тимошка», 1999. – 160 с.

14. Чепурний Г.А. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти / Г.А. Чепурний. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 152 с.

15. Тименко В.П. Три дороги в тридев'яте царство / В.П. Тименко // Художньо-творчий розвиток обдарованих дітей у мистецькій освіті: навч. метод. посібн. для студ. мистецько-пед. факульт. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2015. – С. 5–11.

16. Тименко В.П. Методика діагностики інтелектуальної обдарованості осіб віком 3-6, 7-10, 11-14, 15-18 років/В.П. Тименко, В.У.Кузьменко, А.В. Яковина, З.В. Вдовченко. – К.: Інформаційні системи, 2009. – 164 с.

17. Тименко В.П. Педагогічне проектування в сучасному освітньому просторі /В.П. Тименко/ Освіта для сучасності= Edukacja dla współczesności: зб. наук. пр.: у 2 т. – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2015. – Т.1. – С.635-644

18. Джонс Дж. К. Методы проектирования / Джонс Дж. К. – М.: Мир, 1986. – 324 с.

19. Тименко В.П. Дизайн і технології /В.П.Тименко, А.М.Тарара, Б.М.Терещук/ Програми курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів. Варіативна складова Типових навчальних планів. 1-4 класи. Книга 5/упоряд. А.Лотоцька, Г.Древаль. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – С.197-299

20. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: «Початкова школа». – 2006. – 430 с. – С.18.

21. Тименко В.П. Етнічне здоров'я українців у праці П.Чубинського «Малоруссы юго-западного края» (Т.7, Розділ III) / В.П.Тименко / Павло Платонович Чубинський – етнолог, фольклорист, поет, громадський діяч: матеріали Всеукраїнських читань, присвячених вшануванню 175-ї річниці від дня його народження/ укл. І.А.Тригуб, Н.І.Богдан. – Щасливе, 2014. – С. 66–73

22. Михасюк Т.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів у процесі

позакласної народознавчої роботи: автореф. дис ... канд. пед. наук / Т. В. Михасюк . – Тернопіль, 2012 . – 19 с.

23. Черніговець Т. І. Формування дозвіллевої культури молодших школярів засобами дитячого фольклору: дис. канд. пед. наук: 13.00.06/ Черніговець Тетяна Іванівна. – К., 2002. – 212 с.

24. Дзига. Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги. (Уклад. В. І. Семеренський, П. Г. Черемський). – Х.: Друк, 1999. – 528 с.

25. Тименко В. П. Формування готовності майбутніх учителів до навчання ігрового дизайну учнів початкових класів / В. П. Тименко // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2014. – Випуск №10. – С.145-150

26. Тименко В.П. Ігровий дизайн обдарованої дитини: визрівання емоцій і почуттів особистості /В.П. Тименко, О.М. Коберник, Т.О. Шевчук. – К.: Інформсистеми, 2009. – 200 с.

27. Жлудько В. М. Формування готовності майбутніх учителів до навчання ігрового дизайну учнів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 "Теорія і методика проф. освіти" / Жлудько Віра Миколаївна ; Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Захищена 27.03.2015. – Чернігів, 2015. – 20 с.

28. Тименко В.П. Основи дизайну: підручник для 10 класу загальноосв. навч. закл. Профільний рівень / В.П.Тименко, В.В.Вдовченко, Т.О. Божко, А.С.Симонік, Ю.Б.Шведова – К.: Педагогічна думка, 2010. – 304 с.

29. Тименко В.П. Початкова дизайн-освіта: теорія і практика формування конструктивних умінь особистості: Монографія / В.П.Тименко – К.: Педагогічна думка, 2007. – 380 с.

30. Гарднер Х. Структура розуму: теорія множинного інтелекту / Ховард Гарднер. - М: ООО «И.Д. Вільяс, 2007.– 512 с.